I*

Digitized by Google

BIBL. NAZ.
VITT. EMANUELE III
XXVIII*
B
25
NAPOLI

LVII
LV
76

Digitized by Google

LVII
LV
76
759
XXVIII*
B
25

Digitized by Google

VELDIDENA
URBS ANTIQUISSIMA AUGUSTI COLONIA
ET
TOTIUS RHÆTIÆ PRINCEPS

In Tractu præcipuè Wilthinenſi & Oenipontano

E TENEBRIS ERUTA ET VINDICATA

Inſertîs compluribus adhuc ineditis, quæ per Tyrolim ſuperſunt, Monumentis Romanis

ab

Antonio Roſchmanno, J.U.Lic.
Almæ Univerſitati Cæſareo-Leopoldinæ à Secretis & Actis & Illuſtriſſ. Provinciæ Ordinum Hiſtoriographo.

Cum Permiſſu Superiorum.

Proſtat
Apud Danielem Bartholomæi & Filium,
Bibliopolas Ulmenſes.
M D C C X L I V.

BIBLIOTECA NAZIONALE DI NAPOLI
Digitized by Google

Illuſtriſſimo Domino

DOMINO

FERDINANDO BONAVENTURÆ,

S. R. I. Comiti

de Harrach

in Rohrau,

Domino Dynaſtiarum Namieſt & Luderzow.

Archiducatûs Auſtriæ Infra & Supra Anaſum

Hæreditario Stabuli Præfecto,

Sacræ Regiæ Majeſtatis Auguſtiſſimæ Hungariæ & Bohemiæ Reginæ

Camerario Actuali,

Ejusdemque Aulici Conſilii

Primo Conſiliario.

ILLUSTRISSIME VIR!

PAtere paullùm, ILLVSTRISSIME VIR, ut Nobiles curas, & labores Tuos, quibus pro AUGUSTA DOMO AUSTRIACA ritè perfungeris, hoc qualicunque conatu meo interpellem, atque locô adulationis, & palpi, Tibi perquàm exoſi, hîc potiùs carptim, brevitérque

Digitized by Google

que perſtringam, quæ Scriptionis occaſio, aut præſentis nuncupationis felix temeritas fuerit.

A luſtris equidem jam aliquot rerum Patriarum cognitione ſummopere delectatus, impoſito tamen nuper ab ILLUSTRISSIMIS PROVINCIÆ ORDINIBUS Hiſtoriographi munere ſeriò mecum perpendere cœpi, quid hiſce in rebus præſtitum, quid neglectum fuerit, aut qua demum ratione, quantúmve in ſingulis ſuppleri queat; ne & noſtris adhuc temporibus incurioſa ſuorum ætas aut incuſari poſſit, aut damnari meritò debeat. Et tum quidem haud difficulter deprehendi, probè quidem à Sæculo decimo tertio Hiſtoriam Principum à Viris graviſſimis uſque ad decimum octavum conſcriptam fuiſſe, deeſſe tamen, quidquid integris antea, & duodecim quidem à Chriſto nato ſæculis (ne quid de vetuſtiori tempore dicam) in re Sacra profanáque tentatum, peractúmque eſt. Quid ergo in re tam ardua conſilii? nemo ſolus tanto oneri par; utpote quod plures neceſſariò depoſceret. Viſum igitur fuit, animandos eſſe complures, qui huic provinciæ ſufficerent, illuſtrandæ nimirum aut aliquando præfuturi, aut operi perficiendo admovendi: digerendum cum his ordine, quid in

ſcriptis Tyrolenſium rebus benè hactenus, & à quibus, ac quantum ſit præſtitum, quàm ampla adhuc meſſis ſuperſit, quibúſque adminiculis feliciter omnia perfici poſſint. Requirebatur autem ſtatim in limine tam in re Sacra, quàm profana, & quidem tam in Latino, quàm vernaculo idiomate ſpecimen aliquod, quod ſaltem tyronum exercere induſtriam, aut ad difficiliora eruenda methodum ac viam monſtrare poſſit: quin etiam, ſi præter vota neutrum accideret, ſperare tamen auderem, id Antiquitates ſaltem Patriæ depulſô nonnihil prioris ævi malô commendaturum eſſe: illo nimirum, quô pronîs auribûs à Viris etiam doctis ſæpiùs infirma quoque non indagatîs aſſertorum rationibûs, aut unde hauſta ſint, puris, impuríſve fontibus, accepta fuiſſe, juſtiſſimè dolemus.

Argumentum igitur ſive Specimen Antiquitatum Tyrolenſium Scriptioni meæ duplex præfixi, profanum & Sacrum, in utraque Lingua tractandum, perantiquum utrumque, & intactum hactenus omnibus: ſuſcipiendum fuit profanum priùs, tanquam antiquius, præſens nimirum de Veldidena opus; cùm præmittenda multa in hoc genere ſint, antequàm ad Sacra nos accingamus,

in

in quibus ſpecimen alterum, Acta nimirum S. Valentini Rhætiarum Apoſtoli in vernacula Deo dante propediem ſequentur.

Utriuſque hujus propoſiti mei decuit utique, ut & TE, ILLUSTRISSIME VIR, per alios certiorem redderem; cùm in Conſilio illo Supremo Vindobonenſi, quô Res etiam Tyrolenſium trutinantur, in ſententia dicenda locum teneas. Tantúmque abfuit, ut reſpueres, ſed quæ tua in me ignotum aliàs, immeritúmque benignitas fuit, ut etiam Nomini Tuo tanquam primum Antiquitatum Tyrolenſium Specimen nuncupari dignatus ſis, memor illius paræmiæ: *operi incipienti favendum.* Conſiderandum equidem mihi tum fuiſſet, non quid oculi Tui pati poſſint, aut potiùs velint, ſed quid virtutibus Tuis debeatur. Hæc mea cura, hæc difficultas fuit, ut mihi digna Hiſtoriographo, digna Veteri & Illuſtri Stirpe Tua, digna veſtris, quæ ſanctè obitis, ampliſſimis muneribus contingat opera. Immenſa ideò præter cætera cura me ſubeat, neceſſe eſt, ut, quæ Tibi dicantur, TE digna ſint. Verùm ſi molâ etiam ſalsâ (ut cum Plinio loquar) litant, qui thura non habent, nec ego incuſandus ero, ſi has laborum meorum primitias non fiducia o-

 peris,

Digitized by Google

peris, ſed ſpe non improbandæ in Patriam pietatis Tibi conſecrem. Non enim ad certamen adulationis miſeræ, ſed ad tutelam mihi neceſſariam, & ad uſum forte publicum iſta parantur. Seria Te res delectat, ILLUSTRISSIME VIR, liberales Muſæ, & Studiorum honor. Habet enim hoc primum Domûs Tuæ gloria, ut in Gente Tua nihil unquam mutaverit fortunæ amplitudo, niſi ut prodeſſe tantundem poſſet, quantum vellet: Summa ejuſdem, & itura in ſæcula, æternóſque Annalium honores, propenſio fuit, inter ſplendidas Dignitatum adminiſtrationes, in quibus virtutes ſpatium exemplorum habuêre, rariſſima moderatione Muſas, & bonas artes omnes intimo ſinu excipere: & tempora remiſſionum eſſe curas Litterarum, admiſſiones Litteratorum: damnare autem perverſa & indecora Chriſtianis moribus & nobili animo ſtudia, ſanam verò Criticen, Diplomaticam, rem antiquam Romani & medii ævi univerſam præſidiô & tutelâ dignari. Ingens hoc meritum, ſed majus illud, per hæc ne famam quidem, cui etiam ſæpè boni indulgent, quærere. Injuria porrò Virtutum foret, ſi ſilentiô involverem, quòd ſicuti modeſtia, labore, vigilantia, & indeflexa ætatis

tis

tis maturitate alios antecellis, ita etiam authoritate, conſilio & fide citra invidiam ſuperas; & tantus tamen cùm ſis, cultu tamen es modicus, ſermone & admiſſione facillimus: Et quamquàm tantum temporis ſaluberrimîs abſumatur conſiliîs, ut vix horula amœnioribus Litteris ſuperſit, hortari tamen privatim, & adjuvare publicè rem omnem Litterariam haud unquam ceſſas.

Tantis igitur lætus auſpiciis Conatum hunc meum de Veldidena Tibi offero, ILLVSTRISSIME VIR, quem dum legis, TE judicem facis, maximum præmium meum erit, judicium, ſuffragium Tuum: Honori Tuo, & Patriæ deſtinatus hic liber, ſeu profeſſione pietatis laudandus ſit, ſeu excuſandus, Tuo tamen patrocinio tutus erit, & ſic in poſterum ille ſummus mihi & idem gratiſſimus labor erit, ſi res Patrias ulteriùs TE protegente elucubrare, & pro his in arenam deſcendere jubear.

TIBI verò ILLVSTRISSIME VIR, ætatem dent Superi, quam mereris, ſervéntque animum, quem dedêrunt: per hunc enim artes ſpiritum, ſanguinem & Patriam recipiunt, cùm eas in complexu, oculis & auribus habes: præſtas enim,

Digitized by Google

enim, quæcunque præcipiunt, tantúmque eas diligis, quantùm ab ipſis probaris. Longam igitur ætatem, longam TIBI gloriam precor, manſuram in animis hominum, in æternitate temporum, & fama rerum.

Ita vovet

ILLUSTRISSIMO NOMINI TUO

Devotiſſimus & obſequioſiſſimus
Antonius Roſchmannus.

APPRO-

Digitized by Google

APPROBATIO.

Legi Tractatum, cui titulus: *Veldidena Urbs antiquiſſima &c.* in quo nihil reperi, quod poſſet fidem & bonos mores offendere: cúmque idem Tractatus non modicam illius, quam peramplam poſſidet Author, Eruditionis partem exhibeat, & antiquam viciniæ noſtræ dignitatem multùm illuſtret, dignus eſt, qui typis impreſſus publico communicetur. Ita cenſeo Oeniponti 24. Aprilis 1740.

Mathias Stöttlinger, S. J.
SS. Theologiæ Prof. Publicus Ordin. & p. t. S. Facultatis Decanus.

Digitized by Google

Conſpectus Operis.

1. *Occaſio & finis hujus Scriptionis proponitur, indaganda nimirùm Veldidenæ Nobilitas.* *Pag.* 1

2. *Ordo ac Progreſſus in hoc Scripto ſervandus docetur.* 4

3. *Quænam Provincia Romana Rhætia fuerit, in qua ſita Veldidena.* 7

4. *Unde probari ejus Nobilitas poſſit.* 10

5. *Quomodò ex Itinerario Antonini.* 15

6. Ex

Digitized by Google

6. *Ex Tabula Peutingeriana.* 18

7. *Ex Notitia utriuſque Imperii.* 22

8. *An ſuis in Itinerario Directionum Urbibus ætate par fuerit Veldidena.* 27

9. *An etiam Colonia Romanorum, ùt illæ, fuerit.* 31

10. *An etiam Regionis Caput eſſe potuerit.* 34

11. *Aſſertio contraria Velſeri Auguſtam Vindelicorum urbem Rhætiæ principem ſtatuentis cum ſuis Authoritatibus profertur.* 41

12. *Allati ab ipſo in hanc rem Nummi recenſentur.* 46

13. *Reliqua Monumenta, quibus innititur, enarrantur.* 49

14. *Diſcutiuntur Authoritates à Velſero allatæ.* 51

15. *Utì & Nummi.* 60

16. *Ac cætera Monumenta.* 66

17. *Quantùm ex his pro Auguſta ſua concedendum Velſero ſit.* 69

18. *Rhætiam cum Vindelicia non debere aut poſſe confundi, monſtratur.* 75

19. *Nec diviſionem illam in Rhætiam I. & II. Vindelicam Hadriano tribuendam, ſed circa Conſtantini tempora primùm inventam eſſe.* 81

20. *Rhætiam dudum ante Vindeliciam Romanis cognitam, utì & Incolas fuiſſe.* 89

21. *Romanóſque Scriptores ſemper magnificè de ea ſenſiſſe.* 93

22. *Montem Rhæticum quoque Brennerum antiquiſſimis Græcis, Romaniſque Scriptoribus innotuiſſe.* 99

23. *Nec non Populos ab hoc denominatos, inter quos Veldidenæ Incolæ.* 105

24. *Re-*

Digitized by Google

24. *Reliquos quoque Rhætiæ populos longè diverſos à Vindelicis fuiſſe.* 110

25. *Veldidenam à Tuſcis ſeu Rhætis conditam fuiſſe probabiliter aſſeritur.* 115

26. *Ab Auguſto Coloniæ dignitate ornatam fuiſſe rationibûs firmatur.* 120

27. *Coloniam Latinam fuiſſe cum titulo Emeritæ ferè ex Nummis ſuſpicari licet.* 124

28. *Sub aliis inſuper Imperatoribus Coloniam, & Municipium fuiſſe ex marmore Romano colligi poſſe videtur.* 130

29. *Theodoſii adhuc tempore Urbem Rhætiæ principem fuiſſe conjecturîs non omnino ſpernendîs probatur.* 135

30. *Contrariæ Eruditorum ſententiæ refelluntur, Curiam, Tridentum, aut Druſomagum Caput Rhætiæ I. opinantium.* 140

31. *De-*

Digitized by Google

31. *Demum ab Attila deſtructam eſſe Veldidenam exemplô aliorum in Rhætia Locorum credibile ſit.* 145

32. *Quænam hodie ex tantis ruinis ſuperſint.* 153

33. *Cur plura requiri non poſſint.* 158

34. *Quomodò ex antiquo Veldidenæ nomine paulatim hodiernum Wilten prodierit.* 163

35. *Concluſio operis.* 166

CAPUT I.

Digitized by Google

CAPUT I.

Occaſio et finis hujus ſcriptionis proponitur, indaganda nimirùm Veldidenæ Nobilitas.

MIrabitur citra dubium nonnemo, ecquid ego in Litterarum Republica planè novus homo & vixdum tyrocinium ingreſſus tam delicato, & ipſas etiam lautitias faſtidienti ſæculo fœtum hunc præmaturum obtrudere ſuſtineam: Fateor equidem haud illubenter, me ſæpiùs manum de tabula removiſſe, ſæpiùs admoviſſe iterum, adeò *omne* Veget. de *opus difficile videtur, antequam tentes:* Tentandi tamen aliquid acres me Re Milit. dudum ſtimuli fodicabant; unum enim, alterúmve jam luſtrum eſt, l. 2. c. 8. ex quo, dum vicinos Oenipontò Wilthinenſes Campos obambulo, amœnóſquę omni ex parte clivos, aut ad Oeni Utiique confluentes ripas oberro, agris hortíſque lætiſſimas: vel ſi antiquiſſimum ac perelegans ſeu Veldidenenſe, ſeu Wilthinenſe, ùt hodie vocant, Aſceterium tacitus contemplor, dum denique antiquiſſimô hoc Cœnobiô antiquiorem adhuc, & ab ultimis, ùt ferunt, temporibus iſthìc cultam Divæ Virginis ex Lapide Iconem ſub quatuor Columnis per hos campos ſalutatum meditabundus accedo, recedóque, ſæpiùs Majoribus noſtris ſubiraſci ſum auſus, in re antiquaria Tyrolenſi minùs curioſos aut induſtrios fuiſſe, monumenta penè omnia aut neglecta, aut reperta etiam, ſed non intellecta iterùm periiſſe, vehementer indolui: auctúſque in immenſum ante quinquennium

Digitized by Google

circiter acerbus hic dolor fuit, ubi ex illorum ſuaſu, imò Imperio, quorum in me poteſtas eſt, Tyrolis Illuſtrandæ Conſilium inire ſum juſſus: Hîc enim verò non ignobiles deprehendi reliquias, quæ dudum conceptam de pulcherrima juxta Oenipontem planitie opinionem firmârunt, magnam nimirùm olim & fortè, ſicut hodie, totius Tyrolis Metropolim, ita aliquando principem totius Rhætiæ urbem hoc ſolum occupâſſe, altíſque ſepultam ruderibus etiamnum hinc inde latitare. Tacita hac cogitatione ſæpè ſæpiùs defixum primus poſt Ortelium & Aventinum Germaniæ urbem ſubodoratos, Hieronymus Surita Nobilis ille, et Doctiſſimus Hiſpanus excitavit, qui in præſtantiſſimo ad Itinerarium Antonini Commentario ſuo Veldidenam, ſeu Wilthinam noſtram *Nobilem in hoc Itinerario Manſionem* compellat, nec aliter Cluverius addita etiam ratione ſentit: *Veldidena, quæ quinquies in eodem Antonini Itinerario perſcribitur, haud dubiè in Tabula erat Veldidina, ex nomine & itineris ductu ſine omni controverſia deprehenditur eſſe oppidulum, num cum Cœnobio prope urbem Oenipontem vulgarî vocabulô Wilthen ad Oeni Utiíque amnis confluenteis. Fuiſſe quondam alicujus nominis, celebritatiſque locum vel ex eo patet, quòd varia itinera eò terminârit Antoninus.* Cluverii ſubin veſtigia preſſit teſtis oculatus Petrus Lambecius, dum Auguſtiſſimum Leopoldum in Tyrolim, ſibi Anno 1665. hæreditate advoluta, delatum comitatus ita de Wilthinenſi Cœnobio ſcripſit: *Illud ſecundo poſt die, quàm Oenipontum perveneramus, ſummô deſideriô inviſi, ut contemplarer veſtigia antiquæ urbis Veldidenæ, quam certò conſtat, ibi olim fuiſſe ſitam ad Romanorum veterem viam militarem ex Italia per Alpes Auguſtam Vindelicorum ductam.* Et paulò poſt: *Quanti autem nominis & celebritatis Veldidena olim fuerit, ex eo patet, quòd Antoninus in ſuo Itinerario tria diverſa Itinera ibi terminat* &c. Nec alia ævô noſtrô mens Cellario fuit, dum ait: *In eodem curſu Septentrionem versùs Veldidena fuit, haud procul ab Illuſtri nunc urbe Oenipontе. Olim Nobilem fuiſſe ex itineribus Antonini patet, quæ Lauriaco & inferiore Oeniponte diriguntur Veldidenam; nunc vicus eſt Wilten* &c. Omnium verò recentiſſimè & in paucis appoſitè rem dixit Clariſſimus in Univerſitate Lipſienſi Juris Publici Profeſſor Maſcovius de Druſo Rhætos premente verba faciens: *Caput Provinciæ Veldidena fuiſſe videtur, cujus nomen adhuc hodie Cœnobium in Wiltau gerit* &c. Sed utinam majori rationum pondere magni hi Viri firmâſſent Veldidenam, haud leviter etenim timeo, ne id difficulter perſuadeant reliquæ

Ital. antiq. f. 122.

Commentar. Bibl. Vindob. L. 2. c. 8.

Not. Orb. antiq. l. 2. c. 6. f. 226.

Geſchichte der Teutſchen l. 3. §. 2. & 12. in Not.

Litte-

Digitized by Google

Litteratorum Coronæ; utpote qui Lipſii, Scaligeri, Gruteri, atque
aliorum in re Litteraria facilè Principum exemplô omnes unanimî
calculô in Viri ſummi Marci Velſeri manibûs pedibúſque ivêre ſen-
tentiam, non Veldidenam, ſed Auguſtam ſuam Caput Rhætiæ, nec
obviis, tritíſve, ſed lectiſſimis, quæ ex omni Antiquitate, Nummo-
rum, Lapidum, & Monumentorum fide petiit, argumentîs integro
ſtatuentis volumine. Tam inconcuſſum quippe perſtitit hactenus
Velſeri effatum, ut pauciſſimis etiam dubitare licuerit, num uſpiam
hic à ſcopo aberrârit: quin à ſeſqui pene ſæculo vix unum alterúm-
ve protuleris, qui Duumviro huic in conſtituenda Auguſtæ Repu-
blica, & deſignando Rhætiæ Capite contra ire, imò vix unicam la-
befactare ſententiam ſit auſus. Nemo igitur difficilem mihi Spar-
tam obtigiſſe diffitebitur, nemo laborem invidebit, aut malè ver-
tet, ſi non malus etiam Patriæ Civis totus animis concidat. Si
etiam ſeu monenti ſeu jubenti propiorem Cæſarem, ***ubi intenderis,*** Apud
ingenium valet, reſpuat: ſi Senecam excitantem negligat: ***Imbecilla*** Salluſt.
mentis atque ægræ eſt, formidare inexperta: Et ſanè ut rem dicam, pa- Catil. Conjur.
rùm abfuit, quin animum deſpondiſſem, niſi hunc opportunè ere- c. 51.
xiſſet Romanus Orator aſſerens: ***Supervacaneus foret in ſtudiis longior*** Ep. 50.
labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritîs. Et Seneca itentidem in- Quintil.
culcâſſet: ***Cogenda eſt mens, ut incipiat.*** Date igitur veniam magni 33.
Velſeri Manes! ſi Auguſtam veſtram tantô à vobis ſtudiô meritò Ep. 50.
ornatam penſiculatiùs luſtrare præſumam, nunquam reverentiæ,
quæ vobis eximia in paucis debetur, immemor: non eſt enim ani-
mus Auguſtam mihi vindicandi, hanc enim Auguſtam, et Coloniam
Auguſti, imò Vindeliciæ Caput fuiſſe cum Conſule iſthoc propu-
gno: ſed ſolam Auguſtam, Auguſti Coloniam, Auguſti ævô, &
Rhætiæ utriuſque, confuſô etiam utroque populô, Principem fuiſ-
ſe haudquaquam alienô in vos animô, aut ignobili quadam contra-
dicendi libidine, ſed juſtiſſimô in Patriam obſequiô, nec tamen ir-
reverenter impugnabo. Sub Velſero Veterano & tot palmarum
Duce ipſus tyrocinia ponam, & ſi fortiores fortè arietes mihi ſup-
petant, nunquam in Velſerum indecentiùs torquebo, ſed tempo-
rum invidiam, & monumentorum illô adhuc ævô penuriam mini-
mè iniquus Cenſor accuſabo, quibûs Vir ſummus adhucdum deſti-
tutus ignorare quamplurima citra culpam potuit, etſi aliàs è tene-
bris, quæ tum paſſim à Scriptoribus nondum ſat Criticis non tam

Digitized by Google

diſpellebantur, quàm interdum etiam adhuc largiùs affundebantur, ferè primus feliciter eluctatus ſit. Nec ipſe Velſerus, ſi viveret, (adeò Litteratos fovebat, excitabat, ſuſtentabat) monumenta reſpueret, aut fortè etiam argumenta: qui unicè ut Litteris & Litteratis viveret, vixit. Nullô modô igitur in illum injurius ſed exemplô ejuſdem gratus Patriæ meæ Civis veniam etiam à te, Lector Benevole, expeto, ac Magni Auguſtini verbîs legentem hæc noſtra alloquor: *Quiſquis hæc legerit, ubi pariter certus eſt, pergat mecum, ubi pariter hæſitat, quærat mecum, ubi errorem ſuum cognoſcit, redeat ad me, ubi meum, revocet me.* Si autem cum Eumenio *dicet aliquis vetera iſta ſunt:* reſpondebo illi cum eodem Panegyriſte: *Et quidem hoc ſanctiora, quò vetera;* Cùm apud rerum intelligentes certum ſit hodie, has lucubrationes de re Nummaria, Lapidaria, & antiqua Geographia Criticas Hiſtoriæ ſacræ & profanæ prima eſſe fundamenta, & totius Structuræ Lapides angulares, ſine quibus firmum nihil, ne dicam curatum, aut elegans ſit.

In Paneg. Conſt. grat. act. Flav. IV. 1.

CAPUT II.

Ordo ac Progreſſus in hoc ſcripto ſervandus docetur.

In præfat. m. p. 5.

Cùm teſte Hiſtoriæ Naturalis Parente Plinio *res ardua ſit vetuſtis novitatem dare, novis authoritatem, obſoletis nitorem, faſtiditis gratiam, dubiis fidem*, in illis præcipuè rebus, ùt idem rurſus ad divum Veſpaſianum præfatur, *quæ nec ingenii ſunt capaces, quod alioquin nobis perquàm mediocre erat, nec admittunt exceſſus aut orationes, ſermonéſve, aut Caſus mirabiles, vel eventus vanos, non alia jucunda dictu, aut legentibus blanda. Sterilis materia rerum natura, hoc eſt, vita narratur.* Dico ego, ſterilis materia Veldidenæ Nobilitas, Antiquitas, præſtantia narratur, verbiſque Authoris iterùm pergo: *præterea iter eſt, non trita Authoribus via, nec qua peregrinari animus expetat, nemo apud hos, qui idem tentaverit:* Quapropter cùm nec leve ſubſit periculum, ne verba dare videar, ordinem ducendorum hîc breviter perſtringam.

Et

Digitized by Google

Et inprimis quidem cùm Veldidenam urbem Illuſtriſſimam, antiquiſſimam, Auguſti Coloniam, & totius Rhætiæ Principem exhibiturus ſim, capite proximo docebo, in qua provincia Romana ſita olim fuerit urbs noſtra. Hoc edocto authoritates excutiam, quibus aſſerta noſtra fulciantur, & quia præcipua, prima atque iterata Veldidenæ mentio in Celebri illo, quod vulgò Antonini appellant, Itinerario occurrit, ejus antiquitas, uſus, & Authoritas quoad Veldidenam diſcutienda eſt. Itinerario Viri docti more jam recepto Tabulam, ùt vocant, Peutingerianam jungunt, quæ cùm pariter Wilthinæ noſtræ meminerit, ejuſdem quoque origo ac teſtimonium, quantùm huc pertinet, indagandum eſt: & cùm utrumque non raro Imperii utriuſque Notitia illuſtret; hinc utrùm iſthæc de Veldidena quid afferat, ſeriò inquirendum. Cùm verò in Itinerario tertium ùt Directionis Itinerariæ terminus compareat Veldidena; Capita primò Directionum Laureacum, Pons Oeni, Auguſta Vindelicûm, Aquileja, Verona breviſſimè eruderantur: & quia hæ omnes Regionum ſuarum urbes principes, Auguſti inſuper, imò quædam Auguſtô antiquiores probentur Coloniæ, pronum eſt quærere, an Veldidena his Directionum Capitibus ætate par, an Romanorum Colonia, an urbs etiam tam nobilis, & Caput Regionis fuerit, aut provinciæ? Veruntamen quum in medium hîc ſeſe inferat Vir Nobiliſſimus æquè ac Doctiſſimus Auguſtæ ſuæ Duumvir Marcus Velſerus, veluti ex tripode pronuntians Auguſtam ſuam Caput Rhætiæ, atque Principem Auguſti Coloniam, nullam verò nobis fuiſſe &c. Ejus authoritates afferuntur, Nummi deſcribuntur, monumenta per ſynopſin enarrantur, tum ſervatis ordinibus, nec pede moto Authoritatibus reſpondetur, nummi examinantur, monumenta ad trutinam vocantur. Quoniam verò non tantùm rationes utriuſque gentis, Rhætorum nempe & Vindelicorum confuſas velit hic Author, ſed gentes etiam ipſas Rhæto-Vindelicas & geſta communi utriuſque nomine comprehendat, oſtendere Antagoniſtæ ſtudebimus, Rhætiam à Vindelicia diſtinctam ſemper provinciam, & populos fuiſſe, diviſionémque in Rhætiam primam, Alpeſtrem nimirùm, & Rhætiam ſecundam, Vindelicam nempe, immeritò Hadriano adſcribi, ſed primùm poſt Conſtantinum inventam eſſe, multis exemplis fulciemus.

Mox Rhætiam noſtram dudum ante illam Vindeliciam ſcilicet, Romanis cognitam, & Rhætos longè ante Vindelicos clariſſimos,

 regio-

regionémque ſummo ſemper in pretio iiſdem Romanis fuiſſe, quin & montem noſtrum Brennerum, ad quem ſita Veldidena, jam antiquiſſimis Græcorum Latinorúmque Scriptoribus celebrari, hujúſque accolas populos inter Rhæticos ſingulariter claros fuiſſe indubiîs (ni vehementer fallamur) Authorum teſtimoniis monſtratum imus. Denique etiam Plinii authoritate Veldidenam jam à Tuſcis ſeu Tuſco-Rhætis conditam non improbabiliter aſſerimus, tum bello Auguſti Rhætico illuc deductam Coloniam Latinam, & Veteranos: inſupérque titulum Emeritæ, ac poſtea ſaltem jura Coloniæ & Municipii adeptam fuiſſe non ineptis, ùt ſperamus, conjecturis, retenta urbis principis uſque ad Theodoſii tempora dignitate, palam facimus. Ex quibus proin haud difficulter eruemus, errâſſe Cluverium, dum Tridentum Caput Rhætiæ primæ dixerat, imò & Velſerum, qui præter urbem utriuſque Rhætiæ principem, qualem vult Auguſtam, Curiam inſuper Caput illius primæ, cum Scriptoribus Regionis ejuſdem ſtatuit, quos præter alia ſuis etiam argumentîs petimus: minus negotii nobis Frenshemius cum Druſomago faceſſit. Tandem ab Attila deſtructam eſſe Veldidenam exemplô aliorum in Rhætia locorum opinabimur, ubi etiam de fatis ulterioribus aliquid ex conjecturis non omnino leviſſimis afferre conabimur. Et quamquàm ex his, quæ attulimus, aliqui certò ſibi perſuaſuri ſint, ex tanta urbe Reliquias complures neceſſariò ſupereſſe debere, quemadmodùm etiam hodie, & quidem magis magíſque ſuppetunt; haud difficulter tamen monſtrabimus, cur plura non ſuperſint, minùs arduum verò nobis videtur, rationem & morem noſtrum docere, quomodò ex antiquo Veldidenæ nomine hodiernum Wilten enatum fuerit. Ultimò aliis præeuntibus ſpem concipio, non omnino inutilem talem ſcriptionem, aut Patriæ indecoram fore.

CA-

CAPUT III.

Quænam olim Provincia Romana Rhætia fuerit, in qua ſita Veldidena.

SI ſingula, quæ in hoc Conatu allaturus ſum, tam levî brachiô conficerem, quàm facilî negotiô præſentis ſcopum Capitis poſſum attingere, gratulandum utique Veldidenæ foret; in ſuo quippe illa dignitatis apice luci publicæ ſeu meridianæ expoſita omnium oculos & ſtudia in ſe converteret, & non tam recenti, quàm antiquo ſplendore undequaque compareret illuſtriſſima. Tyrolim enim noſtram ſub Rhætiæ olim nomine comprehenſam fuiſſe, nemo hodie doctorum eſt, qui ambigat. Verùm quòd varios forte nanciſcar lectores, juvat & hoc ipſis palam facere, & Authorum firmare teſtimoniis. Rem compendio ad mentem antiquorum recentiorúmque Baudranus dedit ita prolocutus: *Rhætia propria complectebatur totam illam Regionem inter Alpes Rhæticas & Tridentinas, ubi hodie Griſones populi ſeu Rhæti, Tridentina ditio, Tyrolenſis Comitatus, & Vallis Telina, ubi populi fuêre Brigantii, Sarunetes, Riguſci, Vennones, Tridentini, Breuni & Genauni. Inter Vindeliciam ad Boream, partem Norici ad Ortum, Galliam tranſpadanam ad Meridiem, & ad Occaſum.* Geographo Iuriſconſultum Iacobum Ottonem in ſuis ad Beatum Rhenanum notulis ſociamus, apertiùs forte & ad captum illorum proloquentem, quibus recentiora populorum noſtrorum nomina præ antiquis illis nota ſunt; *Rhætiæ*, inquit, *nomine continebatur olim, quidquid terrarum inter Rheni fontes, nec non montem Adulam & Oenum fluvium juxta Alpes continetur, præterea inter Danubium & Italiam Veronam uſque & Comum; ita ut & Alpes, qui nunc Curienſes & Albeſini vocantur, Tridentini & Tyrolenſes quoque, & Oeni Vallis Incolæ omnes ſub Rhætiorum nomine comprehenderentur, exceptâ Vindeliciâ, quæ proprium ſortita eſt nomen.* Lubet hæc recentiorum ſenſa antiquorum teſtimoniis roborare, audiamus igitur Strabonem diſertè loquentem: *Supra Comum, quod eſt ad radices Alpium ſitum, habitant versùs Orientem Rhæti & Vennones, ad alteram partem*

Lexic. Geogr. T. 2. f. 116.

Rer. Germ. l. 1. f. 75.

Geogr. l. 4. edit. Amſtel. f. 313.

partem Lepontii, Tridentini, & Stoni, tum deinceps montium partes, quæ ortum ſpectant, & ad meridiem vertuntur, Rhæti & Vindelici tenent, Helvetiorum & Bojorum contermini, quorum campis imminent, Rhæti uſque ad
Notit. Orb. antiq. t. 1. §. 26. *Italiam pertinent ſupra Veronam & Comum.* Quam Strabonis ſententiam etiam amplexatus eſt Cellarius, & cum Cellario Cluverius, uterque in antiqua Geographia princeps, & ultimus etiam oculatus quoad Rhætiam cum Holſtenio peragratam, teſtis. Straboni non
l. 54. diſſentit Dio Caſſius: *Rhæti inter Noricum & Galliam ad Alpes Italiæ finitimas, quas Tridentinas vocant, incolentes* &c. Ptolomæus autem his non tamen ſine erroribus (eò quòd nonnulla Vindeliciæ loca cum
In Rhæt. ſitu. noſtris confuderit) complexus eſt terminis: *Rhætiæ Occidentale latus terminatur monte Adula, & linea, quæ eſt inter Capita amnium Rheni atque Danubii, latus Septentrionale parte terminatur Danubii, quæ à fontibus eſt uſque ad Oeni fluvii ſciſſionem: Orientale latus ipſô Oenô terminatur: Meridionale Alpium montibus hinc ſupra Italiam extenſis apud Pœnas juxta principium Lyci amnis, qui in Danubium exit, quive Rhætiam à Vindelicia disjungit.*

l. 3. c. 20. p. 180. Cæterùm Rhætiæ incolas ex Trophæo Alpium, quod nobis Plinius ſervavit, diſcimus, & ſunt iſti:

Gentes Alpinæ devictæ:
Venonetes, Iſarci, Breuni
Naunes, Focunates.

Et paulò infra:

Brixentes.

l. 4. Ode. 14. Ex his binas etiam Horatius in bello Rhætico Druſo Duce commemorat:

\- - - - - *milite nam tuo*
Druſus Genaunos, implacidum genus
Brennóſque veloces &c.

c. 1. Tridentinos etiam Dio Caſſius, hos, & Stonos vicinos Strabo adduxit: *Euganeorum Caput Stonos:* Genaunes & Vennonetes etiam Plinius; ſi Vennones vis legere, idem rurſus Strabo cum Ptolomæo nobis militat, Brixantes verò præter Plinium Ptolomæus commemorat.

morat. De Breunis ſeu Brennis præter Horatium Florus & Porphyrius mentionem facit, Venantio autem Fortunato, Jornandi, Caſſiodorio Freculpho, atque Paulo Diacono ſub nomine Breonum et Brionum, Breonenſium Ariboni Friſingenſi, Brionarum ac Pæonum erronèe S. Gregorio Turonenſi, Appiano, & Divo Hyppolito noti fuêre; hinc etiam Eccleſia Brixinenſis apud Bollandum Brennenſis audit. Et in utriuſque Imperii notitia ſub Duce Rhætiæ I. & II.dæ inter ejus Caſtra *Teriolis* ſpectatur, quod in *Tiriolis* medio ævo, & mox *Tirolis* migravit, unde nos *Tyrolenſes* omnes, quod alibi forte fuſiùs commonſtrabimus. Juvat tamen interim hos breviter & ſingillatim percurrere: Vennones igitur, ſeu ùt alii etiam ex Epitaphio Curienſi apud Guillimannum legunt (imo quidam inſuper in trophæo Alpium) *Venoſtes* Vallis Venoſticæ ſeu *Venuſticæ* Ariboni, Comitatûs *Venuſtæ* in Diplomate Hundio, hodie *Vallis Venuſtæ* incolæ. Hinc *Mons Vennonis* Rhætis ſua in lingua teſte Sprechero *Veſt-Monza* eſt. *Iſarci* ſeu *Hiſarci* accolæ ſunt *Hiſarci* fluvii, ùt illum Proprium Brixinenſe vocat, qui in eodem Proprio *Hiſaccus*, & quod pejus derivatum exinde eſt *Eyſaccus* hodie: olim verò Pedoni Albinovano, aut ejus Librario *Itargus*, Straboni *Iſara* audit. *Brenni* ſeu *Breuni*, montis Brenneri, quod linguâ Celticâ, ſeu antiquiſſimâ Germanâ *apicem montis* ſonat, incolæ & accolæ ſunt. *Focunates* Vallem Solis occupare Plantinus vult. *Brixentes* ſeu *Brixantæ* nec hodie nomen immutârunt, utì nec *Euganei*, quod Paulo Diacono *Alſuca* corrupte, nobis verò ritè Latino idiomate *Vallis Euganea* audit, vulgò *Vallſugana;* nam etſi Viri quidam docti ab Auſugo Antonini id nominis derivent, ex majori tamen tum vocis tum reliquæ Geographiæ noſtræ ratione malim valli huic nomen à populis tractum fuiſſe, quàm à loco; *Naunes* pariter illud ſuum antiquum in valle *Ananiæ* (ùt illam S. Maximus Taurinenſis appellat) tenent. *Genaunes* (ſi tamen diverſi hi ſint à Naunis, quod alibi excutiemus) in *Vall Genaun* & *Ridnaun* locis circa Sterzingam non improbabiliter ad noſtra uſque remanſère tempora. Et hæc per ſynopſin ſufficiant, donec plura vel in ſequentibus, vel alibi forte ex me intelligas. Duravit autem hæc Rhætiæ appellatio adhuc ſub Gothis, ſed immutari paulatim ad initium ſexti circiter à Chriſto nato ſæculi cœpit, quô, invaleſcentibus in Tridentino Longobardorum rebus, pars illa huic regno accenſita eſt: Tyrolis verò reliqua dein teſte Aribone & Pau-

p. 421.

Wachteri Gloſſ. V. Brenn. &c.

B lo

lo Diacono Bojis dominantibus Norici nomine comprehenſa fuit, hinc etiam ejus pars erronèe *terra Norticorum* in Diplomate Guillimanni dicta eſt per Reverendiſſimum Gotvicenſem Præſulem ritè *Noricorum* correcto: Item *Vallis Noricana* apud Mabillonium: & poſtea in variis Diplomatibus *Regio ad Athesin & Oenum*, atque in *Alpibus* & *Montanis* compellata fuit; Hinc apud Aribonem *Vallenſes* & *Vallenenſes* ſeu *Oenivallenſes* occurrunt; donec tandem toti Provinciæ noſtræ à ſede Comitis ſeu Ducis Tyrolenſis, ab arce nimirùm Teriolis, in totam ſeſe diffudit provinciam, quod ſæculo circiter tertio decimo contigiſſe autumamus. *Cujus præſidii appellatio* dein ùt cum Velſero de his ipſis Teriolis loquar, *magnum paulatim terrarum tractum occupavit.* Adſtipulatur Velſero Lambecius: *Vulgare hoc & corruptum nomen Tyrolis accepit iſte Celeberrimus Comitatus à vetuſtiſſima Arce ad Athesin fluvium ſita, quæ in antiqua Notitia Imperii Romani Occidentalis, ubi agitur de Duce Rhætiæ primæ & ſecundæ, appellatur plurali numerô Terioli.* His prælibatis ad propoſitum & iter noſtrum Veldidenam verſus hos accingimus.

Chronici Gotvicenſ. Prod. 12. f. 831. De S. Corbin.

Annal. Boj. l. 3. f. 90. Bibl. Cæſ. l. 2. c. 6. f. 509.

CAPUT IV.

Unde probari ejus Nobilitas poſſit ac debeat.

Horat. in arte. Quintil. l. 10. Inſtit. c. 7.

UT rite & ordine faciamus:

Singula quæque locum teneant ſortita decenter.

Intendendus animus eſt non in aliquam rem unam, ſed in plures ſimul continuas, ut ſi per aliquam rectam viam mittamus oculos, ſimul omnia, quæ ſunt in ea, circâque intuemur, non ultimum tantùm videmus, ſed ad ultimum. Quapropter cùm Veldidenæ Nobilitas commonſtranda nobis ſit, id aliîs adminiculîs fieri omnino nequit, niſi ex illis ipſis inprimìs Scriptoribus, qui de rebus Hetruſcis adnotârunt aliquid: tum qui illo etiam tempore, Auguſti nempe, inclaruêre, ſub quo in Romanarum provinciarum Cenſum ac numerum Rhætia noſtra devenit. Si apud hos obſcura duntaxat, aut etiam dubia de rebus noſtris mentio fiat, etiam ad Scriptores & monumenta poſterioris ævi recurrendum, ad ea præcipuè, quæ initium

tium vel originem ſuam ex illo Auguſti ævo trahere non infrequenti Authorum ſententia novimus. Cùm autem, præter hæc magni ſemper ponderis apud Doctos nummi & lapides habiti ſint, etiam hi conſulendi, num aliquum diviti planè ſinu ſuo recondant. Ut igitur ad præfixum nobis ſcopum perveniamus faciliùs, ea rimanda præ cæteris nobis ſunt, in quibus certa Veldidenæ mentio occurrit: in Itinerario nimirum & Peutingeriana tabula; hinc etiam viam militarem non unam ingredi, itinera diſtinguere, manſiones quærere, & de Itinerario ac variis ejuſdem terminis ſollicitos nos eſſe Viri, quos paulò ante diximus, Litteratiſſimi, cautè monent. Videmus in Itinerario Capita Viarum Laureacum, Pontes Oeni, & Aquilejam: Videmus in omnibus ultimum ſeu terminum Veldidenam: videamus igitur ad ultimum, ad id nimirum, quum, & cur terminus Veldidena compelletur. Hoc ut accuratiùs fiat, rimanda nobis eſt ante omnia Itinerarii hujus antiquitas & authoritas: nam ſi Veldidenam antiquiſſimam eſſe, nobiliſſimámque velimus, nemo tam Bœotæ auris erit, qui, dum hæc audit, non ſtatim requirat, quo Authore hæc aſſerta noſtra fulciamus? Si igitur Antonini Itinerarium, ſi tabulam Theodoſianam laudemus, iterum nobis cum Viris in hac arena exercitatiſſimis Simlero, Ducangio & Cluverio non ultra Theodoſii & Valentiniani ævum progredi nos poſſe ſentiendum eſt. At pace tantorum Virorum utique & nobis licebit inquirere, an non aliqua etiam argumenta, & fortaſſis non adeò infirma, pro Itinerario hoc militent, quæ ejus exordium ad Auguſti ævum meritò promoveant. Longiorem equidem hæc res diſcuſſionem poſceret, quam tamen eò maximè, quòd hanc Inſtituti noſtri ratio non admittat, miſſam facimus, Lectoréſque noſtros ad elegantem illam ſolidamque Cl. Weſſelingii hac ſuper re præfationem ablegamus, ubi triplicem de hoc ſententiam Authorum refert, primam Julio Cæſari & Auguſto, alteram Antonino cuidam Auguſto, & inter hos Antonino Baſſiano & Severo, tertiam Æthico Iſtro, Martiano Heracleotæ aut Ammiano Marcellino, vel Miſſis etiam Theodoſii adjudicantium: Singuli ſuis nituntur rationibus, & Weſſelingius ipſe, qui hanc rem omnium curatiſſimè diſcuſſit, putat Exemplar hoc, quod hodie nobis ſupereſt, Severi Imp. & Caracallæ tempora ſuperare non poſſe, nec multum infra Conſtantini ætatem demitti. Hæ tamen rationes minimè impediunt, quò minus

Ad Itiner. Anton. noviſſ. edit. Amſt. 1735.

ſimile Itinerarium jam Auguſti ætate confectum eáque ipſa loca inibi inſcripta fuiſſe credi poſſint, quæ poſtea pro rerum ac temporum conditione in aliud Itinerarium quale noſtrum eſt, fuerint transſumpta: quippe jam à Julio Cæſare, & M. Antonio Coſs. uſque ad Conſulatum Auguſti tertium, & ſic ulteriùs orbem terrarum metiri cœptum Æthicus in proœmio teſtatur: *Ergo à Julio Cæſare*, ait, *& M. Antonio Coſſ. orbis terrarum metiri cœpit, id eſt, à Conſulatu ſupraſcripti uſque ad Conſulatum Auguſti tertium & Craſſi, annis XXI. menſibus V. diebus IX. Zenodoxo omnis Oriens dimenſus eſt, ſicut inferiùs demonſtratur. A Conſulatu item Julii Cæſaris & M. Antonii uſque in Conſulatum Auguſti decimum annis XXIX. menſibus VIII. diebus X. à Theodoto Septentrionalis pars dimenſa, ùt evidenter oſtenditur. A Conſulatu ſimiliter Julii Cæſaris uſque in Conſulatum Saturni & Cinnæ à Polyclito meridiana pars dimenſa eſt annis XXXII. menſe uno, diebus X. ſicut definita monſtratur. Ac ſic omnis orbis terræ intra annos XXXII. à dimenſoribus*
Script. *peragratus eſt, & de omni ejus continentia perlatum eſt ad Senatum.* Ju-
Ital. t. 8. re igitur jam antiquiſſimis temporibus confecta fuiſſe Itineraria
f. 474. Chronographus Ferrarienſis apud Cl. Muratorium credit. Velſe-
Rer. Aug. rus quoque affirmare non dubitat, quòd illi, qui principium & In-
l. 3. f. 37. ſtitutum hoc à Julio Cæſare Æthici verbis perſuaſi deducant, id ſe volente faciant, nec urbium poſteriorum appellationes obſtare, cùm ſecutis temporibus pro re nata adjici potuerint. Eruditiſſimus quo-
t. 15. c. 2. que Rollinus in ſua hiſtoria antiqua de Aſtronomia ex Hiſtoriæ Nat. l. 3. c. 2. Plinii aſſeverat Romanos jam à ducentis ferme annis ante Divum Auguſtum orbis terrarum dimenſioni vacâſſe, nempe ſtatim, ac extra Italiam ſuum Imperium protendere cœpêrunt, cùm ii Provinciarum ſubactarum Cenſum & dimenſionem peragere ſolerent. Sed ſufficit mihi Auguſti ævum, & plenum de hac dimenſione Plinii teſtimonium, quodque ibi affert, etiam de Bætica exemplum, *Bæticæ longitudo*, inquit, *nunc à Caſtulonis oppidi fine Gadeis CCCCLX. millia paſſuum, & à Murgi maritima ora XXII. M. paſſ. amplior. Latitudo à Cartejana ora CCXXIV. M. paſs. Agrippam quidem in tanta viri diligentia, prætérque in hoc opere cura orbem cùm terrarum, urbi ſpectandum propoſiturus eſſet, errâſſe quis credat, & cum eo Divum Auguſtum? Is namque complexam eam porticum ex deſtinatione & Commentariis M. Agrippæ à ſorore ejus inchoatam peregit.* Ex hac porticu igitur tot ſparſa in libro eodem III. Plinii delineata ſunt, & tot ubique

ubique in hoc locorum diſtantiæ & millia paſſuum deſcripta. Idem quod Plinius, alios quoque Romanos egiſſe nemo prudens diffitebitur; quis enim in provincias profecturus, quis uſurus curſu publico ſibi de Itinerario non providet? Equidem de ætate hujus, quod circumfertur, Itinerarii certi quidquam ſtatui haud poteſt; quippe non tantùm MSS. nobis deſunt, quibus inter ſe collatis diſcerni queat, quodnam illorum antiquius ſit, aut emendatius, ſed & hæc ipſa, quæ habemus, nunc Antonium (ùt Codices Blandinianus, Pithœanus, Pariſinus, Voſſianus & alii, imò teſte Schotto plerique veteres) nunc Julium Cæſarem Dictatorem, (ùt Codex Cuſpinianeus) Authores videlicet diverſos Itinerarii præferunt, addito inſuper ad Antonium ubivis *Auguſti* nomine, unde demum vel per errorem Librarii *Antoninus* prodiit, quem exhibent Vaticanus & Regius Suritæ Codex, vel certe Continuator operis pro Authore poſitus eſt; quin enim continuatum ab Imperatoribus ſubſequentibus, imò & pro temporum, urbium recens conditarum aut bellorum ratione immutatum fuerit hoc Itinerarium, nemo eſt, qui dubitet. Suſpicari hîc tamen valde pronum eſt, prima fortè autographa Antonii, Auguſti & Lepidi nomina retuliſſe, cùm omnia iſta ab his acta fuerunt, ùt, præcipuè de Coloniis Author idoneus illius ſæculi, Julius Frontinus aſſerit: *Hoc opus omne arbitratu Octavii Cæſaris & M. Antonii & M. Lepidi per tres Imperatores actum atque ſignatum eſt.* p. 133. Ultimi verò nomen quòd ab Auguſto (teſte Plutarcho in Antonio & Suetonio in Auguſto) exauthoratus, ac proſcriptus, aut ab Senatu hoſtis judicatus fuiſſet, de induſtria eraſum, ſi non librariorum negligentiâ ommiſſum, videri poſſet. Hanc Conjecturam ſi quis reſpuat, is ſaltem ea ſpernere vix poterit, quæ tandem in præfatione Simlerus affert, *quòd ſi nimirùm nec Julius, aut alii, author non foret, non tamen propterea nihil ad Julium, aut Antoninos hoc opus pertinere cenſeo, ſed exiſtimo, deſcriptionem aliquam regionum & urbium illorum juſſu primùm factam, & poſtea ſæpè mutatam, aut auctam nomen vetus ſervâſſe, ut Julii aut Antonini diceretur;* Ad Itin. Nam (ut Cl. Weſſelingii verbis utamur ac ſententia) *cùm ad curſum vehicularem atque expeditiones militares Itineraria fuerint neceſſaria, habuerintque Romani & itinerum menſores, & Itineraria jam olim, fieri potuit, ut ex eorum numero noſtrum fuerit, quod paulatim, ſicuti in ſimili genere aſſolet, novis urbium titulis locupletatum eſt.*

Ex quibus denique omnibus & ſingulis hoc certò evinci poſſe credimus, multa, imò fortè pleraque à primo etiam, aut certè ſecundo ſæculo eſſe in hoc Itinerario locorum nomina; ab Auguſti proin adhuc ævo reſidua, ipſúmque hoc antiquiſſimum monumentum rebus firmandis apprimè utile ac neceſſarium, quod unanimi authorum conſenſu diſcimus.

Poſt Itinerarium expreſſam Veldidenæ mentionem celebris illa Peutingeriana tabula facit, quæ licèt ferè ex conſenſu Doctorum Theodoſii Junioris primùm ævô confecta fuerit, non tamen ea prima cenſenda eſt; ex Manuſcripto enim Bibliothecæ Auguſtanæ Codice apud Raderum in hujus Imperatoris aula ſancta certò conſtat, orbem terrarum ita jam priùs, fuiſſe dimenſum; ſic enim verſus 10. & 11. refert: p. 41.

In melius reparemus opus, culpámque priorem
Tollimus, ac totum breviter comprendimus orbem.

Imò hiſce Tabulis jam Græci uſi fuerant, ut Herodotus de Ariſtagora, Ælianus de Socrate, & Laërtius de Theophraſte teſtantur. Strabo quoque poſt Homerum jam in Græcia eas confectas fuiſſe commemorat. Apud Romanos inſuper jam Varro talem viderat, ut Propertium, Vitruvium & Plinium, Plutarchum, Florum, Suetonium taceam, quorum teſtimonia brevitatis cauſa prætereo, ex quibus omnibus certum mihi fit, hanc ſuperſtitem tabulam longè antiquiorem, & florentibus haud dubiè olim Romanorum rebus delineatæ exemplum eſſe, ac proin inſerta ibi loca antiquiſſima pariter cenſeri poſſe. l. 1. c. 1. R.R.

Itinerario & Tabulæ Peutingerianæ demum etiam Illuſtris illa *utriuſque Imperii Notitia* jungitur, quam tamen Viri eruditi unanimi conſenſu Theodoſii pariter Junioris temporibus adjudicant, & fere ultimum eſſe exſpirantis paulò poſt Romanæ Majeſtatis ac amplitudinis monumentum affirmant. Hæc de reſiduis quidem illô adhuc ævô urbibus lociſque inclytis fidem facit indubiam, de Veldidena verò locus ejuſdem perobſcurus eſt, haudquaquam tamen, ùt mihi videtur, negligendus: Volui igitur & hujus incertum teſtimonium certis Itinerarii & Tabulæ adjungere; Cùm & Notitia cum tabula ejuſdem ſit ævi, atque ex hac & Itinerario multùm illuſtrari ſoleat,

de

de quibus ſingulis, quantùm ad Veldidenam faciunt, mox ordine pandam, reliquis probationum monumentis in aptiorem interim locum ſepoſitis.

CAPUT V.

Quomodò ex Itinerario Antonini.

POſtquàm igitur, quæ præmittenda eſſe diximus, executi ſumus, pedetentim ad opus ipſum accingere nos oportet. Diximus paulò ante, claram Veldidenæ mentionem, & quidem cum præſtantia quadam in Itinerario fieri: Videamus igitur, quomodò fidem liberemus: Et en! poſt deſcriptas Pannoniæ & Norici vias, imò in media Norici totius Metropoli in conſpectum venit:

ITER A LAURIACO VELDIDENA.	M. P. CCLXVI. ſic.
OVILABIS	M. P. XX.
LACIACO	M. P. XXXII.
IOVAVI	M. P. XXVIII.
BIDAIO	M. P. XXXIII.
PONTE AENI	M. P. XVIII.
ISINISCA	M. P. XX.
AMBRE	M. P. XXXII.
AD PONTES TESSENIOS	M. P. XL.
PARTHANO	M. P. XX.
VELDIDENA	M. P. XXIII.

Poſt hanc Norici Metropolim nobilem alteram in hac provincia urbem videmus, à qua iterùm Veldidenam via dirigitur, à Ponte Aeni nempe, ùt ſequitur:

ITER

ITER A PONTE AENI VELDIDENA.	M. P. XC. ſic.
ALBIANO	M. P. XXXVIII.
MASCIACO	M. P. XXVI.
VELDIDENA	M. P. XXVI.

Tertia demum directio ab urbe nobiliſſima atque una inter Imperii Romani Principes, ibi hiſce legitur:

ITER AB AQUILEIA PER COMPENDIUM VELDIDENA.	M. P. CC. XV. ſic.
AD TRICENTESIMUM	M. P. XX.
IULIA CARNICO	M. P. XXX.
LONCIO	M. P. XXII.
AGUNTO	M. P. XVIII.
LITTAMO	M. P. XXIII.
SEBATO	M. P. XXIII.
VIPITENO	M. P. XXXIII.
VELDIDENA	M. P. XXXVI.

Ex hac triplici mentione Veldidenæ, & quòd in omnibus pro termino fuerit aſſignata, nobilem hanc fuiſſe viri doctiſſimi contendunt; imò aliqui Rhætiæ Principem ſe deprehendiſſe credidêrunt, ùt c. 1. pluribus executi ſumus, ubi nimirum Surita Veldidenam *nobilem manſionem: alicujus nominis, celebritatiſque locum*, Cluverius, Cellarius *antiquam urbem: Magni nominis & celebritatis* Lambecius: Cl. Maſcovius disertè *Caput Provinciæ* compellat; Cui alio in loco etiam Cellarius adſtipulatur, ubi enim Curiam Caput Rhætiæ primæ feciſſe Velſerum refert, mox addit: *at plura itinera per Rhætiam ducuntur Veldidenam, à Lauriaco, à Ponte Oeni inferiore, ab Aquileja - - - -, ut vel eo nomine Veldidena præferri poſſit.* Cæterùm rem gratam nobis præſtitiſſent viri hi doctiſſimi, ſi etiam uberiorem afferti hujus rationem reddidiſſent, quam puto, in hoc præcipuè verſari, ut certa quædam convenientia & ſimilitudo inter horum itinerum Capita ac terminos probetur, velut ſi dicerem, Capita ſeu Directiones viarum fuêrunt ſatìs nobiles, non decet proin illis terminos ſtatuere minùs celebres, aut omnino ignobiles. Congeſſi in

Geogr. antiq. l. 2. c. 7. §. 34.

in hunc finem multîs aliquando foliis, quidquid illuſtre de his Capitibus inveni, quæ tamen hîc paucis dare meliùs conſtitui: Et inprimis quidem de Laureaco, quod Colonia Auguſti fuerit, qualem lecto rite poſt Lipſium lapide Cl. P. Hanſizius probè adſtruxit, nihilque obeſſe, quòd ejuſdem nec Plinius, nec Ptolomæus meminerit, cùm prior aut compendium ſecutus ſit, aut propiora, Italiſque notiora recenſuerit, quòd ex oblivione ſuô locô Coloniæ Celeberrimæ Carnunti pateſcat, hócque indicio ſit, in recenſendis provinciarum oppidis non uſquequaque curioſum fuiſſe. Nec Veldidenam duntaxat ab hac, Lauriaco nempe, ceu Capite dirigi in eodem Itinerario itinera, ſed etiam Auguſtam Vindelicam & Brigantiam urbes utique nobiliſſimas legentibus conſtat, utì & in utriuſque Imperii Notitia adſcriptum huic loco eſſe Præfectum Legionis III. Præfectum Claſſis Lauriacenſis, & Magiſtrum Officiorum Fabricæ in Illyrico Laureacenſis, & Lancearios Laureacenſes &c. Ut Metropolim olim fuiſſe totius Norici Eccleſiaſticam ſubticeam, quæ aliáque decora in primo Cl. Hanſizii tomo, atque apud Geographos alios affatim inveniuntur. Germ. S. T. I. f. 3.

Altera ùt vidimus, in Norico Civitas Illuſtris, unde Veldidenam ibatur, Pons Oeni fuit, Oettinga vetus & nova, quemadmodùm Aventino, Velſero, Lazio, Irenico & pleriſque Scriptoribus Boicis in hac re utique peritioribus meritò viſum, idque Aventinus peculiari etiam libello perfecit, amplitudinem verò eleganter Jacobus Irſing S. J. in ſuo de Oettingana Virgine libello deſcripſit. Eadem in eodem rurſus Itinerario non tantùm pro Capite Veldidenam, ſed etiam ad Caſtra aſſignatur. In Notitia inſuper Equites Stableſianos Juniores ibidem commoratos fuiſſe invenio. à p. I.

Caput demum Directionis tertium Aquileja fuit urbs longè omnium celebratiſſima, quam à Romanis conditam munitionis loco contra habitantes ſuprà Barbaros, & emporium fuiſſe Strabo, Coloniam Latinam Livius, Vellejus Paterculus, Plinius & Ptolomæus, urbem opulentam Mela, Felicem Martialis l. 4. ep. 25. Auguſti ipſius præſentiâ nobilitatam Suetonius aſſerit *Aquilejam ab urbe uſque progredientis*, Herodianus *maximam & ingentis magnitudinis* compellat. In Itinerario pro Capite præterea Salonas, Siſciam, Bononiam, & in Hieroſolymitano Sirmium uſque præſcribitur: In qua teſte Notitia Præpoſitus Militum Præſentalium, & Præfectus Claſſis, & Pro- Geogr. l. 5. l. 39. 55. l. 3. l. I. c. 19. l. 3. c. I. l. 2. c. 3. l. 8. c. 2.

 curator

curator Monetæ Aquilejenſis ſedem fixit; verbô rem omnem abſolvit perantiquus apud Schelſtratenum Geographus: *Italiæ verò Civitates, & aliæ claræ ſunt, puta Aquileja & Mediolanum.* Sed juſtô longior eſſem, ſi pro dignitate de tanta urbe verba facerem, geſta præcipuè ibidem Sæculi III. & IV. narraturus, ſi Coloniæ memoriam, Deos locales, & Magiſtratus fuſiùs recenſerem; abſolvit me hoc labore Illuſtriſſimus Marchio Maffejus in Verona ſua P. 1. f. 201. ac Doctiſſimus Præſul Philippus à Turre in ſuis de Beleno, & reliquis Deorum Aquilejenſium monumentis, ac recentiſſimè etiam Clariſſimus ibidem Canonicus Dominicus Bertoli, innumeris ferè, quas de hac urbe collegit, antiquitatibus integro volumine deſcriptis.

t. 2. f. 629.

Quibûs omnibûs rite penſitatis utique indignum videri poſſet, tam Illuſtribus Directionum Capitibus pro termino locum aliquem ignobilem ponere, cùm ex verbis S. Hilarii Pictavienſis colligi pronum ſit, talibus itinerum terminis non manſiones, oppidáve, ſed potiùs urbes reſpondiſſe, verba S. Patris hæc ſunt: *Nam in communibus & terrenis viis legem meminimus eſſe in ſpatiis menſuras: cùm paſſuum mille intervalla quædam legis, viæ ſigna ſtatuuntur, cùm manſionum requies diſponitur, cum uſque ad Urbem refectione viantium congrua rurſum manſionum intervalla dimenſa ſunt.* Quibûs utique verbis pro termino urbem fere ubivis aſſignatam fuiſſe ſanctus hic Præſul innuere videtur; ſub nomine urbis autem inſignem aliquem locum intelligi vel ex eo patet, quòd Plinius celeberrimas & maximas urbes tantùm oppida, & ſolam Romam urbem compellet, quam tamen hîc intellectam eſſe non putamus, cùm illô ævô jam Conſtantinopolis ſedes Imperii fuerit, & reliquæ magnæ urbes contra ſtylum illius ſæculi tantùm manſiones appellandæ fuiſſent.

In Pſalm. 118. edit. Baſ. de A. 1553. f. 363.

CAPUT VI.

Ex Tabula Peutingeriana.

ITinerario, quod Antonini vulgari audit nomine, jungere ſolent Geographiæ antiquioris periti Tabulam illam, quam ab Inventore, non verò Authore (qui neſcitur) Peutingerianam, à loco, ubi

Digitized by Google

ubi inventa eſt, Auguſtanam, à tempore verò, quô communiter confecta creditur, Theodoſianam vocitant. Ex utroque iſto quantivis pretii monumento, cui par in hoc genere nihil, nihil ſecundum tranſmiſit antiquitas (ùt magnificè omnino loquitur primus editor Anonymus apud Muretum) nobiliora loca omnia, quæ ad vias Romanorum militares ſita ſunt, ediſcimus. Cùm igitur Veldidena ad veterem illam viam Regiam Itinerario teſte ſit poſita, certum quoque ſit, in Tabula neceſſariò reperiri debere, cùm hæc ex Conſenſu Doctorum, imo oculari in Bibliotheca Regia Vindobonenſi inſpectione nil ſit aliud, quàm Volumen membranaceum latitudine pedem circiter unum exæquans, longitudine pelliculis ſcitè conglutinatis pedum viginti duorum menſuram ferè ſuperans, ac totius Imperii Romani vias publicas ac militares cum locis adjacentibus, ſpatiiſque intermediis adſcriptis exhibens. Verùm fruſtra in hac Tabula Veldidenæ nomen expreſſum quærimus, nec illius veſtigium inveniremus, niſi ex inſtituenda cum Itinerario comparatione appoſitáque locorum aliunde notorum diſtantia vel vicinia noſceretur; Tacent quidem communiter Geographi, tacent Cluverius, Cellarius, & Ferrarius, imo ipſi etiam tabulæ hujus Interpretes; ſed res ex ipſa nominis mutatione plana fit, poſteaquam magno noſtro bono Cluverius (quin Veldidenæ mentionem fecerit) Tabulam hanc cum Itinerario, itinere nimirum *Auguſta Veronam* ſic contulit:

Tabula Peutingeriana.		*Antonini Itinerarium.*	
Auguſta Vindelicûm		Auguſta Vindelicûm	
Ad Novas		|	
Avodiaco		Abuzaco	XXXVI.
Coveliacas		|	
Tarteno	XX.	Parthano	XXX.
Scarbia	XI.	|	
Vetonina	XVIII.	Veldidana	XXX.
Matrejo	XVIII.	|	
Vepiteno	XX.	Vipiteno	XXXVI.

Ital. antiq. l. 1. f. 122. & 344.

Sublabione	XXXV.	Sublavione	XXXII.
Ponte Druſi	XIII.	|	
|	.	Endide	XXIIII.
Tridente	XL.	Tridento	XXIIII.
Sarnis	XX.	|	
|		Ad Palatium	XXIIII.
Vennum	XXIIII.	|	
Verona	XVIII.	Verona	XXXVI.

Vides hîc Veldidenam Vetoninam dici cujus etymologiam nominis nemo facilè hariolabitur: Sed notabunt hîc forte aliqui, inter Scarbiam & Matrejum nihil aliud in hac tabula, quàm ſolum nomen VETONINA adſcriptum inveniri: neque ad exemplum Celebriorum aliàs in hac ipſa Tabula urbium turres ſaltem binas, muróſque depictos cerni, utpote quibus ſolis loci cujuſdam præſtantia deſi-
Orb.Ant. gnetur, quod Cellarius in Atuaca p. 274. in Novomago Batavorum
t. 1. p. 279. Faliatis in Mœſia p. 460. Præneſte in Italia p. 688. Et de-
t. 2. nique Sebaſtia in Ponto ac pluribus aliis ſagaciter deprehendit: Imò Tridentum longè nobiliorem videri urbem, cùm inſtar Auguſtæ, Veronæ, Ticini, Mediolani, duabus turribus expreſſa ſit. Verùm & his ſatisfacturum me puto, ſi nihil obſtare hanc ſimplicem ſcripturam Nobilitati Veldidenæ docuero, ídque aut errore, aut ex compoſito ita factum comprobavero: Animadvertant enim hi præprimìs velim, Tabulam hanc tum Anonymo, qui vidit, tum Cl. Lot-
p. 14. tero, qui ſingulari illam diſſertatione illuſtrans ab illis, qui viderant, ſcire potuit, aut vidit ipſe, totam quantam iis conſcriptam Characteribus, quæ ad Sæculum VI. aut VII. pertinent (quas primus Editor Anonymus, malè Longobardicas in præfatione dixit, quales ta-
P. 1. p. men Litteræ, ùt Illuſtriſſimus Maffejus in Verona illuſtrata, & in
322. Hiſtoria Theologica ſolidè oſtendit, nunquam fuêre.) In eadem
In App. rurſus tabula quamplurima admodùm depravata, erroribúſque Li-
p. 60. brarii plena reperiri: atque eapropter difficulter ante ſæculum ſextum aut omnino ſeptimum exaratam fuiſſe etiam ex his ſit credibile. Eandem igitur hujus tabulæ originem & ſortem fuiſſe credere pronum eſt, qualem Itinerario adſcripſimus; ſimiles nimirum tabulas antiquioribus & proſperis, adhuc Romanorum rebus confectas eſ-

ſe,

Digitized by Google

ſe, dein verò interpolatas, & partim adſcriptis novis urbibus pro rerum circumſtantiis, uſque ad Theodoſii ævum poſt extinctum Gratianum durâſſe aliquas, ex quibus hæc, quæ ſola ſupereſt, ſequiori ævo exſcripta ſit. Hæc ut aſſerere auderem, movent me præprimis illa ipſa loca noſtra paulò ante curatiùs excuſſa, Laureacum ſcilicet, Pons Oeni, Aquileja, ut de aliis taceam, domeſticîs veluti argumentîs contentus. Viam enim inter alia principem noſtram Aquilejâ per compendium ac partem Norici Veldidenam omiſit, contenta, illam alteram ab Opitergio Tridentum ſuum annectere; Non Lauriacum Norici Metropolim, quod *Blaboriacum*, non Pontem Oeni, urbem olim ampliſſimam, quam ad *Enum* vocat, charactere aliquo nobiliori ſignavit: rationem hîc aliam ſubeſſe non puto, quàm quòd illæ ab irruentibus barbaris jam à multo tempore deletæ fuerint: De Lauriaco fidem Velſerus facit ab Anno Domini 468. ab Hunnis everſam fuiſſe, urbes verò vicinas, totámque Boicam multis ſæculis eorum excurſionibus & latrociniis vaſtatam, ut adeò & Pontem Oeni immunem perſtitiſſe nemo prudens ſibi perſuaſerit. Quapropter mirum haud ulli videbitur, ſi etiam Veldidenam noſtram, jam ante Laureacum (ùt infra docebimus) circa annum nimirùm ſalutis 452. ab immiſſis per Attilam, dum Aquilejam obſidebat, per compendium Veldidenam, aut Tridentino Itinere copiis, deſtructam, nullâ omnino notâ ab aliis diſtinxerit; tempore enim D. Gregorii Turonenſis & Venantii Fortunati (ſæculo ſcilicet ſexto jamjam adulto) non urbs ampliùs Veldidena, ſed jam *Caſtrum apud Brionas fuit, in quo templum Divi Laurentii per incuriam longinqui temporis valde detectum*, (ùt loquitur S. Pater) per exiguitatem vix reſtaurari potuit, quod tandem, & per prodigium factum, ùt in fine pluribus diſſeremus. Quòd autem Auguſtam Vindelicûm binîs turribus nobilitaverit, non moror, nam etſi ea urbs, teſte Duumviro ſuo Velſero, Attilæ furorem non evaſerit, mox tamen, ùt plerumque urbibus limitaneis & emporiis contingit, reparatam fuiſſe ex Venantio Fortunato ſuſpicor, qui Celebrem inibi D. Afræ Cultum innuit, urbemque *Auguſtam*, de qua nobis ſermo, inter Virdonem Lycúmque ſitam, non ejus rudera commemorat: atque hanc pariter cauſam eſſe reor, quòd Aquileja in tabula depicta ſit:

Rer. Boic. f. 98.

Rer. Vind. l. 8.

Mœnibus & portu Celeberrima.

Auſon. Vineti. n. 203.

Nam licèt ab Attila deſtructa fuerit, paulatim tamen, ut Inclytis emporiis, quale jam Strabo fecit, fieri amat, ex cineribus reviviſcere & in ſedem Patriarchalem aſſurgere cœpit: circa medium enim ſæculi VI. centum circiter, ex quo cladem Attilæ perpeſſa eſt, annis de ea Juſtinianus Imperator dixit: *urbem eſſe Occidentis maximam, ſæpiùs ab Imperatoribus habitatam*, ùt ritè hunc textum ex Græco legit Illuſtriſſimus Scipio Maffejus, & licet intellexiſſe tempus ante Attilam ex his verbis Juſtinianus videatur, niſi tamen reſtaurata fuiſſet, potiùs dicere debuiſſet, olim talem fuiſſe ac tantam, non verò adhuc *eſſe maximam*. Denique etiam Tridentum urbem binis turribus illuſtrem afferunt: aſt neque in hac multùm hæſito, nam, quemadmodùm jam dixi, Exſcriptor tabulæ, Librarius VI. VII. aut forte etiam VIII. ſæculi fuit, cui Celebris illa ætate videri poterat urbs Tridentina, utpote quæ Longobardis tunc in Italia dominantibus una ex Regiis Ducum hujus gentis fuerat, ex quibus Evinus, Gaidoaldus & Alachis Paulo Diacono, Huſingus Ariboni memoratur. Dein ſi ſingulare quidquam ex hac Tridenti prærogativa velis eruere, illud fortè eveniet, hanc urbem, cùm ſola ſic delineata compareat, urbem Regionis totius, Rhætiæ nimirùm Principem fuiſſe, ipſi Auguſtæ Vindelicorum, ùt figurâ, ſic dignitate parem, quod nec ipſi Scriptores Tridentini unquam dixêre, nobiſque aliis inſuper ex rationibus non conſtare, palam ſuô locô faciemus.

In præfat. Nov. 29. Veron. Illuſtr. p. 1. p. 201.

CAPUT VII.

Ex Notitia utriuſque Imperii.

NOn imparem Authoritate Itinerario aut Tabulæ celebrem illam Notitiam utriuſque Imperii vivente adhuc Theodoſio M. circa finem Sæculi IV. aut certè ad initium quinti ſub Juniore conſcriptam, atque hinc Tabulæ Autographæ coævam cenſent Eruditi, quam meritò pretioſum documentum Illuſtriſſimus Maffejus, Nobiliſſimum Codicem Cl. Caryophylus compellat: accuratum verò ejus ordinem Cellarius allatis etiam exemplis comprobat. Conti-

Veron. Ill. f. 154. In therm. Hercul. Orb. antiq. P. 1. p. 258.

Continet autem hæc Notitia ſyſtema totius Orientis & Occidentis Imperii, inſtar illius libelli, quem teſte Dione Auguſtus Piſoni tra- l. 53. p. didit, *in quem exercituum & redituum publicorum ordinem deſcripſerat,* 517. aut Breviarii illius ejuſdem Auguſti, *quantum militum ſub ſignis ubique eſſet*, Suet. in Aug. c. 101. aut libelli Tiberii *quantùm Civium Sociorúmque in armis.* Hinc & breviarium Theodoſii Alciatus compellavit, ut adeò etiam Tac.Ann. 11. hujus Notitiæ exordium ſeu methodum, uſúmque Auguſti ævo cum Pancirollo non immeritò quis poſſet adſcribere, quæ dein pariter pro ratione temporum, principúmque mutata fuerit.

Si ergo, ùt contendimus, locus tam nobilis Veldidena fuit, citra dubium in hoc ſyſtemate, ubi, quidquid urbium, locorúmque eximium in Romano Imperio fuit, comprehenditur, erit inſerta? ſed fruſtra revolvebam hunc inſignem laterculum, nullibi Veldidenam, Vetoninam nullibi invenire poteram, donec excuſſis Rhætiæ utriuſque locis omnibus aliquid modicæ, & adhuc ſatìs obſcuræ lucis in figuris X. locorum ſub Duce Rhætiæ primæ & ſecundæ, ejúſ- f. m. 172. que Inſignibus deprehendiſſe aliquid mihi viſus ſum, dum in Rhætiæ I. & II. depictis caſtris ac manſionibus primo ſtatim loco ac ordine bina veluti Munimenta majori ambitu & decore præ cæteris inſignita conſpexeram, quorum priori *Auguſtanis,* alteri *Phibianis* inſcriptum legitur. Sub Auguſtanis autem Auguſtam Vindeliciæ, ſeu, ùt vocat Notitia, Rhætiæ ſecundæ Caput, & urbem principem intelligi contra infirmas aliorum conjecturas cum ſcientiſſimo hujus Notitiæ Interprete Pancirollo arbitror, ſub alio enim hìc in Notitia l. 3. utriuſque Rhætiæ deſcripto, aut depicto loco deliteſcere nemo ſomniavit hactenus: comprehendi autem in Rhætia I. & II. urbem Principem Limitaneam, & antiquiſſimam Auguſti Coloniam debere, quibus prudens aſſentietur; cùm imperceptibile ſit, talem locum ſinè militibus fuiſſe: ſi autem milites habuit Auguſta, utique Notitia, quæ omnes omnino & locorum etiam omnium milites recenſet, hos non omiſiſſet. Et ſi ab Auguſti jam ævo habuit, ùt Epitaphia complura apud Velſerum loquuntur, cur irruentibus ſub Notitiæ tempus tot barbaris demiſerit? ſub Auguſtanis igitur Auguſtam debere intelligi ne dubitare quidem auſim. Hìs jam ritè præmunitìs indagandum nobis eſt, qualem ex Phibianis locum exſculpant Interpretes, ac Geographi reliqui. Agathodæmon, qui teſte In præf. Cellario Geographicas Ptolomæi rationes in tabulas digeſſit, ad Ly- orb. antiq.

cum

Digitized by Google

cum non procul ab ejus in Danubium oſtiis ponit pauculîs ab Auguſta Vindelicûm horis: Pancirollus hôc titulô longiùs & ultra Danubium removet: Ptolomæi Gloſſator Anonymus *Pheniana*, inquit, nunc *Laubianum* appellant: Gerardus Mercator in Ptolomæi ſui eleganti editione Belgica *Bebenbuſium ſeu Babenhauſen* interpretatur: Cluverius in ſua Vindeliciæ ac Norici tabula è Regione Auguſtæ ad Guntiam fluvium ponit, eundemque locum cenſet, qui Ptolomæo *Phœniana*, Notitiæ *Piniana* & *Phebiana* eſt: atque cum Rhenano *Babenhauſen* ad Guntiam amnem interpretatur, addens tamen, *at de ſitu ejus nihil liquet*. Beatus Rhenanus Caſtra Auguſtana & *Phebiana* jungit, *per Auguſtana Caſtra*, inquit, *Auguſtam* (Augſpurg) *accipio, quam primariam Rhetiæ Superioris urbem fuiſſe non ambigo - - - - - Alemannis Metropolis poſteriùs dicta eſt, quando hæc gens primam Rhætiam occupavit. Cæterùm Phæbiana Caſtra arbitror Allemannis in Bebenbuſium* (Babenhauſen) *verſa apud Clariſſimum Ptolomæum Pheniana legimus* &c. Jacobus Otto in uberrimo ad Rhenanum commentario non procul Laugingiaco fuiſſe, ubi nunc pagus eſt Foiningen opinatur, niſi *Babenhauſen* reſtituendum ſit, aut ſecundùm alios Burgau: Eadem prorſus Hoffmannus in ſuo Lexico tradit, incertum, an ex Ottone, an hic ex illo hauſerit, apertè enim unus alterum citat. Ferrarius *Febiana* & *Phæbiana* vel *Phæniana* Ptolomæo, Pyramio *Bebenhauſen*, aliis *Laugingam* dici affirmat, cui ibi Baudranus adſtipulatur, addens tamen, aliis & meliùs *Burgavium* videri: omnium breviſſimè Cellarius ſuam hac de re mentem explicavit: *Phæbianis*, ait, *quæ doctis videntur eſſe Babenhauſen*. Quin vel verbulum addat, num huic ſententiæ ſuum addat, demátve calculum: Velſerus cùm ubi tutò pedem figeret, non inveniret ſolum ſatis congruum, de Phæbianis velut ex compoſito ſilet. Inter hos ipſos Aventinum maximè miror, quòd ille in condendis aliàs, explicandiſque Vindeliciæ locis plus æquô audax in omni Etymologia nil affine invenerit, aut exſculpſerit: Ex his tamen varia in rem meam eruo, & inprimis quidem locum hunc diverſîs omnino modìs in Notitia, Ptolomæo, & à Librariis ſcriptum deſcriptúmque deprehendo; In Notitia enim mea ad figuras *Phibianis* contextus *Febianis* habet, Mercatoris Ptolomæus *Piniana*, Pancirolli *Pheniana*, Cluverii *Phæniana*, Ferrarii *Phæbiana*. De loco pariter ingens diſcordia inter Authores, ùt audivimus, viget: Pancirollus cum Ferrario *Laubianum*

[Margin notes: Rer. Germ. edit. Ulm. 1693. p. 637. — p. 638. — f. 257. — l. 2. c. 7. p. 417.]

num ſeu *Lavinganum*, Mercator, Cluverius & Beatus Rhenanus cum Pyramio *Bebenhuſium*, Jacobus Otto *Foinganum* aut *Burgovium* cum Baudrano faciunt, rationem nemo unus addit, Cluverius de ſitu non conſtare dicit, Cellarius autem omnino nihil decidit. Imò ut rem dicam, multi ſine ulteriori Examine locum ad trutinam non vocantes alios ſine hæſitatione aut ſecuti ſunt, aut litem declinârunt; Agathodæmon tamen pleroſque excuſare videri poſſet, eò In præf. quòd in tabula Geographica Rhætiæ, Norici & Vindeliciæ illam ùt diximus in hac (Vindelicia nimirùm) locaverit, & quamquàm Cellarius monuerit, quòd ſit preſſè ſecutus Authorem ſuum, tantúmque habeat fidei, quantùm ipſe habeat Ptolomæus, in Phæbianis tamen excuſandus non eſt, cùm Rhætiæ illam Ptolomæus indubiè adſcripſerit, Agathodæmon verò in Vindelicia hanc urbem poſuerit: niſi dicere velis cum Cellario, nec Ptolomæum (& hinc nec Aga- p. 415. thodæmonem) Rhætica & Vindelicia probè diſtinxiſſe: *Ptolomæi rationes*, inquit, *ut ejus trans Alpes ſunt pleraque, etiam inalpina, turbatiores ſunt.* Veniam igitur mihi à tantis Viris exoro, quòd eorum veſtigiis haud inſiſtam, cùm eorum nemo unus convenientem opinionibus ſuis rationem exhibeat; alia igitur via mihi ineunda eſt, ut illud ſaltem, quod firmiorî nitatur conjecturâ, aſſequi valeam.

Notandum igitur nobis præ cæteris eſt, locum *Phibianis* inter delineatas in Notitia urbes & manſiones ad latus *Auguſtanis* eadem forma ac amplitudine eſſe depictum. Sub *Auguſtanis* autem Auguſtam Vindelicûm totius Regionis Principem, ac Rhætiæ ſecundæ Metropolim intelligi paulò ante aſſeruimus: quidſi autem è regione ſub Phibianis urbs princeps Rhætiæ I. latitaret? par certè ejuſdem forma eſt, par Majeſtas, imò *Phæbiana* in Rhætia collocavit Ptolomæus, quam à Vindelicia gnaviter diſtinxit, cur igitur in Vindelicia quæramus, cur urbem principem diverſam non procul alterius principis Auguſtæ locemus? atque uni eidémque provinciæ bina concedamus capita eodem ævo, in eadem vicinia, iiſdémque inſuper prærogativis? hoc fidem planè omnem ſuperat. Ad exemplum igitur aliorum in Agathodæmone locorum, quæ ille in Rhætia II. ſeu Vindelicia erroneè poſuit, Taxgætium nempe, Ebodurum, & Druſomagum, quarum olim primum Viri docti *Rottwilam*, aut *Riedlingam*, alterum, quod inter Brigantium & Lycum ille medium ſtatuit, ac tertium Druſomagum nempe, quod *Memingam*, alii verò

Campidonam Civitates volunt: nunc verò ex his binas Scriptores Rhætici apertè ſibi vindicârunt, atque *Tavetſchium Curiam* eſſe contendunt, tertium verò Cellarius expreſsîs verbîs nobis adjudicat, dum ait: *monumentum ex illo bello poſteriori etiam ævô, Pons Druſi, utì in Theodoſiana Tabula vocatur, inter Sublabionem & Tridentem ſitus, qui videtur Ptolomæi Druſomagus eſſe, quam ipſe in Rhætia quidem ad fines Vindeliciæ collocavit.* Ad exemplum, inquam, horum locorum & nobis, Rhætiæ nimirum primæ Caput, *Phæniana* & locum principem vindicemus, qui alius præter Veldidenam ob tot illuc concurrentes Itinerum Directiones eſſe vix poterit: nec credibile enim fit, urbem tam nobilem & ob viarum commoda tam celebrem milites non habuiſſe, cùm minùs clara Civitas Teriolis tales, & complures habuerit: imò in Notitiâ omnino omiſſum fuiſſe, aut omitti potuiſſe neutiquam cenſeo. Neque obeſt in nomine illi cum Veldidena non convenire; nam & nomen Vetonina cum Veldidena non congruit, & tamen præter dubium Veldidena eſt, ùt comparatio docuit, quod & nemo Eruditorum hactenus aut negavit, aut negare potuit: namque ex tot mutationibus paulò ante adductis meritò colligitur, hunc in Notitia locum noſtrum immunem à Librariorum erroribus ad nos non perveniſſe, neque urbi tam nobili, aut præſidio militari aptior alius in Rhætia, quò ipſo Ptolomæo aſſerente pertinet, aſſignari poterit. Addo, non obſtare, quòd *Phæniana* ſub Danubio poſuerit Ptolomæus & Agathodæmon, cùm & Danubium per multa diviſum Capita in his (Rhæticis) Alpibus, oriri Strabo, qui græcè ſcripſit, imò Herodotus & Ariſtoteles, qui Græcus & ipſe, in Pyrenæo ſeu Brennero noſtro naſci dixerint, ex quibus fortaſſe tam Ptolomæus quàm Agathodæmon complura hauſêrunt, & ſic utique ad unum ex fontibus Danubii Phæniana Caſtra ſita reperiſſent hi ambo, ad Oenum nempe, quem adductîs etiam rationibûs Danubii fontem eſſe non omnino ineptè aſſeri poſſe Scheuchzerus putat. Si cui hæc ſenſa diſpliceant, illi reſpondebit adhuc ſemel Cellarius, in Vindelicia repetens: *Ptolomæi loca, ùt ſolent, perturbata hîc nimis ſunt:* quia ipſe Notitiæ Author homo Græcus (Nardino teſte) Conſtantinopolitanarum Regionum ſitus exactiſſimâ quidem diligentiâ, non item Romanas notavit, hinc pariter mirum non eſt, quòd Auguſtam Vindelicorum Rhætiæ II. Caput, Veldidenæ Rhætiæ I. Capiti præpoſuerit, cùm Imperatores Orientis

Marginal notes: Diſſ. 7. p. 557. de Druſo &c. — l. 3. — l. 1. Meteor. c. 13. — Hydrograph. Helv. p. 31. — Rom. vet. f. 115.

rientis plùs urbes limitaneas curare & militibus operibúſque illô ævô munire neceſſum habuerint: ut taceam, ibi inſuper tunc temporis Præpoſitum theſaurorum ſedem habuiſſe, qualis nullus Veldidenæ fuiſſe legitur.

Si demum (namque & hoc opponere poſſunt) de his omnibus locis, nominibúſque Romanos Scriptores altùm ſilere referant, id mirari me minimè ajo, cùm res Rhæticæ in Livio, imò in ejus Epitomatore (nam Caput inſertum non invenitur in MSS.) & libri XX. Bellorum Germaniæ Plinii Majoris perierint: Strabo inſuper teſte Hoppero ad Ægydium Tſchudum Alpinas gentes, præcipuè Rhætos non viderit, Plinius vero ac Tacitus oculati aliàs teſtes jejunè hæc omnia tradiderint. Cæterùm ſi tamen omnia hæc minùs excuſſa aut firmata acriter quis obfirmatô animô rejiciat, is ſciat, me hiſce allatis colophonem addere Scriptioni haud velle, ſed alia adhuc mihi ſupereſſe Veldidenæ nobilitandæ monumenta.

In præf. ad Strab.

CAPUT VIII.

An ſuis in Itinerario Directionum urbibus ætate par fuerit Veldidena.

INtelleximus paulò ante in Itinerario Antonini ab urbibus Laureaco, Ponte Oeni, & Aquileja vias regias, militares, ac principes velut ad terminum dirigi, atque hinc tres has urbes Directionum Capita Veldidenam verſus à nobis vocari fas erit, uti & Veldidenam terminum: ſolet enim hoc Itinerarium enumerare vias & manſiones intermedias cum ſuis diſtantiis plerumque ab uno aliquo loco principe, quod ideò Caput, ad aliud tanquam ultimum, quod terminum nominamus, dirigere. Hæc igitur Capita, ſi ex antiquioribus Romæ, Gentium Dominæ, urbibus fuerint, etiam pro Veldidena militare mox oſtendemus. In more namque poſitum Romanis jam à primis Reipublicæ temporibus fuerat, devictis gentibûs Coloniarum vincula injicere; teſte enim Seneca: *Populus Romanus,*

Conſol. ad Helv. ſ. m. 808.

manus, quas Colonias in omnes provincias miſit, ubicunque vicit Romanus, habitat. Rationes politicas Siculus Flaccus affert: *Regiones autem dicimus, in quorum fines ſingularum Coloniarum, aut municipiorum Magiſtratibus jus dicendi exercendique eſt libera poteſtas. Ergo hæc vocabula non ſine cauſa acciderunt, quidam enim populi pertinaciter adversùs Romanos bella geſſêrunt, quidam experti virtutem eorum, ſervavêrunt pacem, quidam cognitâ fide & juſtitiâ eorum ſe eis addixêrunt, & frequenter adverſus hoſtes eorum arma tulêrunt, leges itaque pro ſuo quiſque merito accepêrunt, neque enim erat juſtum bis, qui toties admiſſô perjuriô rupêre pacem, ac bellum intulêre Romanis, idem præſtare, quod fidelibus populis. Primùm ergò referendum eſt, appellationes ut fierent Municipii, Coloniæ, aut Præfecturæ, municipia quidem putant à munitionibus dicta, alii à munificentia, eò quòd munificæ eſſent Civitates, Coloniæ inde dictæ ſunt, quòd populi Romani in ea municipia miſerint Colonos, vel ad ipſos priores municipiorum populos exercendos, vel hoſtium incurſus repellendos.* Exemplum rei de loco quodam ſingulari nobis Tacitus ſubminiſtrat: *Silurum gens*, inquit, *non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, Caſtriſque Legionum premenda foret; Id quò promptiùs veniret Colonia Camelodunum valida veterum Romanorum manu deducitur in agros captivos ſubſidium adverſus rebelles, & imbuendis ſociis ad officia Legum.* Quam ſubacti proin non injuriâ vocârunt *arcem æternæ dominationis:* & *ſedem ſervitutis.* Ubi igitur Auguſtus teſte Paterculo *Rhætiam, & Vindelicos ac Noricos, Pannoniámque & Scordiſcos novas Imperio noſtro ſubjecit provincias*, in his etiam Colonias deduxiſſe nemo dubitat, talem in Norico Laureacum ab Auguſti jam ævo fuiſſe ex Lapide Romano rite lecto, tacentibus licèt Scriptoribus Romanis didicimus, imò in ipſo Laureacenſi versùs Veldidenam via de manſionibus intermediis binæ etſi poſterioris ævi occurrunt Coloniæ, Aurelia Antoniniana nimirum Ovilaris, & Ælia Hadriania Juvavia, ex ſolis iterùm Lapidibus notæ. De Capite quidem altero Oeniponte, Oetinga nimirum veteri omnis cæteroquin ſilet antiquitas, ſola traditio, & hinc inde murorum ac foſſarum ſigna urbem minimè ignobilem, & certè Auguſtæo illo, ac primô reparatæ ſalutis ævô clariſſimam vicinorum locorum conferti lapides adſtruunt, ſi autem intermediæ ignobiliores tantæ dignitatis fuêre, ut Coloniæ Hadriani & M. Aurelii audierint, quis urbi Illuſtriori hanc ipſam, aut majorem etiam antiquitatem

De Condit. agr. p. 1.

Annal. 12. 32. 4.

Id. ib. 1431. & Agric. c. 16.

tem adimat? aut Conſenſum Scriptoribus Boicis ſatis curatis, ſatis illuſtribus? Noricum, in quo Oenipons ab Auguſto domitus, quis ab Auguſto cultum neget? an ad Confluentes, quales hîc, opportunitatem annonæ & Commerciorum neglectam, aut ripas fluminis incuſtoditas à tanto Principe ſomniet? His antiquitatis prærogativâ Aquilejam facilè præcellere ex eo convincimur, quòd annis pluſquam CL. antiquiorem Coloniam indubiô Strabonis, Livii, Velleji teſtimonio conſtet: Licebit proin haud temerariam iterùm Conjecturam repetere, ſi non integrum Itinerarium, ſaltem hanc, quæ de Illyrico Norico ac Rhætia urbes ac manſiones recenſet, Itinerarii partem Auguſti ætatem ſapere, ac proin etiam Veldidenam, toties per harum provinciarum directiones recurrentem non ævô juniorem, ſed fortè ſuperiorem arguere: Si enim Auguſti ævô non extitiſſet, qua ratione ab urbibus ante dictis, & Auguſti ævô certè conditis vel reſtauratis velut ad terminum directiones fieri potuiſſent? Sed majora fortaſſis adhuc ſuppetunt, ante Auguſtum nempe jam ſtetiſſe, aut ſaltem ſtare potuiſſe, argumenta; fuiſſe enim in Rhætia ante Auguſti ævum urbes & Caſtella Romani Scriptores claris ſignârunt teſtimoniis: Bellô quippe Cimbricô centum omnino ante domitam ab Auguſto Rhætiam annis, propugnaculi ſeu Caſtelli ad Atheſin Plutarchus meminit: *Barbari*, inquit, *trajecto Athiſone propugnaculum Romanorum occupavêre, & Romanos ibi exiſtentes, Viros fortes, ac pro patria digna pericula aggreſſos admirati, inducias poſtulantibus ſub ænei tauri juramento conceſſis dimiſêrunt.* Hæc enim in Rhætia ſive Tyroli noſtra geſta eſſe tum ex fuga Catuli ab Alpium tranſitu ad Athiſonem ſeu Atheſin, imò ad pedem Alpium noſtrarum versùs Veronam (ùt Illuſtriſſimus Maffejus docet) confidentis patet, cùm viros hos fortes à reliquo exercitu intercluſos fuiſſe pronum ſit credere. Catulum verò antea adversùs Cimbros copias in Tyrolim duxiſſe idem Plutarchus, & in ſaltu Tridentino moras traxiſſe Frontinus & Ampelius docent, prior hæc dedit: *M. Scaurus filium, quod in ſaltu Tridentino locô hoſtibus ceſſerat, in conſpectum venire ſuum vetuit, adoleſcens verecundia ignominiæ preſſus mortem ſibi conſcivit:* Adjunctus Floro Ampelius verò: *L. Opimius ſub Lutatio Catulo Conſule in ſaltu Tridentino Provocatorem Cimbrum interfecit*; & iterum: *De variis cladibus populi Romani. Cimbricô bellô, cùm Cimbri Tarentinas Alpes occupaverant:* Ubi librarii errorem corrigit Perizonius & ritè *Tridentinas*

In Mario f. 215.

Veron. Illuſtr. p. 1. l. 3. f. 60.

Frontin. Stratag. l. 4. c. 1.

Ex Bibl. Salmaſ. c. 22.

tinas ſubſtituit. Extendit autem Alpes Tridentinas uſque ad Atheſis fontem Plinius, ita pronuncians: *Accedentibus Atheſi ex Tridentinorum Alpibus, Togiſono & Patavinorum agris.* Et ne forte quis propugnaculum tumultuarium exſtruxiſſe Romanos credat, videntur à deſcripto per Plutarchum Superiori induciarum fœdere non multùm rudera illa *Caſtelli fœderis* abludere, quæ in Alpibus Tridentinis, ſeu ſaltu ipſo Auriæ (quam Civitatem auream vulgi traditio ob repertas interdum antiquitates, Authorum tamen nemine quidquam afferente faciunt) è regione Termini ſeu Traméni decimo quarto à Tridento Lapide ſub hoc nomine *Caſtelli Fœderis* ſuperſunt. Sed quid unicum Caſtellum moramur? quippe Synchronum Auguſto Horatium ſi ventilemus, non Caſtellum aliquod, ſed arces complures in ipſo bello Rhætico expugnatas disjectáſque videbimus, ita enim ille:

L. 4. Ode 14.

Druſus Genaunos implacidum genus
Brennóſque veloces, & arces
Alpibus impoſitas tremendis
Dejecit acer plus vice ſimplici.

Si verò contra Horatium utpote Poetam excipiant, Caſtelliſque noſtris & arcibus contenti eſſe nolint, etiam Hiſtoricum dabo, & teſtem quidem oculatum non ſemel afferente Voſſio Tiberii bellis præſentem, Vellejum nempe Paterculum; hic enim adeò luculentum affert teſtimonium, ut illud nemo infringere vel poſſit, vel velit: *Quippe uterque (Tiberius nempe & Druſus) diviſis partibus Rhætos Vindelicóſque aggreſſi, multis urbium ac Caſtellorum oppugnationibus nec non directa quoque acie feliciter functi* &c. Tuſcos enim noſtros, Tyrrhenos, ait Dionyſius Halicarn. *Dicunt nominatos à domiciliis munitis, quæ primi in his Regionibus extruxerunt.* Ex his proin Paterculi ſeu Urbibus, ſeu Caſtellis Veldidenam fuiſſe pluribûs, ut credam, inducor; nullibi enim per totam Tyrolim tam latè patentem, fluviorúmque aut torrentium (ùt frequenter & fere ubivìs aliàs) inundationibus, aut vicinis montium ob collectas diu nives ſæpiùs irruentium periculis minùs obnoxiam, ſed potiùs ſecuro ac lætiſſimo ſegetum ac graminis proventu beatam per aliquot horas planiciem, quàm ad Veldidenam noſtram invenies, cùm etiam aliàs ubicunque

(Margin notes: De Hiſt. Lat. p. 119. — l. 2. p. 292. — L. 1. m. p. 39.)

que per totam Regionem ſeſe Valles noſtræ apertiùs pandunt, ibi etiam urbes, oppidáve antiquiſſima in conſpectum veniant: ut adeò hîc locum aliquem, ſeu urbem vel municipium totius gentis præcipuum fuiſſe ſuſpicari non ex vano liceat, quamvìs ex defectu complurium monumentorum, quantùm ſpatii occupârit, ſecurè affirmari non poſſit, niſi forſan magnam fuiſſe *Auguſtæ* titulus ſuadeat, qui, ſi Veldidenæ proprius fuerit, etiam locum præ cæteris nobiliorem, ampliorémque denotat, ùt Viri doctiſſimi, nobiliſſimíque Maffejus & Velſerus docuêre, de qua re ſermo inferiùs redibit. Non enim expugnatas urbes & arces diruere ſoliti ſunt S. P. Q. R. aut Auguſti Principes, ùt Halicarnaſſæus teſtatur, à Romulo Conditore more ac exemplo deducto, neque ſemper ſervitute multârunt, ſed ferè in agrum de eis captum Colonos ab urbe deduxêre; *qua re ad libertatem firmandam, vel ad propagandum Imperium fingi accommodatius nihil potuit*, ùt paucis exequitur Pitiſcus: Et hæc T. I. f. 501. interim ex Itinerarii, Tabulæ, & Notitiæ, quas non fruſtra originem Auguſti ævo debere ſupra diximus, allatis, aliiſque rationibus ſufficiant, donec aſſerta noſtra etiam monumentis, & fortioribus adhuc Authorum teſtimoniis firmemus.

CAPUT IX.

An etiam Colonia Romanorum, ùt illæ, fuerit.

AQuilejam & Lauriacum urbes magnas ac celeberrimas nemo facilè inficiabitur, qui illam Carnorum, hanc Norici Ripenſis Principes noverit, ad quod etiam nonnihil conferre potuit, quòd utraque inter Romanorum Colonias fuerit: *propter amplitudinem* nimirùm, *majeſtatémque Populi Romani*, *cujus iſtæ Coloniæ effigies parva, ſimulacráque eſſe quædam videntur.* Utrùm verò in horum Cenſu urbs cæteroquin ſatis ampla olim ac celebris Pons Oeni numeranda ſit, ut Aventinus credidit; nolim dubitantibus Viris eruditis ex defectu monumentorum, fortè nec Oetingæ ſatìs curatorum

A. Gell. l. 15. c. 12 p. m. 552.

torum affirmare: num verò Veldidena inter Colonias unquam, & quando fuerit, noſſe multùm omnino intereſt. Incumbere autem nobis præprimis reor, antequam in aſſerti rationes inquiramus, Coloniæ indolem perſpicere, & tum primùm an Veldidenæ convenire poſſit, indagare; audiamus Appianum: *Mos erat Romanis, nunc hos, nunc illos Italiæ populos ſubjugandô, parte agri multare, in eúmque Colonias deducere, aut* (adverte) *in jam ante condita oppida novos Colonos ſui generis adſcribere; hæ Coloniæ tanquam præſidia partis bello provinciis imponebantur.* Notúmque aliunde jam eſt, modò Colonos, modò milites, modò ſolos veteranos fuiſſe deductos, imo, ut
Annal. l. 14. c. 27. v. 4. Taciti verbis loquar, *univerſæ legiones deducebantur cum Tribunis & Centurionibus, & ſuis cujuſque ordinis militibus, ut conſenſu & charitate Rempublicam efficerent.* Antiquiſſimus hic mos Romanorum fuit, ipſi Romulo, & ſucceſſoribus in acceptis referendus: De Romulo Dionyſius nos certiores, facit, de Anco Martio clarum Flori effatum habemus:
l. 1. c. 4. *Oſtiámque*, ait, *in ipſo maris, fluminiſque confinio Coloniam poſuit.* Continuatus hic utiliſſimus à Republica ritus uſque
Suet. in Cæſ. ad everſorem ejuſdem Julium Cæſarem, qui eundem pariter retinens morem in tranſmarinas provincias colonias, octoginta millia
De magnitud. Rom. l. 1. c. 6. Civium diſtribuit, Cæſaris hujus Succeſſor melior *Auguſtus centum viginti millia* (ùt loquitur Lipſius) *deduxit ſub quintum Conſulatum ſuum, ùt Lapis Ancyranus oſtendit, & poſtea multa millia adjunxit: Itaque hujus Principis plurimæ & in toto orbe fuèrunt, denique paulatim tanta frequentia, ut negem Regionem imò vix Regiunculam fuiſſe, in qua Colonia aut Coloniæ non eſſent.* Ut adeò inter Principes Auguſtus emineat
Apud Suet. Grævii p. 8. ſecundùm verba Lapidis Ancyrani: *Solus omnium, qui deduxerant Colonias militum in provinciis.* Provinciam autem & Regionem, ne dicam, Regiunculam hanc noſtram Alpinam fuiſſe Rhætiam & Lapides & Authores teſtantur, quam Auguſti auſpiciis à Dru-
l. c. ſo & Tiberio in poteſtatem populi Romani redactam mox docebi-
De re Ruſt. 1. 2. mus. *Ubicunque autem*, ait Seneca, *Romanus vicit, habitat:* Vicit
Dec. Brutus apud Cic. ep. fam. p. 407. autem Auguſtus Rhætiam, habitavit itaque in Rhætia Romanus. Aliis autem, niſi Legibus Colonicis ùt illas Varro vocat, habitare non licuit: Domuit Auguſtus Rhætiam, domuit gentes inalpinas *omnium bellicoſiſſimas:* Domuit *Rhætos gentes locis tutiſſimas, aditu difficillimas, numerô frequentes, feritate truces & plurimo cum eorum*
Paterc. p. 292. *ſanguine perdomuit.* Et his gentibus, Rhætis noſtris, devictis Colonia-

Digitized by Google

loniarum vincula negabis? Totum iſtis vinculis miramur orbem compeditum & conſtrictum, & gentem adeò Romanis formidatam, ùt Ovidius exclamârit:

Rhæticáque nunc præbent, Thracicáque arma metum.

ab his liberam, à communi lege immunem & ſuis adhuc inſidiis ut Romanis iterum iterúmque infeſti eſſe poſſint, tutò relictam fuiſſe, quis ſanæ mentis ſibi perſuaſerit? Stoliditatis utique non levis notam orbis Domitores Romani haud effugérent, ſi in hanc delapſos ſocordiam quis unquam arguere poſſet: Aliud longè nos Dio Caſſius Author, ùt in omni Hiſtoria, ita in re noſtra ſummè perſpicuus, verbîs diſertîs edocet: *Quia verò & populoſa erat gens, Rhætorum*, inquit, *videbantúrque bellum retentaturi, maximam ejus & ætate validiſſimam partem inde abduxêrunt, iis relictis, qui & colendæ ei Regioni ſufficerent, & ad rebellandum non ſatis virium haberent.* Hîs deteriora adhuc Strabo Author coævus de hoc bello & his ipſis gentibus affert: *Eæ nunc partim exciſæ ſunt, partim domitæ.* In Caſtella au- l.4.f.313. tem vacua, in vacuas urbes, quarum multas hôc bellô oppugnâtas Vellejus dicit, expugnatam verò Rhætiam in provinciæ formam redactam confirmat, non deductas militares Colonias quis vel ſomniare præſumat? præcipua enim Coloniarum utilitas *præſidium in ſubje-* l. c. *ctos*, ait Lipſius, *ſparſa hæc tot oppida locîs opportunîs, & in iis Romanus ſanguis quidni tot arces & propugnacula erant Romani Imperii, dicamus quidlibet: nihil tam validum, quàm talis aliqua deductio, & ubi ii, qui agros in alieno accepêre, ſemper obligantur, aut tueri jura imperiúmque donantium aut pelli, ſi & ii pellantur.* Et quamquàm Lipſius idem: *præſidia militum in longinquis, limitaneiſque locis fuiſſe, pauca aut nulla in provinciis mediis, & pleraque eorum ſine milite & armis ullis credat*, aliter tamen de provincia recenter ſubacta, & quidem *multo ſanguine* perdomita, de gentibus locis tutiſſimis, aditu diffi- f. 296. cillimis, numerô frequentibus, feritate trucibus, & bellum facilè Velſ. non retentaturis ſtatuendum fuit, imo & ſtatutum, ùt ex Epitomatore peregr. Livii ac faſtis Coſſ. apud Gruterum de *Inalpinis Gallis* ſupra Aquile- p. 265. jam, rurſúmque *ex Lucii Munatii Triumph. ex Rhætis* in Lapide Caë- Epit. LXII. tano, atque ex Livio & Oroſio de *Stonis* gente pariter noſtra, cui l. 5. c.14. ſervire morte acerbius fuit, Straboni etiam memorata, ac de *Camu-* l. 4. f. m. 293.

 nis

f. 611. *nis* & *Vennonetibus* à Publio Silio, teſte eodem Dione, jam olim devictis, ſed iterùm bello primùm deſcripto ad arma redeuntibus conſtat, longè inquam aliter ſtatuendum fuit, *ut* (Strabonis verba ſunt) *horum omnium impudentiſſimas incurſationes reprimerent.*

Veldidenam autem Coloniam deductam tum propter non improbabilem loci antiquitatem, & quòd ob tot directiones viarum locus princeps eſſe debuerit, tum quòd ad pedem montis Pyrenæi ſeu Brenni (eò uſque enim imò & ampliùs adhuc Scriptores antiqui hunc montem extendunt) in latiori planitie ſitum, agris pro militum numero majori dividendis abundârit, atque Regiam Romanorum viam prima ſtatim fronte exceperit; Utique non ex vano contendimus; Quos enim *Brennos* Horatius in hoc bello dixit, omnes & hujus & vicinorum montium incolas, accoláſque intelligit, dein Jornandi, Venantio & Paulo Diacono Breones Briones & Ibriones has Alpium vicinarum fauces & campos tenentes compellatos. Hos cùm *veloces* quoque dicat Horatius, diſcere ab illis ipſis Druſi ac Tiberii, quibus convixit, militibus potuit, rerum novandarum, quarum vis in celeritate poſita eſt, & capiendi exequendique in arena Conſilii haud imperitos, & vel Romanis ſummoperè timendos, atque eapropter hoc Coloniæ frœno coercendos fuiſſe: ut alia argumenta fortè non inferiora modò ſubticeam, de quibus alibi ſermonem adhucdum facturi ſumus, præcipuè ſi Veldidenæ titulus *Auguſtæ* aliquando proprius fuiſſet, quod ſplendidum Cognomen vix aliis, quàm Coloniis datum fuiſſe præeunte Cellario affirmamus interea, donec forſan plura nec abſona ſuppeditentur.

Orb. antiq. t. 1. p. 336.

****

CAPUT X.

An Veldidena urbs etiam tam nobilis ac iſtæ, & forte Rhætiæ Caput fuerit.

Poſtquam Veldidenæ antiquitatem rimati, atque Coloniæ neceſſitudinem executi ſumus, ejus pariter nobilitatem ac præſtantiam diſcutiamus; nam etſi, ùt ab initio diximus, Veldidenam

denam *nobilem manſionem* Surita, *alicujus nominis Celebritatiſque locum* Cluverius, *urbem* Cl. Weſſelingius, *antiquam urbem magni nominis & Celebritatis* Lambecius, *Nobilem* Cellarius, imò & cum Cl. Maſcovio etiam *Rhætiæ Caput* fuiſſe Geographi ſummi, ac Viri Litteratiſſimi ſenſerint, aliam tamen rationem nemo unus addidit, quin Surita faſſus eſt inſuper: *ſe neque Veldidenæ nobilis in hoc Itinerario manſionis mentionem ullam reperire potuiſſe, niſi quam Cluverius adjecit, quòd nimirùm varia Itinera eò terminarit Antoninus* &c. Eadem repetit Lambecius, & *ſatìs ex eo patere*, inquit, *quòd Antoninus in ſuo Itinerario tria diverſa Itinera ibi terminat.* Nec diverſus ab hoc Cellarius eſt, *ex Itineribus Antonini patuit*, ait, *quæ Lauriaco, & inferiore Oeniponte diriguntur Veldidenam.* Nullus tamen ex his omnibus ſententiæ ſuæ exactam rationem, quâ dictis aptè fidem conciliare potuiſſet, reddidit. Edocendum enim fuerat, loca, in quibus Itinera terminârit Itinerarii Author, illô ſaltem ævô fuiſſe nobiliora, & reliquis longe magis præcipua. Duo igitur hîc conſideranda nobis veniunt, quænam nimirum viæ concurſu hîc ſuo terminatæ, & an pleraque loca, ubi aliàs hæ ipſæ viæ terminatæ fuêre, etiam alibi fuerint præ cæteris eximia. Prima igitur via, quæ Veldidenam ſpectat, exordium ſortiter in Laureaco, Norici (novæ Auguſti Provinciæ) urbe principe; olim, ùt monſtravimus, ampliſſima, Auguſti Colonia, Præfecti Legionis tertiæ ac Claſſis Lauriacenſis, Lancneariorum quoque Lauriacenſium manſionibus & fabrica ſcutaria nobilitata.

Nec Veldidenam tantummodò, ſed Auguſtam Vindelicûm & Brigantiam, claras utique urbes, ejuſdem cum Veldidena ſortis, ut terminos reſpexit, quemadmodùm in Capite V. videre eſt: à Brigantia verò Mediolanum, à Mediolano demum Roma ipſa pro termino aſſignatur, ubi non viæ ſolùm omnes, ſed & orbis terminabatur Itinerarium.

Via tertia dirigitur ab Oeniponte, iterum ampliſſima Norici urbe, & fortè non improbabiliter Romanorum Colonia, quæ etiam in Itinere de Pannonia in Gallias, atque ex Norico in Veldidenam occurrit, Equitum olim Stableſianorum manſione, atque indubio Tabulæ Theodoſianæ teſtimonio *ad Enum* etiam commerciô celeberrima.

Quarta ex univerſa Italia & Illyrico ab Aquileja, Romanæ adhucdum Reipublicæ ad Norici limitem Coloniam: Auguſti, Juliæ,

aliorúmque Imperatorum, ac Legionum complurium, inſuperque Præpoſiti Theſaurorum per Italiam manſione, urbe ingentis magnitudinis, emporio opulento & copioſo, officina demum etiam monetaria in paucis nobili, & quidem per compendium Veldidenam dirigebatur. Ut hoc itinere promptiùs Auguſti Nuntii, aut Auguſtus ipſe *Germanicis interveniret, aut non longe* (bellis) *abeſſet.*

Suet. in Aug. l. c.

Patet igitur ex ſolis Directionum Capitibus Laureaco nimirùm, Oeniponte, & Aquileja Veldidenam itinere Conſulari, Regio ac Militari, toties Romanos Exercitus (quibus Noricum & Pannoniam debellavit & coercuit Auguſtus) & rediiſſe, & interquieviſſe: patet iterum hos exercitus, quibus Vindeliciam & Germaniam domuit item Auguſtus, imò Imperatores ipſos, Auguſtum nimirum bellis intervenientem, Tiberium, Druſum, Hadrianum tranſeuntes Veldidenæ, ùt in termino Directionis & locô poſt Aquilejam & Laureacum in toto itinere præcipuo, vel quietis cujuſdam intercapedine, vel rerum circumquaque diſponendarum opportunitate, vel nuntiorum in medio hoc exſpectandorum & promptiùs expediendorum neceſſitate moras diutiùs traxiſſe: Duces, Legatos, exercitus, ſubſidia, arma, annonam exſpectâſſe, multa, imò complura ſecundô Oenô in Noricum, Pannoniam, imò in Pontem Euxinum uſque pro Claſſe Laureacenſi, Vindobonenſi & Taurunenſi ſubmiſiſſe. Quæ quidem ne jactantiùs forte quam veriùs allata quis ſuſpicetur, non jam pro argumento, Directionum Capita, ſed terminos inſpiciamus; hinc ne profuſiores ſimus, videamus, an hæc ipſa noſtra tam Illuſtria Directionum Capita in hoc Itinerario termini, ùt Veldidena, fuerint: aut an alia loca, in quæ ab ipſis ùt Directionum Capitibus viæ directæ & terminatæ fuerint, urbes illuſtres, Regionum præcipuæ, aut etiam principes ſaltem plerumque extiterint. Lauriacum igitur veſtigia relegamus, non jam ùt Caput, ſed inſtar Veldidenæ, ùt terminum à Sirmio & Tauruno haud perfunctoriè conſiderantes. Sirmium autem & Taurunum quantæ olim urbes! prima Straboni, Plinio, Ptolomæo, Vopiſco, Marcellino, Jornandi, Stephano celebrata, & Pannoniæ Metropolis, pro manſione Præfecto Claſſis primæ Flaviæ Auguſtæ, & Tribuno Cohortis tertiæ Alpinorum, Dardanorum Alæ Sirmienſis aſſignata, atque inter clariſſimas in ipſo Itinerario poſita.

ITER

ITER AB VRBE MEDIOLANO. f. 123.
AQVILEIA.
SIRMIO.
NICOMEDIA.
ANTIOCHIA.
ALEXANDRIA &c.

In Hieroſolymitano dein pro termino Aquileja, Sirmium pro Capi- f. 563.
te: à Sirmio Carnutum, & Sardicam altera, *Taurunum* nempe, et- 567.
iam nobis hodiedum notiſſima eſt, cùm Belgradum ſit ad Iſtri Savi- f. 266.
que Confluentes, locus ampliſſimus, munimentum & emporium 267.
percelebre: opportunitate loci ac fluminum jam olim à Romanis non perfunctoriè excultum: unde Lanceariis Tauruneniſibus nomen, Equitúmque, quos promotos dixêre, non ignobilis ſtatio à Plinio, Arriano, Ptolomæo, Itinerario, Notitia & Conſtantino dein etiam Porphyrogeneta commendata.

Fuit proin Lauriacum, Norici Metropolis, & primæ Directionis noſtræ Caput bis (à Sirmio nimirum & Tauruno) terminus, quarum prima inter urbes Orbis Romani Principes Sirmium rurſum ſemel terminus, bis Caput, altera inter urbes una ex præcipuis fuit. Nunc ad alterum Directionis Caput, ſed iterùm ùt terminum pergamus, Oenipons hic fuit, ita Itinerarii Directio docuit. Verùm quid hîc adverto? quæ binæ directionis Caput fuit, nunquam fuit terminus! rem penitius inſpiciamus: Capita Directionum ejus Veldidena & Caſtra fuêrunt, incertum quæ: Oenipons verò non tam certa cujuſcunque demum Imperatoris Colonia, nec provinciæ Caput, aut tot Antiquitatum teſtimoniis nobilis eſt, etſi poſteriori ſeu medio illo ævo illuſtrior fuerit, quàm Veldidena; hanc autem antiquiſſimam & vix impugnandam Auguſti Coloniam non omnino vanis (ùt nobis blandimur) ex rationibus ſcripſimus: monumenta verò ex omni fere antiquitatis genere paulò inferiùs dabimus, licétne hinc inferre, potuiſſe Directionis etiam Caput ignobilius fuiſſe ipſô terminô? etſi valde aliàs forſitan eximium foret! planè hæc res omni fundamento non caret.

Exantlatîs hîs binîs Directionum Capitibus, luſtratíſque eorum terminis, tertium reſtat longè graviſſimum: Aquileja nimirum ſu-

premum digniſſimúmque Directionis noſtræ Caput, non aliter tamen, niſi iterum per compendium Veldidenam ad terminum deducendum: Accingimur Itineri, præfigimus Itinerarium:

p. 270. ITER AB AQVILEIA PER ISTRIAM EXTRA MARE SALONAS M. P. CXCVIII. ſic.

p. 272. ITER AB AQVILEIA PER LIBVRNIAM SISCIAM M. P. CCXIII. ſic.

p. 276. AB AQVILEIA LAVRIACO M. P. CCXII. ſic.

p. 281. AB AQVILEIA BONONIAM M. P. CCXVI.

Et in Itinerario Hieroſolymitano.

FIT AB AQVILEIA SIRMIVM VSQVE MILLIA CCCCXII.

Ex his Directionum terminis urbes Lauriacum & Sirmium perſpectæ nobis abundè, nunc Bononia, Salonæ, & Siſcia diſcutienda ſunt. Fuit autem Bononia ipſa etiam Aquileja antiquior: Livio quippe

XXXVII. 57. præeunte ſcimus: *Eodem anno ante diem tertium Kalendas Januarias Bononiam Latinam Coloniam ex Senatusconſulto L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serrarius, L. Valerius Tappus Triumviri deduxèrunt: tria millia hominum ſunt deducta, equitibus ſeptuagena jugera, cæteris Colonis quinquagena ſunt data. Ager captus de Gallis Bojis fuerat, Galli Tuſcos expulèrunt.*

l. 3. c. 15. Felſinam & principem Hetruriæ Plinius: *Intus Colonia Bononiæ Felſina vocitata, cum princeps Hetruriæ eſſet.* Plura deſideranti Cicero in Bruto, Tacitus in Annalibus, Suetonius in Octavio & Nerone, cum Valerio Maximo, Mela & Paterculo aliiſque conſulendi ſunt.

Poſt Bononiam Salonas luſtremus, utpote, quæ ipſa etiam *Colonia* Plinio & Ptolomæo *Julia Salona* in Lapide ad hunc locum Suritæ, & alio Gudii: *Col. Jul. Mart. Salona* compellata fuit.

Præſtantem quoque Notitia facit, dum ibidem *Fabricam Salonitanam armorum, & Præpoſitum theſaurorum Salonitanorum Dalmatiæ* collocat, imò præ innumeris inclaruiſſe teſtimonium Divi Hieronymi, hujus viciniæ Civis, non obſcurè indicat: *unde & ſæpè interpretes variant, cujus rei exemplum nos in lingua noſtra habere poſſumus Athenas, Thebas, Salonas:* quas unà omnes illum ex proprio viſu non

Ad Marcellam.

temerè

temerè comparâſſe credimus. Plura, qui de Salonis ſcire avet, Cæſarem bello Civili, Melam, Ptolomæum in Illyrico, Stephanum in urbibibus, Procopium in bello Getico adeat: aut ſi rudera Villæ Diocletianæ ad Salonem videre geſtit, ea ingentia Montefalconius ex Sponio depingit: Nobis hæc pauca congeſſiſſe ſufficiat, idem modò de Siſcia collecturis. Siſcia igitur nec locus demum eſt novus, nec incelebris, cùm mentionem de illa jam Strabo ingerat, prope Segeſticam refert: *ſunt etiam Siſcia oppidum, & Sirmium in Italico itinere*; Plinius adhæc Coloniam affirmat: *In ea Coloniæ Amonia, Siſcia. Urbis mœnia Siſciæ.* Prudentius adſtruit: Notitia Theodoſii *Præpoſitum theſaurorum Siſcianorum, & Procuratorem Monetæ Siſcianæ* commemorat.

T. 3. f. 134.
l. 7. f. 314.
l. 3. c. 25.
Periſteph. 7. v. 3.

Hos igitur tam inſignes Directionum terminos fœcunda nobis Aquileja produxit; Nunc quod rebus noſtris pondùs haud leve addit, etiam Aquilejam ipſam ùt terminum videbimus: talem enim & Itinerarium Antonini, & ſic dictum *Hieroſolymitanum* profert, priùs ita habet:

ITER AB VRBE MEDIOLANO M. P. DVIII. f. 123.
INDE AQVILEIA M. P. CCLX.
INDE SIRMIO M. P. CCCCI.

Inde Nicomedia, Antiochia, & Alexandria in Ægyptum. Et rursùm:

AB ARIMINA RECTO ITINERE RAVENNAM. M. P. XXXIII.
INDE NAVIGATVR SEPTEM MARIA ALTINVM.
VSQVE INDE IN CONCORDIAM M. P. XXXI.
AQVILEIA M. P. XXXI.

Hieroſolymitanum verò ſic: p. 559.

FIT A MEDIOLANO AQVILEIAM VSQVE MIL. CCLI.
MVTATIONES XXIII. MANSIONES IX.

Ex his gnaviter conquiſitis haud difficulter colligimus, noſtra hæc tam Illuſtria Directionum Capita non tantùm terminos fuiſſe Veldidenæ

didenæ ad inſtar: aliáque loca omnia, in quæ ab his ipſis ùt Directionum Capitibus viæ directæ & terminatæ (intermediis ſemper nunc paucioribus, nunc compluribus mutationibus & manſionibus) fuêre, urbes etiam illuſtres, Regionum præcipuas, aut etiam principes, ſaltem plerumque, extitiſſe.

Atque ut luce meridiana clarior fiat noſtra hæc, quam probandam ſuſcepimus, inveſtigatio, rem per compendium conficiamus. Primum igitur Directionis Caput Lauriacum in Itinerario terminus conſtituitur à Sirmio & Tauruno: Caput alterum Auguſta, pariter terminus eſt à Tauruno & Lauriaco: Ultimum denique Veldidenæ noſtræ Caput Aquileja fit terminus à Mediolano, iterúmque (ut ad Veldidenam) facit terminos Salonas, Siſciam, Lauriacum, Bononiam, Sirmium cùm eò in Itinere Regio vias dirigat. Combina nunc Directionum Capita ſimul, & terminos Lauriacum, Bononiam, Sirmium, Taurunum, Mediolanum, Salonas, Aquilejam, & problema mihi ſolve: an Directionum Capita, an termini præhabendi ſint? Nolo jam Itinerarium reliquum percurrere, argumentîs domeſticîs uſus ſum, milite proprio cauſam Patriæ meæ defendi. Nunc dictis meis etiam colophonem addo, & animô planè obfirmatô exquiro: ſi tam nobiles imò nobiliſſimæ atque univerſim & conſtanter fuêre, quæ poſt tot manſionum modò pauciora, modò numeroſiora intervalla pro termino vel ſemel aut bis aſſignatæ fuêrunt: cur Veldidena locus antiquiſſimus, non incerta Auguſti Colonia, & *ter* (quod nonniſi Illuſtriſſimis quibuſque in toto Itinerario urbibus contingere aſſolet) *ter*, inquam pro termino aſſignata, cur Veldidena urbs non æquè ejuſdem ſortis ac conditionis fuerit, quæ urbes paulò ante enumeratæ in ſuis fuêre provinciis, nempe præcipua: præ reliquis omnibus ejuſdem Regionis illuſtrior, amplior? Imo cùm de aliis noſtris per Tyrolim locis nihil tam eximium conſtet, meritò totius provinciæ Caput, & Rhætiæ univerſæ urbs princeps ac metropolis cur dici non poſſit ac debeat? Agnovêre haud dubiè Deductionis noſtræ vim Viri, quos iteratò adduxi, in re Geographica ac Litteraria conſummati Cluverius, Cellarius, Surita, Lambecius, Maſcovius & Weſſelingius, nec temerè ut iterato dixi, nobilem magni nominis & Celebritatis locum, urbem, & Rhætiæ Caput extuliſſent, niſi in Itinerario Deductionum Capita & terminos in univerſo orbe Romano ad invicem animô præ-

ſenti

ſenti & cum cura comparâſſent. Manet igitur inconcuſſa hæc prærogativa Veldidenæ noſtræ tum Authoritate Scriptorum, tum rationum pondere firmata, antiquiſſimam nempe Auguſti Coloniam, atque Rhætiæ totiùs Caput, & locum principem fuiſſe: nemo enim, qui emunctioris naris eſt, & Romam antiquam vel à primo limite ſalutavit, unquam inficias ibit, urbem aliquam in quavis Provincia (qualem Rhætiam noſtram Auguſti Imperio adjectam non uno teſtimoniô didicimus) reliquis præſtantiorem, majori jurium prærogativa eximiam, Coloniæ dignitate, Civium Equitúmque nobilitate reliquis antelatam fuiſſe: Pro ſola autem Veldidena Itinerarii rationes non ſemel militare perſpicuè omnino ſuſpeximus, monumenta autem complura inferius eruemus. Cæterùm etſi gaviſus haud leviter ſim, ubi terminos Directionum, urbes tam nobiles fuiſſe deprehendi; longè liquidiori tamen poſtea perfuſus ſum gaudiô ubi dudum jam ante me Virum in hoc ſtadio nobilem Bergierium docuiſſe intellexi complures militares Imperii Romani vias exitum ſortiri ad urbes provinciarum præcipuas: quò etiam reſpexiſſe verba D. Hilarii Pictavienſis Capite V. allata non adeò improbabiliter credimus. Quin poſt biennium, ùt hæc finieram, idem quoque Cellarium in Geographicis facilè principem ſenſiſſe deprehendi, dum *itinera ex variis locis ad urbes tantùm famâ nobiles directa* eſſe contendit.

De viis milit. Rom. t. 1. c. 34.

p. 344.

****

CAPUT XI.

Aſſertio contraria Velſeri pro Auguſta ſua Capite Rhætiæ cum ſuis Authoritatibus affertur.

HActenus equidem inoffenſo pede in propoſito noſtro proceſſimus, dum primò Rhætiam fuiſſe, quæ hodie Tyrolis audit, in eáque Veldidenam ſatis nobilem ex Itinerario, Tabula & forſan etiam non improbabiliter omnino ex Notitia adſtruximus, demum etiam hanc urbem perantiquam, Coloniam Roma-

nam imò Regionis Caput fuiſſe non futilibus omnino, ùt ſpes eſt, rationibus firmavimus: Verùm hæc cum rebus Velſeri Auguſtanis convenire haud queunt, ut qui longè diverſum ab his ſyſtema ſibi conſtruxit, atque etiam vix aliud conſtruere potuit, cùm in Annalibus noſtris Patriis nemo unus ante Velſerum quidquam præſtiterit, poſt illum verò aliam inire viam, quàm hoc duce nemo Doctiorum plane ſit auſus. Illos ſiquidem minimè moror, qui hôc neglecto Aventinum ſecuti ſunt, toties & meritò à Velſero confixum: Ego autem maximæ temeritatis me reum facere exiſtimâſſem, dum huic tanto viro contrarium aſſero, niſi dubium mihi haud leve Viri illi Litteratiſſimi (de quibus Capite primo) moviſſent, an nimirum omnia hæc noſtra Velſerus ſcire potuerit, cùm in explicando Antonini Itinerario, quod Auguſtâ Veronam ducit, ad ultimam
f. 38. ante Veldidenam in hoc itinere manſionem, *Parthanum* delatus, ſtatim ſubdat: *de iis, quæ ſequuntur, mihi tenebræ:* & præterea ubi de milliario, quod ætate ſua, & propria *in monumentis peregrinis* confeſſione prope Vilthaimum (Veldidenam nempe noſtram) fuit, mentio in opere recurrit, locum hunc, Veldidenam ſcilicet ne no-
f. 138. minet quidem, ſed Cippum *in Alpibus* extare dicat, in Charta autem Geographica inſtar manſionis cujuſdam obviæ deſignet, ſolam Auguſtam extollens. Habuit de Rebus Tyrolenſibus Scriptores omnino nullos Velſerus, monumenta etiam paucula tum ſuppetebant, nec erant illô adhuc ævô, qui Hiſtoriæ, Critices & Antiquariæ rei peritiâ ſuffulti res patrias curioſiùs indagarent. In horum igitur omnium defectu ſyſtema, ùt dixi, Patriæ noſtræ ac præprimis Veldidenæ minùs glorioſum in lucem Vir nobilis protulit: quod ut magìs perſpicuum reddam, breviter tum ex Charta ejus Geographica, tum verbis etiam propriis totum deſcribam; typo igi-
f. 15. tur ille ſuo titulum præfigit: *Vindeliciæ veteris delineatio: Rhætiæ majoris pars, aliquando Rhætia ſecunda appellata eſt: Terminos habet ab Occidente, quà Rhætiam propriam, ſeu primam & Helvetios ſpectat, Brigantinum lacum: à Septentrione, quà Germaniam magnam, Danubium, ab Oriente, quà Noricum, Oenum fluvium, à meridie, quà Italiam, Alpes.* Quid ſub *Rhætia majore* ſibi velit Vir Cl. nondum capio: ſub Rhætia propria & prima tantùm Curienſem poſuit; Tacuit de tota Tyrolenſi Rhætia, illique duntaxat titulum appoſuit *Pars Alpium.* Atque hoc ordine Chartam adornavit Geographicam: in narratione

ne ipſa non credidit populos Rhætorum ab illis ſuis Vindelicorum diſtingui poſſe, nam ſtatim poſt principium ſic inſit: *Cùm utraque* Rer.Aug. *gens* (Rhæti & Vindelici) *in multos minutos populos diviſa fuerit, (Ci-* ſ. 2. *vitates vocat Plinius) nemo hodie eſt, qui ſingulorum ſitus ſe exactè deſcripturum verè promittat, nimiopere diſſentiunt, quæ antiqui de illis ſcripta reliquêrunt, idque mirari magis, quàm quid veri ſit, diſcernere queas, imo cùm ut quiſque Rhætorum Vindelicorùmque continebatur Imperio, ita Rhætorum aut Vindelicorum nomine cenſetur, jam neque iſtud de omnibus certò poſſumus cognoſcere, ad quam ex alterutra gente pertinuerint. Accidit Rhætiæ, quòd pluribus aliarum Regionum nominibus, duplicem ſi-* ſ. 3. *gnificationem recepêre. Rhætia enim eſt totus iſte terrarum tractus, Rhæ-* ſ. 4. *tia etiam hujus tractûs pars quædam. Et cùm Rhætia major præter Rhætiam propriam, Vindeliciam complectatur* &c. *vidit Horatius, quô locô Rhætos Vindelicos à Druſo ſuperatos indicat, ſignificat enim Vindelicos in majori, quam diximus, Rhætia ſitos eſſe:*

Vidêre Rhæti bella ſub Alpibus
Druſum gerentem Vindelici.

Interpretes hæc mirè torquent, nonnulli Copulam ET *Vindelici addidêre, alii ſubaudiendam annotavêre, quibuſdam vidêre denuò ſubaudiendum viſum. Interim fatemur, Copulam ab optimæ notæ Codicibus MStis abeſſe, ſenſus enim, quem ſequimur, ſimplex & apertus tum eſt certiſſimus, & noſtras rationes aptè confirmat: apud Acronem quoque & Porphyrionem, quin & apud Servium* Rhætos Vindelicos *legimus, at unus omnium ſenſus eſt, omnes quippe Horatium ſecuti, atque hæc quidem ſatis clara & firma.*

Sic igitur gentes Alpinas ab illis, qui campos ab Alpibus ad Danubium incolunt, genere non differre ex Polybii mente putat. Num autem iſthæc ſatis clara & firma ſint, nos neque temerè, ſed aliis potiùs præeuntibus indagabimus, etſi de his ne dubitare quidem Velſerus videatur, dum rurſum ait: *At quàm latè Rhætia & Vin-* ſ. 6. *delicia patuêre, unus Præſes præfuit, (quod docebimus) utroque populo in unam provinciam Rhætiæ nomine coacto; Neque ſuberat cauſa, cur in partes divideretur, ſi tamen aliqua, cur ab antiqua diviſione & priſcis terminis, qui ante conſtitutam provinciam, diſceſſum fuiſſet?* Et quamquàm ſubin complura ante Auguſtum de Rhætis Italiæ & Galliæ imminen-

Digitized by Google

minentibus afferat, quæ tranſalpinos ſuos ſive Rhætos, ſive Vindelicos attingere non credit, hos tamen, omnémque horum, ſaltem Curienſem Provinciam, paulò poſt cum Vindelicis ſuis apertè con-
f. 29. fundit, dum pergit: *Nam Rhætiam propriam & Vindeliciam in unam provinciam coiviſſe pleriſque teſtimoniis confirmare poſſum, quibus, ùt in re clara, abſtineo.* Et paulò pòſt: *Cùm vero Provinciæ nomine appellaretur, evenit, ut Vindeliciæ vocabulum paulatim deſuetudine obſoleſceret, niſi quà Auguſti cognomen manſit: hinc eſt, quòd qui poſt Auguſtum & Tiberium ſcripſèrunt, nonnulli id nunquam expreſsère, quamquàm crebra eſſet occaſio, ſed ubique Rhætiæ nomine comprehendèrunt, utì in Dione & Tacito omnium diligentiſſimis obſervare licet, nam quod Tacitus Vindelicarum Cobortium ſemel meminerit, alia ratio, proprium hoc illis ab Inſtitutione nomen hæſit, neque fortaſſe ineptè, qui Auguſtanas Cobortes interpretatus eſt.*

Atque ut Rhætiæ hujus unicæ (Vindelicæ nimirum ſuæ) rationes aptiùs firmaret, Coloniam in hanc deductam ritè quidem ait:
f. 33. *Nomen Auguſtæ inditum, Vindelicorum cognomen additum differentiæ aliarum urbium, quæ eodem nomine appellatæ.* Imò Coloniam hanc ſolùm in Rhætia & Vindelicia, nullámque aliam in utraque, ſeu ùt ille vult (& ego forſan meliùs cum Juriſconſulto exſplicem) *Conſolidata* admittit.

Nunc ne quidquam ſine locupleti teſte aſſeveremus, docebimus inprimìs Coloniam deductam, eámque unicam, unus utrumque Tacitus conficiet: qui hujus eum in modum meminit: ut unam fuiſſe diſertè oſtendat, Hermundurorum Civitas fida Romanis, eóque ſolis Germanorum non in ripa commercium, ſed penitus (obiter verbô oſtendit, Coloniam longiuſcule à Danubio diſſitam) atque in ſplendidiſſima Rhætiæ provinciæ Colonia paſſim ſine Cuſtode tranſeunt: & cùm cæteris gentibus arma modo, caſtráque noſtra oſtendamus, his domos villáſque patefecimus non concupiſcentibus. Si plures in Rhætia Coloniæ (Rhætiam quo ſenſu accipiat, explicavimus) ne illa aut Colonias dixiſſèt, aut nomen ejus quam animô conceperat, expreſſiſſet, præterea nulla in medio ratio, cur Hermunduri in unam admitterentur, excluderentur reliqui.

Maneat ergò, quod ex Tacito poſuimus, Coloniam Auguſtam appellatam ex Ptolomæo cognoſcimus, Vindelicorum ille, Rhætorum alii dixère; ambobus rectè tribui ex iis, quæ diſputata ſunt, intelligitur - - -

Ideò

Ideò rectè conjunxit Notitia Imperii, quô locô Auguſtam Vindelicenſem Rhætiæ urbem dixit, nam inepta eſt quorundam diligentia, qui ex una geminam conſtituere maluêre, Vindelicorum autem Auguſtam eſſe, quam Tacitus Rhætiæ Coloniæ circumlocutione deſignaverit, neutiquam obſcurum. Siquidem ſplendidiſſima Colonia Provinciæ Caput extitit, & in ea cauſa Auguſta omnino. Mitto nomen nullo argumentorum ambitu ſuffultum de primaria urbe fidem facere. Cæterùm acceptamus de Cogno- f. 50.
mine Coloniæ Vindelicorum ſententiam quando nihil in omni hiſtoria frequentius, quàm principes urbes: populorum nominibus appellatas obſervare; Et illud: *Et princeps Provinciæ Civitas Auguſti honori hunc in* f. 52.
modum ceſſit, minoribûs oppidîs privata victoriæ monumenta fixêre Nerones - - - Tiberina, Druſomagus &c.

Ut autem omnem nobis ſpem Coloniæ in Alpibus noſtris adimeret, etiam penè fundos pro Veteranis nobis ademit, dum agros defuiſſe judicat, qui Veteranis aſſignarentur, ait enim:

Ad meridiem Rhætiam ab Alpibus initium ſumpſiſſe, neque profectò f. 59.
ullum Veteranorum in iis (quamquàm in Alpes quoque Sacra Epiſcopi nunc penetrent) agros accepiſſe, quin ad hunc locum pertinet, quod Hygenus quondam dixit: Rupium multitudo limites accipere propter loci difficultatem non potuit. Et Aggenus - - - quia dum non eſſet, quod excoli potuiſſet, nullis neceſſe fuit limitum regulis colligari.

Admittimus cæteroquin firmatum à V. C. exemplîs ſententiam perlubenter: *Quæcunque urbes Auguſtæ à populis Cognomina accepêre,* f. 83.
iſtorum eas populorum principes fuiſſe & Capita. Solam item Auguſtam Vindelicorum ſupereſſe, quæ nomen non mutaverit, reliquas periiſſe funditùs: Colonias omnes urbes dici: In his multa ſub- f. 92.
ruiſſe manus inimicas, quædam amicas: Mirari tamen ſubit, cur Curiam ſine hoc Auguſtæ nomine Caput, aut ſaltem Tribunal Rhætiæ primæ hîs ſtatuat: *Primæ tribunal Curiæ fuiſſe & nomen indicio eſt, &* f. 129.
quòd ea urbs perpetuò ejus provinciæ Caput habita; nam quòd quidem Conſtantii demum ætate conditam exiſtimant, infirmis admodùm ſuſpicionibûs perſuaſi ſunt.

Cùm tamen aliàs Rhætiæ ſuæ principem (atque ita Caput utique non duplex) tantùm Auguſtam ſuam velit, ùt iterùm l. 7. aſſeverat: *Minùs forte aberrat noſtra ſuſpicio, adiiſſe C. Licinium Imperium* f. 130.
in urbe Rhætiæ principe Auguſta. Et hæc ferme ſunt, quæ Veldidenæ

quoad Authoritates obverſari videbantur: præter ordinem autem & illud notandum, quòd Velſerus iteratò velit Rhætiæ I. & II. diviſionem ab Hadriano eſſe, & hinc ex illo ævo (ſuppreſſo Vindelicorum vocabulô) ſæpiùs dehinc tantùm Rhætiæ ſolius, & ſuæ præcipuè Campeſtris mentionem recurrere.

CAPUT XII.

Allati à Velſero Nummi deſcribuntur.

POſtquàm ea, quæ ſecundùm Authorum placita congeſſit inſignis Patriæ ſuæ Scriptor Velſerus, ſuis è locis cum fide excerpſimus: Juvat & nummos, firmandæ rei ſuæ hinc inde adjectos, inſpicere. Et primum quidem, quo Conditoris memoriam
f. 61. innovare ſe rite opinatur, argenteum affert, in quo à fronte *Nero Claudius Druſus Germanicus Imp.* comparet: à tergo Rhenus urnæ ſuæ liberaliter aquas promenti innixus, arundinémque tenens exhibetur: ad res Auguſtanas hunc aliàs pertinere cautè non dixit Velſerus, cùm bellum Rhæticum, quod Druſo primum fuit, illi Germanici titulum nondum adjecerit: Deductionis tempus ex nummo æreo detexit, in quo Auguſtus *Tribunic. Pot. IX. Cos. XI.* & bos deductæ Coloniæ ſymbolum *P. Quin. Varo. M. Titio L. Cor. Balbo IIviris* in facie altera nominatis. Hic igitur nummus Duumvirorum Coloniæ, Magiſtratûs authoritate percuſſus aſſeritur: *Id temporis*, addit, *Coloniam illam deductam nemo opinor certô teſtimoniô approbabit, anno nimirùm V. C. DCCXXXIX. V. Kal. Jul.* Annô dein à Co-
f. 114. lonia deducta ſextô aureum affert hac Inſcriptione: *Auguſt. Tr. Pot. XIV. Cos. XI. Imp. XIII. PP.* Pars altera nummi Conum refert hiſce cum verbis: *Ti. Semproni. T. F. Gracus Leg. Procos.* Nummum hunc Auguſtæ ſignatum credidit, *cùm non ſit credibile, Colonicos nummos extra eam Coloniam, cujus aut nomen, aut ſymbolum gerunt, percuſſos: Et quia Notitia teſte Præpoſitus Theſaurorum Auguſtæ Vindelicenſis vectigalibus, & pecuniæ ſignandæ præfuerit: Neque illis accedo*, pergit, *qui per-*

*perpaucis tantùm locis, quibus Notitia Procuratores conſtituit, pecuniam
percuſſam ſentiunt, cùm Numiſmatum Notæ pleraſque præterea urbes in-
dicent. Inventa Conſtantii Londinio - - - - - cùm tamen Notitia Pro-
curatorem monetæ in Britannia nullum habeat.* Contendit hîc inſuper
Velſerus Germaniæ à Druſo devictæ memoriam haud ſervare hunc
nummum, licèt illa aliàs *abiete* notetur; devictorum enim populo-
rum trophæa alatæ victoriæ, captæ provinciæ Matronarum ſpecie,
captivi ſupplices &c. arcuum fornices, & quadrijugi Currus ſigna
eſſe; hinc potiùs ad Coloniam Auguſtam pertinere: ad Annum ſe-
quentem hunc nummum deſcribit: *AVG. Tr. Pot. XV. mulier quadra-* f. 116.
*tæ ſellæ inſidens turribûs comas cincta dextrâ pineam nucem, lævâ Cornu-
copiæ oſtentans planè florentis, quieſcentiſque Coloniæ haudquaquam bar-
baræ & hoſtilis bellô oppreſſæ provinciæ ſigna prætendit.* Et paulò poſt:
*Jam unum non invitus conceſſero, coniferam Imaginem non tantùm Co-
loniam Auguſtam, quamquàm hanc inprimis verùm Rhætiam quoque omnem
deſignare.* Ad annum Coloniæ octavum ſequentem Auguſto inſcri-
ptum refert, additis inſuper titulîs TRI. POT. XVI. COS. XI.
IMP. XIV. Ex altera autem facie: TI. SEMP. TI. F. GRAC-
CVS. II. VIR. ITER. boves & bijugos agens comparet additâ
inferiùs nota: COL. IVL. AVG. EX SC. cujus nempe Augu-
ſtæ ſuæ cùm Præſidem hunc Gracchum faciat, mox addit: *At ſi ha-
ctenus Rhætiæ Præſes: quænam alia à Vindelicorum urbe Colonia Julia
Auguſta? - - - quin ſatis credo, Colonias Auguſti Julium nomen omnes
aſciviſſe* &c. Et rurſus aureum Auguſti, cujus facies altera Currum f. 118.
quadrijugum triumphalem (cui ſtrobilus impoſitus) exhibet, in-
ſcripta: *Cos Iter Imp. Iter. Ti. Claudo Ti. F. Nero. Qui hôc an-
nô de Germanis triumphavit; Apertè noſter*, (pergit Author) *quî enim
ad Germaniam hunc ſtrobilum vocemus, cùm utique rei natura devicta-
rum gentium ſymbola triumphantium Curribus imponi cogitare non pa-
tiatur rectè illud: imponi eorum ſymbola, qui nummos ſignavêre - - -
additâ pineâ nuculâ nummus ubi percuſſus eſt, ſignificârunt.* Auguſti
dein nummum ſeptimum æreum cum nota Conſulatûs XII. junctîs f. 119.
binîs manibûs caduceo intermedio bina Copiæ Cornua tenentibus
cum Inſcriptione: *Col. Jul. Aug.* producit, *quem nobis*, ait, *eò mi-
nùs audacter vendico quòd pleræque Coloniæ Juliæ Auguſtæ: indicandus
tamen viſus, quoniam & noſtra inter illas.* Ultimum, quem affert,
Num-

f. 130. Nummus Hadriani eſt, *Exercitum Rhæticum* alloquentis, per tria ſigna militaria, ſine aquila, expreſſum: ob profectiones in provincias, qua Rhætiam attingere potuit, ſignatus.

f. 34. Demum etiam alibi Auguſtam, ſolam Rhætiæ Coloniam ex his affirmare, alias verò ab aliis allatas rejicere non dubitat; *quòd Lapidum*, ait, *nummorúmque Inſcriptiones, & ex iis complures Rhæticas Colonias objiciunt, intelligant de quibuſdam non conſtare, an ad Rhætiam & Vindeliciam omnino pertineant.* Iterúmque: *Accedunt Nummorum Inſcriptiones, in quibus Coloniæ dignitas clarè, ſi Exſcriptoribus fides conſtat, mihi neque nummos neque eorum delineatam ſpeciem videre contigit.*

f. 273. Ad calcem denique operis, cæteroquin omnibus numeris abſoluti, duos adhuc nummos ex Golzio adfert, addit tamen (ùt planè in omnibus, ita etiam in his ſummæ & antiquæ probitatis ac ſinceritatis vir eſt Velſerus, omni ſanè encomiô major) ad rerum Vindelicarum Rhæticarúmque à Panvinio & Golzio collectas aſſulas nummos binos: *ſed præmoneo*, inquit, *Golzium Litteras non ſemper ad marmoris exemplar reddidiſſe, ſed ſuppleſſe interdum & explicâſſe ex ingenio verba contractiùs per compendium ſcripta, cui Inſtituto ſi tantillum audaciæ accedat, magno antiquæ puritatis periculo fiat, neceſſe eſt.* Golzius igitur in theſauro rei antiquariæ Cap. 18. ex Tiberii Nummo:

Col. Auguſta Vindelicor.

Et ex alio ejuſdem Tiberii:

Col. Auguſta Rhætorum.

De hoc adhuc majus illi dubium ſuboritur, mox enim inſtat: *Aperio quid, neſcio, quàm verè veriſimiliter ſentio: Hic ipſe Golzius auctor, extare Tiberii Nummos à tergo: Col. Aug. Prætor inſcriptos, horum aliquis rubigine exeſus, Conjectorem audacem impellere potuit, ut parum mutatis primis Litteris vetuſtate fugientibus Rhætor ſubſtitueret, ſuſpicioni viam munit R. Litteræ aſpiratio, quòd ſcilicet extritis duabus in Præt. ſimplex R. ſpatium explere non videretur.*

CA-

CAPUT XIII.

Monumenta Velſeri per ſynopſin enarrantur.

POſt authorum ſenſa & uſum, poſt deſcriptas ac delineatas Impp. in nummis Imagines ingenti Lapidum apparatu tum Auguſtæ, tum in agro & omni circum vicinia Auguſtana labore improbo, ac perutili conquiſita nos recreat Inſignis prorſus antiquitatum Collector, & Interpres Velſerus: quos ne longior ſim, in brevem ſynopſin redactos referre aggredior, atque ut à Jove, & ordine Deorum reliquo principium faciam, monumenta hîc proſtant: JOVI CONSERVATORI ET DIIS LOCI: APOLLINI GRANO, MERCURIO, MARTI, PLUTONI ET PROSERPINÆ, PARCIS ET PERPETUÆ SECURITATI poſita: poſt Deos domus divina locum habeat, familia nempe Auguſta: MATIDIÆ nimirum, SABINÆ Hadriani Auguſtæ Conjugis ſorori, & L. Septimio Severo ſacrum marmor occurrit, utrumque tamen temporum injuriis divexatum: Integrum vero magìs IMP. CÆS. M. ANTONIO GORDIANO PIO &c. RESPUBLICA erexit, quin & Lapis comparet, CONSULIBUS GENTIANO ET BASSO notatis eximius. Poſt familiam Cæſarum ſuus dandus eſt Magiſtratibus locus: Prodeunt igitur SEXTUS ATTONIUS PRIVATUS CIVIS TREVIR. IIIIII VIR AUGUSTALIS, mox: APPIUS CLAUDIUS LATERANUS XV. SACR. FAC. COS. DESIGN. LEG. AUG. PR. PR. LEG. III. ITAL. Et: DIONYSIUS LEG. AUG. PR. PR. tum fragmentum ex æde Litteras exhibet: ANTONIO ÆLIANO, EQUITI ROMANO, DECURIONI MUNIC. ÆL. AUG. inſcriptas; alius quoque municipii hujus Decurio C. JULIANUS JULIUS IIII. VIRALIS SEVIR. AUGUSTALIS TIB. CLEUPHAS fuit: à Magiſtratu Civili aut mixto ad militarem progrediamur, & iterùm Auguſtæ JULIUS CLEMENS AQUILIFER LEG. III. ITAL. repertus fuit: Saxúmque ibidem aliud in urbe Tribuno erectum: C. MAGNANIO JUSTO T. LEG. III. ITALIC. Et aliud in agro: M. ULPIUS SECUNDUS

f. 225. f. 207. f. 246. f. 217. f. 218.

T. LEG. III. ITAL. Et iterùm aliud Librario Conſulis JUL. AMANDO MILITI LEG. III. ITAL. diverſúmque ab hoc: DECURIONI AL. III. ET B. F. COS. inſcriptum: Poſt milites gradu aliquo inſignes dandus eſt veteranis locus; adſunt igitur inſcripti tu-
f. 223. muli: SILVANO VETERANO MIL. ITAL. TIBERIO ACUTIA-
f. 227. NO URSACIO VETERANO. JULIO MACRIANO VETERANO.
f. 256. Et tumuli author. C. ÆMILIUS CALPURNIAN VET. ET JULIUS
f. 257. AMANDUS MIL. LEG. III. ITAL. Sequuntur milites reliqui.
f. 225. SUCCESSUS nempe ILVINI FILIUS EQ. AL. AUG. & FLAVIUS
f. 230. DECORATUS MIL. LEG. III. ITAL.

Et hæc ſunt, quæ Auguſtæ Vindelicorum Coloniæ propria fuiſſe aut etiam eſſe potuiſſe minimè diffitemur: Monumenta enim, quæ his ſubnectit peregrina, niſi Auguſtam Vindelicorum aut Vindelicos apertè prodant, ad Auguſtam pertinere, nemo facilè concedet, & nos concedi haud poſſe, infra commonſtraturos ſperamus: Seligemus hîc tamen, quæ ad Auguſtam certò, uti & ea, quæ ad controverſiam noſtram ſpectant, per compendium, ne alibi repetenda nobis ſint. Primus, qui ad Auguſtam certò pertinet,
f. 261. Lapis Romanus eſt C. JUL. VETTIO AUG. VINDELICUM MIL.
f. 263. ET LEG. VIII. AUG. poſitus in Reginoburgenſi. VINDEL. SURINUS iterùm in Romano: MACRO GERMANICIANO TI. CÆSARIS GERMANO NATIONE VEIN. In Trophæo Alpium de
f. 264. gentibus Alpinis devictis: VINDELICORUM GENTES IIII. intér-
f. 265. que hos LICATES occurrunt: tum Lapis Veronenſis: Q. CÆCILIO CISIACO SEPTICIO PICÆ CÆCILIANO PROCUR. AUGUSTOR. ET PROLEG. PROVINCIÆ RHÆTIÆ ET VINDELICIÆ, ET VALLIS PÆNINÆ &c. erectus. Paulò pòſt etiam
f. 268. quatuor ingentes variis in locis & à variis dedicatos eruit: T. VARIO CLEMENTI RHÆTIÆ PRÆFECTO &c. His de variis muneribus Legionis tertiæ Italicæ marmora jungit in Lapide nimirum
f. 271. Brigantino: SEVERIUM SEVERIANUM SUB COS. LEG. III. ITAL. in Romano: GNEIUM POMPEJUM POMPEJANUM EQUO PUBLICO TRIBUNUM LEGIONIS III. ITAL.

Tridentinum (qui certè ad nos) alibi integrum dabimus, nunc iterùm in Romano: CN. CLAUDIUS CN. FILIUS TRAL THALLUS TESSERARIUS IN LEG. III ITAL. DANUBIANUS: MILES LEG. III. ITAL. AB EXPEDITIONE BURICA REVERSUS. In Cellejano:

Digitized by Google

no: SECCIUS SECUNDIN. VETERANUS LEG. III. Cæterùm etiam ad calcem ex Panvinio quædam affert, quæ ſic habent: COL. AUG. VINDELICORUM. Et ex Golzio: LEGIO X. VINDELICORUM VICTRIX, AUXILIA VINDELICORUM, COHORS XIV. VINDELICORUM. Rurſúmque ex Panvinio & Golzio: COLONIA AUGUSTA RAETORUM. LEGIO VI. GEM. RÆTICORUM. COHORS VI. RAETORUM. ANNONA LEG. III. ITAL. Sed cùm de utriuſque Authoris fide ſubdubitet ipſe Velſerus; nollem & ego hîc quidquam ſuperſtruere, etſi partibus meis favere pleraque videantur, ùt paulò inferiùs planum facere conabor.

Et hæc ſunt, quæ ex nobiliſſima hac Antiquitatum penu (ad quam Lectorem Benevolum, ne eundem hîc citra Inſtituti noſtri neceſſitatem diutiùs moremur, remittimus) depromenda judicavimus. Attulit quidem Illuſtris Author anaglypha, & alia complura, præcipuè Lythoſtroton ſeu opus muſivum ac teſſelatum. Sed hæc Auguſtæ ſuæ ornamenta illi meritò gratulamur, nec in litem vocamus. Solus Conus nucis pineæ Columnæ Capitulari impoſitus & alius minor inter Duumvirorum monumenti ornamenta ſeu parerga occurrens nobis Religionem injecit, an pro certo Vindeliciæ teſtimonio Authori, omni cæteroquin exceptione majori, ſervire poſſit, de quo ſuô locô ſermo nobis rediturus eſt. Monumenta nimirum Auguſtana Velſeri.

CAPUT XIV.

Reſpondetur Authoritatibus à Velſero allatis.

LUſtravimus inſtructiſſimum Velſeri promptuarium, imò & delibavimus, illa præcipuè, quæ nobis minùs ſapere poſſent. Vidimus hactenus inconvulſa excipi hæc Viri, cæteroquin magni, dicta ferè ab omnibus: *ſed mirari non debes corrupta excipi non tantùm à Corona ſordidiore, ſed ab hac turba quoque cultiore.* Senec. ep. 114. Digniores tamen, quibus ignoſcas, cùm tanti Viri allerta ſequantur,

qui ſi provinciam noſtram, ubi tenebras ſibi eſſe ingenuè fatetur, nec perfunctoriè, nec ſemel luſtrâſſet, nomina antiqua ex Tabulariorum fide, & diverſarum linguarum inflexionibus, imò & Sæculorum corruptionibus combinata ad antiquiſſimorum Authorum fontes reduxiſſet, tunc enimverò aliter paullùm ſermocinatum fuiſſe,
Ibid. perſuaſiſſimum habeo: *adeò nullum*, pergit rurſum Seneca, *ſine venia placuit ingenium, da mihi, quemcunque vis, magni nominis virum, dicam, quod illi ætas ſua ignoverit.* Dicam igitur & ego quid Velſero ætas noſtra poſſit ignoſcere. Et inprimìs quidem utramque gentem Rhætos & Vindelicos in multos minutos populos diviſam fuiſſe ex vero pronuntiat: *ſed nemo hodie eſt*, (addit) *qui ſingulorum ſitus ſe exactè deſcripturum verè promittat;* Quod autem à vero abludere, ſatis luculenter vel exterus ſummus nempe Geographus Cluverius docuit; qui decenniô à doctiſſimi Viri (Velſeri nimirum) obitu, inſpectâ priùs Rhætiâ ac Vindeliciâ, collectiſque Authorum ſenſis non incongruas cuique populo ſedes attribuit, dum in Italia antiqua Alpes omnes incredibili labore ac ſucceſſu excuſſit, quid jam Civem præſtiturum credis, ſi non iratis fortè omnino Muſis his etiam Lapides, Manuſcriptos Codices, & Archivia cum iteratis Itineribus accederent? Sed hæc in alium locum & tempus meritò, cùm vel integrum librum expoſcant, rejicienda cenſemus: Velſero tamen vel ideò difficilior res viſa eſt, cùm pleraque circa Auguſtanam viciniam antiquiora nomina hodie evanuerint, aut prorſus incerta ſint: Longè aliter autem ſe res apud nos habeat, quod ſuô jam ævô ex Lazio potuiſſet intelligere. Dubiam certè in his fidem (non dico in aliis, in quibus forte juſtiùs in illum & Velſerus & Lipſius invehuntur) non meretur, cùm Regionem ipſam, ùt non ex vano ſuſpicor, coràm inſpexerit, *appellationes*, inquit hic: *per Carnos Tyrolenſéſque, tractibus terræ paſſim manent, etſi à Romanis corruptæ, incolis iuditæ fuerint.* A terris autem, imò montibus, vallibus, atque fluminibus, populis noſtris nomina eſſe indita, aut viciſſim ab his illas recepiſſe quis vel hodiedum non perſpicit? nec *nimioperè hæc diſſentiunt, nec diſcerni aut cognoſci poſſunt, ad quam ex alterutra gente pertinuerint*, ùt erroneè Velſero viſum: cùm id etiam Cluverius ibidem ſolidè omnino more ſuo præſtiterit; Dein quod Rhætiæ accidiſſe idem aſſerit, *quod pluribus aliarum Regionum nominibus, duplicem nimirùm ſignificationem recipere: totum tractum ſimul & partem ſimul etiam*

etiam majorem eſſe, & Vindeliciam complecti. Quo authore id comprobat? nullum certè nec Auguſti, nec Hadriani ævo afferet: ſcio quid dicam, ſingulos conſului, & infra etiam univerſos adducam: imò hi omnes Rhætos ac Vindelicos apertè diſtinguunt: nec tam ſimplex, apertus & certiſſimus Horatii ſenſus eſt, aut rationes Velſeri aptè confirmat. Habuerit ſanè impreſſum aut ſcriptum Codicem hic Author, in quo legerit:

Vidère Rhæti bella ſub Alpibus
Druſum gerentem Vindelici.

Inſupérque dicat, Copulam *ET.* ab optimæ notæ Codicibus, & ab Horatii mente abeſſe: Verùm & ego ad Editiones provoco (manuſcriptos enim hujus generis Codices haud vidi etſi medii ævi etiam ad Caroli M. tempora accedentes non deſint huic provinciæ complures manu exarati Authores) Et quidem ad horum manuſcriptorum Codicum fidem ſedulò excuſſos provoco, imò rem ad oculum demonſtro, editiones affero, quæ cum in omnium manibus eſſe poſſint, ulteriori certitudine haud indigent: Dilingana de anno 1585. in 8vo, & de anno 1722. Colonienſis P. de Mares 1664. item P. Juvencii Romana, & denique præſtans illa Dacierii ac Deſprezii juſſu Regio ad uſum Sereniſſimi Delphini adornatæ, atque hæ binæ ultimæ etiam allatis Interpretum rationibus omnes *Rhæti & Vindelici* habent, quos populos per particulam *Et* geminandos contra Acronem & Porphyrionem acriter quoque contendit Glareanus Vir harum Regionum peritiſſimus: locum hunc pariter in menda cubare, nec contra tot bonos Authores admitti poſſe, præſertim cùm Codices aliqui, & in aliis Battelianus adſtipulentur, limatiſſimus Bentlejus pluribûs agit. Authores verò ipſos mox inferiùs promam. Poſt Horatium jam Horatii interpretes laudat Velſerus Acronem, Porphyrionem & Servium, qui omnes, ùt ait *Rhætos-Vindelicos* velint. Intereſt autem hos ipſos in fontibus conſulere; Acron igitur ita in hunc locum commentatus eſt: *Talem Druſum ridère Rhæti, Vindelici Barbarorum gentes.* Porphyrio verò ſic: *Scripta eſt ergo* (hæc ode IV.) *in Neronem Druſum privignum & ſucceſſorem Auguſti, qui Rhætos Vindelicos bellô vicit.* Et iterùm paulò poſt: *Hi Vindelici ab Amazonibus rejecti è ſuis ſedibus, & ex Thracia in exilium ſe contuliſſe aliò, inque jugis inſediſſe dicunt, & quòd potiſſimùm in ſe tela ſecu-*

Edit. Baſil. 8. 1537. p. 502. Edit. Venet. f. 1506. f. 87.

réſque Amazonum experti fuiſſent, ipſos uſum earum in bello accepiſſe. Sed quemadmodum hanc fabulam ipſe Velſerus detrectat: ita editi cum hoc ipſo Porphyrione Horatii interpretes Aſcenſius & Antonius clariſſimîs verbîs deſuper Porphyrionem configunt, & utrumque interjectâ Copula *ET* à ſe invicem disjungendum eſſe comprobant, Acroni & Porphyrioni Velſerus Servium junxit, ſed non integrum ita enim eundem ad Virgilium lego:

L. 1. ad Æn. v. 247. - - - *atque intima tutus*
Regna Liburnorum, & fontem ſuperare Timavi.

f. 262. edit. Comel. L. B. 4. 1646. *Ideò tuti, quia Rhæti Vindelici ipſi ſunt Liburni, ſæviſſimi admodùm populi, contra quos miſſus eſt Druſus, hi autem ab Amazonibus originem ducunt*, &c.

Hem! quot fabulas pauca hæc verba complectuntur? quàm mirè inſaniunt ficulnei hi Scholiaſtes, ùt illos meritò compellat Bentlejus! quis Vindelicos, imò Rhætos ipſos Liburnos eſſe ſomniavit? imò ab Amazonibus originem ducere ipſe Velſerus (ùt dixi) fabulis meritiſſimè accenſet, & cur non priora? quadrârunt nempe *Rhæti Vindelici*, non autem *Liburni*, hinc omiſſi: quomodò autem hæc ſatis clara & firma ſint, non diſpicio, utì nec illud: *Unus Præſes præfuit, utroque populo in unam provinciam Rhætiæ nomine coacto;* iterumque: *Rhætiam propriam & Vindeliciam in unam provinciam coiviſſe pleriſque teſtimoniis confirmare poſſum, quibûs ùt in re clara abſtineo.* Ego ſanè ùt jam dixi, nullum omnino ante Conſtantini ævum vidi, ſemper Rhætiam à Vindelicia diſtinctam lego, imo & poſt illud, teſte in hac re Pancirollo omni exceptione majori ad

f. 152. Celebrem illam Imperii dignitatum notitiam: *Hæ duæ Regiones* (Rhætia I. & II.) *à duobus Præſidibus adminiſtrantur*, licèt quòd Præſidem attinet, non invitus cum Velſero concedam, uni ſæpiùs Præſidi utramque committi potuiſſe provinciam; Si tamen unquam ſeparata ab Italia Provincia fuit, & non potiùs, quod veriùs exiſtimo, huic accenſa vix unquam Præſidem, ſed Magiſtratus duntaxat extra ordinem pro diverſa rerum indigentia acceperit: quod ex Authorum Lapidúmque à me probiter excuſſorum veriſſimum puto, & contra torrentem hactenus niti atque adſtruere auſim; nullum enim ibi unquam Præſidem, ſed omnes, eóſque duntaxat Magiſtratus lego, qui extra ordinem mitti ſolebant, quales ſunt, etiam in his

his non pauci Legati, Pro-Legati, Pro-Prætores, Procuratores, Duces & Judices tantùm, à primo ad quintum uſque ſæculum: Cæterùm nec author ipſe diffitetur de Vindelicorum origine primos ſcripſiſſe Servium & Porphyrionem, cùm tamen ille: *ùt eſt notiſſimum, floruerit imperante Theodoſio*, ſæculo primùm quarto, & hoc jam exeunte, poſt Auguſtum nimirum; hic verò Grammaticus incertæ prorſus ætatis ſit: *imò ejus & Acronis Commentaria ſi non Authorem mentiri, ſaltem miſerè truncata & interpolata ad nos perveniſſe feruntur:* Miror ſanè virum aliàs perſpicaciſſimum his authoribus innixum, cùm tamen ipſe pro candore ſuo faſſus ſit, *Rhætorum jam olim Polybium apud Strabonem meminiſſe:* quem Scipio Africanus bello jam Punico tertio in Africam duxiſſe Voſſius Author eſt; ut adeò pluſquam centum ante Auguſtum jam annis eundem vixiſſe conſtet, quo ſanè tempore nulla adhuc Vindelicorum mentio uſpiam reperitur; Imò idem Clariſſimus Vir varia de Rhætis teſtimonia ad tempus Polybio & Julio Cæſari intermedium affert, quæ ad Rhætos Italiæ & Galliæ imminentes pertinere cum fide aſſerit, in quibus nulla adhuc de Vindelicis deprehenditur Litterula: Scriptores Auguſto coævi primam eorundem mentionem, ſed diverſam ſemper à Rhætis, ingerunt, quos ſuô locô curatè dabimus. Cæterùm ſuſpicio, quam addit, placet omnino, hos (Vindelicos nempe) illis (Rhætis) quandoque auxilia ſubmiſiſſe, imò cùm gentem utramque diverſam ſed limitibus ſaltem ſuis vicinam ac conjunctam fuiſſe pateat, bellô illô Auguſti, aut etiam priùs fœdere quoque ſociatam non ineptè quis dixerit, devictóſque tum à Mario Conſule *Stonos* ſeu *Stœnos* ùt Faſti habent (Rhæticam in Tridentinis Alpibus gentem) tum Rhætos à L. Munatio Planco, teſte Lapide, incertum tamen ubi, debellatos ſibi vires ac Socios ad irruptiones in Italiam ſubin faciendas ictîs fœderibûs quæſiiſſe. Dein quod Tacitus, qui ad exordium Sæculi ſecundi, Dio, qui ad tertii ſcripſêre, plerúmque Rhætiæ nomine utantur, atque illud Vindeliciæ paulatim deſuetudine obſoleverit, univerſim veriſimilius mihi haud videtur, nam & Vindelicarum Cohortium primus meminit: alter de Rhætis præcipuè loquitur, Alpium Tridentinarum incolis, ex Italiæ finibus prædas agentibus, & ad has à Druſo devictis ſubmiſſo deinde Tiberio, qui in Lacu Brigantino, & juſta in Campis Licatibus acie utramque gentem domuit, nec Rhætos ampliùs nec Vindelicos,

Fabric. Bibl. Lat. p. 188.

Idem p. 237. & 238.

De Hiſt. Græc. l. 1. f. 123.

à f. 20.

ſed

ſed barbaros appellat; taceo, quòd cùm Druſus & Tiberius à Dione ſimul multis in locis in Rhætiam irrupiſſe, Rhæti autem præcipuè in Alpibus Italiæ vicinis habitâſſe dicantur, res de lacu tam Acroniano, qualem Strabo, & ex eo Velſerus deſcribit, quàm etiam de Benaco, quem forte Dio & poſt illum Illuſtriſſimus Maffejus intelligit, vera eſſe poſſit, ut adeò Dio de Vindelicis verbum haud fecerit: Licet ejus verba de Lacu Brigantino ob conſenſum aliorum Scriptorum meliùs de Lacu Brigantino explicari poſſe ipſus non abnuam. Dein quidſi uterque Rhætorum per antonomaſiam utpote gentis præcipuæ & jam per integrum priùs Sæculum ante Vindelicos à Romanis hinc inde tentatæ, & partim devictæ, aut certè nobilioris, & antiquioris meminiſſet, fœderatæ verò afferre memoriam haud admodùm neceſſarium duxiſſet? quidſi Dio tertio jam ſæculô induſtrius quidem, ſed Græcus Scriptor gentis duntaxat ſibi notioris nomine fuiſſet contentus? Quod verò de *Splendidiſſima Rhætiæ Colonia* Tacitus affert, res quidem eſſe videtur altioris indaginis, nam ſi Auguſtam Vindelicorum intelligit, ea tum in provincia Rhætiæ non fuit; cùm Lapides Tacitô multùm poſteriores, ùt infra videbimus, & qui citra exceptionem omnem legitimi, ſingulorum oculos in locis publicis Veronæ & Vindobonæ provocant, omnes adhuc habeant:

RHÆTIÆ ET VINDELICIÆ.

Ex quo clarum utique fit, Tacitum fortaſſe non Auguſtam, ſed Coloniam noſtram Veldidenam intelligere potuiſſe, quæ re ipſa Rhætorum fuit, & de qua verba hæc: *non in ripa commercium, ſed penitus* multò magìs, quàm de vicina Auguſta Vindelicorum accipi poſſent; cùm enim Italiæ accenſa fuerit Rhætia ac Vindelicia, ùt etiam ex Notitia adhuc & Libello Provinciarum, luce meridiana fit clarius, nunquam illis provinciæ nomen convenire, aut certè in proprio ſenſu accipi non poteſt: ſi verò illam Vindelicam certò intellexit, mallem ego verba hæc ex primo Codice Corbejæ reperto à Germano quodam ſæculi circiter quarti aut poſteriorum Librario ad illius ævi ſtylum, Rhætiæ nempe ſecundæ, aptâſſe: ſolùm enim Tacitum reliquis omnibus tot ac tantis ſæculi ſui Scriptoribus, repugnante inſuper Lapidum fide, præferre non auſim. Nemo porro Scriptorum, nummorum, lapidum hanc ſuam *Auguſtam*, (utì ſanè oportuiſſet)

tuiſſet) unquam *Auguſtam*, (Coloniam ſcilicet) *Rhætiæ*, ſed conſtanter *Vindelicorum* compellant: Dein plures in Tyroli noſtra, Rhætia ſcilicet, Colonias fuiſſe Lapis vel hodie Tridenti ſpectabilis de hoc ipſo Tridento (quod tamen ſemel duntaxat in Itinerario Antonini ab Opitergio nimirum terminus eſt) fide certa nos edocet, ita enim ille, ùt nos ipſi coram inſpeximus, imo Ipſe V. Cl. Velſerus inter monumenta peregrina attulit, ſi ergo vidit, & Coloniam in eo viderit, neceſſe eſt:

C. VALERIO. C. F. PAP,
MARIANO
HONORES. OMNES ADEPTO. TRIDENT, FLAMINI. ROM. ET. AVG, PRÆF. QVINQ. AVGVR, ADLECT. ANNON. LEG. III. ITAL. SODALI. SACROR, TVSCVLANOR. IVDICI SELECTO. DECVR. TRID, DECVRIONI. BRIXIÆ, CVRATORI. REIP. MANT, EQVO PVB. PRÆFECT. FABR, *PATRONO COLON*, PVBLICE.

Quo ſolo lapide certum fit, unicam in Rhætia Coloniam Auguſtam non fuiſſe, cùm & Tridentum certa fuerit Rhætiæ Colonia: Auguſtam verò ſuam Rhætorum Coloniam quinam alii dicant, ùt vult Velſerus, quem habeat ex Romanis Scriptoribus, libenter intelligam, & mox vinctas manus dabo, nam Notitia ſub diſpoſitione Viri Illuſtris Comitis Sacrarum Largitionum ponit quidem Præpoſitum theſaurorum Auguſtæ Vindelicenſis *Rhætiæ*, ſed addit, quod Velſerus omiſit, *ſecundæ*

Veruntamen nondum acquieſcit Vir doctiſſimus, ut enim Auguſtam ſuam unicam Coloniam totius Rhætiæ fuiſſe oſtenderet, alias omnes dejiceret, duplici ariete utitur; in Alpibus non fuiſſe Veteranos, inquit, quaſi inferret, nullam igitur ex Veteranis deductam Coloniam, & Alpes, nec limites potuiſſe recipere, nec excoli: hoc eſt, ſi rite auguror, agri non fuêre, qui potuiſſent Romano more Veteranis aſſignari. Dedocere tamen illum hunc errorem (etiam ſi Lazio fidem habere noluiſſet, quamvìs fidiſſe credam) Ap-

H pianus

pianus Profeſſor Ingolſtadienſis potuiſſet: qui lapidem non longè à Suazio collocat, ad agros, ùt puto, Veteranîs Veldidenam deductîs, aſſignatos, & ita deſcribit:

T. F. CAMPESTRI
NVS VET. ET IVL
EXORATA
IVL. EXORATO
LIB CONI FIL
OB ANN XX.
E SECVNDINO
CANDIBIANO
CONIVGI
GENERO
VIVI FECERVNT.

Has tamen, quæ ſequuntur, cùm nec ſuo, nec noſtrô etiam ævô publici juris factæ ſint, citra culpam ignorare potuit Velſerus: prima Tridenti occurrit hujus tenoris:

G. V. QVINTINVS
FILIVS C. V.
FIRMI VETERA
N. CHORTIS IIII.
IRMANINIA QVAR
TI FILIA TEDA
MATRE VIVVS
FECIT SIBI.

Altera in Caſtro Stenico Epiſcopatûs Tridentini (videntur de Stonis, aut ùt alii meliùs legunt, Stœnis reliquiæ) ad murum Sacelli D. Martino Sacri:

- - - - - - I
M. VLPI.
BELLICVS

VET.

VET. LEG.
XXX. V. V. SIBI
ET SVIS.

Vidimus Veteranos; nunc utrum rupium multitudo limites accipere poſſit, videamus: Provinciam noſtram frumenti lectiſſimi fertilem nemo jam hodie negat, imò ſunt non imperiti quidam, qui populoſæ huic genti ſine exterorum auxilio frumentum, quod in noſtris agris Rhæticis naſcitur, ſufficere credunt, ſi prohibitio in valle præcipuè Venuſta, ne ad Griſones tanta in copia exportaretur, aut utilis aut neceſſaria foret: quod certiſſimum fore locorum periti contendunt, ſi paludes exſiccarentur, quas olim non adeò extenſas, latáſque fuiſſe fama refert, & reperta ædificiorum ingentia in his rudera docent: exſiccari autem poſſe complures præter Kircherum in Latio ſuo fusè de Pomptinis exſiccatis & ulteriùs exſiccandis agentem experientiâ teſte Batavi monſtrârunt: Sed miſſis hiſce recentioribûs antiquos conſulamus: Frumentum jam olim ex Rhætia ſecundô Oenô delatum Eugippius docet; ſolus enim in Tyroli Oenus eſt Rhæticus, extra illam Noricus & Vindelicus, aut, ſi Geographiam illius ævi ritè ſequi malis, partes Rhætiarum & Vindeliciæ ſunt & noſtræ, verba ejus hæc ſunt: *Igitur non multò poſt rates plurimæ de partibus Rhætiarum mercibûs onuſtæ quamplurimis inſperatè videntur in Littore Danubii, quæ multis diebus craſſa fluminis glacie fuerant conligatæ, quæ Dei imperiô mox ſolutæ ciborum copias fame laborantibus detulêrunt.* Quin certiora adhuc ex vetuſtioribus afferemus; jam enim Polybius de Rhætis nondum cognitis Vindelicis hæc tradit: *Mediæ verò Con-Valles ab utroque Alpium latere læta paſcua, atque apricas arbores habent, & humano cultu digniora loca;* Strabo: *Tumuli, qui commodè coli valeant, valléſque benè conditæ;* Solinus: *Excipit ager Rhæticus opimus & ferax.* Et hæc de agris.

MS. tum San-Georg. c. 3.

l. 3. f. 92.

l. 4. f. 313.

c. 24.

Quòd Curiam Rhætiæ primæ Tribunal faciat, rationes pro ævo Romano nullas affert: Præſidis certè Tribunal non fuit, qui ſi etiam adfuiſſet, non uno in loco hærere illi fuiſſet licitum, ſed omnem obire debuiſſet provinciam, ùt ex quamplurimis Plinii II. Epiſtolis, & ſuâ me docuit Vir & Genere & Litteris ſummus Scipio Maffejus: noſtra autem argumenta, quibus moti Curiam Tribunal fuiſ-

Veron. Il-luſtrata à f. 185.

fuiſſe, impugnamus, ſingulari circa finem Capite afferemus: Nec indagare modò juvat, utrum infirmæ ſint de ævo Conſtantii ſuſpiciones, aut utrum Licinius Valerianus Auguſtæ Vindelicorum, an in alio apud Rhætias loco principe Imperium fuerit auſpicatus, quòd illi milites contracti undique apud Rhætias ob inſtans bellum detulêre, locum nec Aurelius Victor, nec alius quiſquam expreſſit: his, inquam non immoror, ne à lineis excidam.

***

CAPUT XV.

Utì & Nummi.

POſtquàm gravium Authorum verba perpendimus, etiam ad minutias deſcendendum eſt, ad nummos nempe, in quibus apex, numerus, imò Litterula omnis ad ſcrupulum examinanda venit, ne delicatis Rei Nummariæ Cenſoribus re vel minima non religioſiſſimè iterum, iterúmque ad trutinam revocata vel ſtomachum moveamus, vel litem graviſſimam. Sed eſt ſanè magnum aliquid in his antiquitatum reliquiis, ubi minimum quid negligitur: Hinc cautus admodùm Velſerus noſter extemplo addidit: *mihi neque nummos, neque eorum delineatam ſpeciem videre contigit.* Et in fine: *Cui inſtituto ſi tantillùm audaciæ accedat, magnô antiquæ rei periculô fiat, neceſſe eſt.* Verùm antequam de Nummis Auguſtæ Colonicis aliquid certi ſtatuamus, definiendum priùs tempus anníſque venit, quô in poteſtatem populi Romani Rhætia cum Vindelicis redacta eſt: quô ſemel ſtabilitô, etiam Coloniæ tempus, primíque ejuſdem parentis, ſi qui ſunt nummi, nobis certi fiunt. Velſerus non ſine ingenti labore & eruditione Anno U. C. 739. ante Chriſtum natum 13. Livio Druſo Libone, & L. Calp. Piſone Cæſonino Coss. bellum Rhæticum motum aſſerit; ad eundem annum, ſed locô cognominis Cæſonini Cæſorinum Conſulem, annum verò ante natum Servatorem decimum quartum Mediobarbus in editione Argelati Mediolanenſi, nullo tamen, qui hanc victoriam disertè
p. 48. notaret, nummo conſignant. Vir inſignis J. A. Fabricius, qui ſingularem

gularem de Auguſto Chronographiam contexuit, belli hujus primordia ad eoſdem cum Velſero Conſules & U. C. annum, ante Domini verò natales decimum quartum refert. Idem meus Stephani Dio (adſcriptô ad marginem eodem U. C. annô) ſub iiſdem Conſulibus tradit. Nec diſſentit quoad Conſules Sigonius, etſi erroneè anno U. C. 735. victam Rhætiam crediderit, nam hanc bienniô pòſt, nempe 741. ante Chriſtum 13. Tiberio Cl. Nerone & P. Quintilio Varo domitam idem ibidem vult Fabricius, Joannes Maſſon in vita Horatii è diverſo U. C. 739. & ante Servatorem noſtrum 15. anno expeditionem in Rhætos & Vindelicos à Tiberio Druſóque auſpiciis ſecundîs peractam præeunte Dione vult. Verùm hæc omnia anno unico cum gente bellicoſa in diverſis partibus, & Alpibus bellô difficilî, navibúſque fortè in utroque Lacu ſaltem Acronio à Romanis priùs haud navigato primùm fabricatis peracta fuiſſe vix credibile fit: atque hinc biennium Fabricii non ſtatim rejiciendum putarem, præſertim quòd teſte eodem Dione Auguſtus, (cùm fuſi licèt juſtô prœliô in Alpibus Tridentinis à Druſo Rhæti nondum tamen herbam porrigerent, ſed tremendîs Alpium receſſibûs & impoſitîs his arcibûs plus vice ſimplici, ùt Horatius canit, dejiciendîs tuti nihilominus Galliam urgerent) Tiberium primùm poſtea contra eos miſerit: ut adeò Dionem tempus belli cœpti deſignâſſe, & totum ſimul in continenti deſcripſiſſe à vero haud abſonum videatur, etſi eodem ipſô annô finitum fortè non fuerit; ait enim: *eo tempore* (& non anno) *hæ res ſunt geſtæ* &c. *eapropter Auguſtus principiô Druſum & deinde Tiberium* &c. Et quamquàm etiam Strabo teſtetur, *quod horum omnium* (Rhætorum nempe, Vindelicorum Noricorúmque) *impudentiſſimas incurſationes repreſſerit Tiberius*, *& ejus frater Druſus æſtate una:* Id de incurſationibus tantùm intelligendum cenſerem, cùm de domitis una æſtate his populis ſimul omnibus hoc dici minimè queat; nam teſte Cl. Hanſizio Norici primùm anno U. C. 761. Chriſti octavo ſubacti fuêre: Ex hoc diſcordi annorum computo id tamen indubitatò colligitur, annum U. C. 739. vel 740. aut certò 741. ante Chriſtum verò (ſi calculum quorundam recentiorum ſequamur) 8. 9. aut 10. Rhæticô triumphô fuiſſe nobilem, quibus Auguſtus teſtibus Mezabarba & Eruditiſſimo Vignolio Imp. IX. Cos. XI. Trib. Pot. VIII. IX. X. & XI. iteratis teſtimoniis in nummis audit quamplurimis: Hìs delibatîs jam ad noſtra re-

In not. ad Liv. p. m. 1076.

l. 4. p. m. 375.

Germ. Sacra. Ti. f. 3.

f. 36.

Diſſ. 2. Apol. f. m. 192.

revertamur nummiſmata; primum igitur, quem Velſerus produxit de Druſo nummum, in Conditoris memoriam ritè produxit, additus verò Germanici titulus nec Rhæticum nec Vindelicum dicit: Secus enim Rhenus ad nos potiùs, Rhætiam nempe primam, cui fontes cum Oeno & Atheſi noſtra debet, adſcribendus foret. Nummum alterum nec apud Mediobarbum, Patinum, Begerum aut Vaillantium invenio: Occo certè Medicus & Nummariæ Rei peritiſſimus Auguſtanus eundem pro decore Auguſtæ ſuæ adduxiſſet haud dubiè, nec omiſiſſet Mediobarbus Occonis Continuator, ſi in publicum unquam prodiiſſet: Qui autem apud Vaillantium *TI SEMPRONIVS IIII. VIR Q DESIG.* audit, ad Carthaginem & annum U. C. 725. pertinet, ùt ex Dione idem Vaillantius tradit. Verùm cùm exſtare nihilominus hic nummus poſſit, ajo, eundem annum domitæ Rhætiæ & Vindeliciæ ex amuſſim ad mentem complurium præſeferre; ſed cùm Coloniam nullam cognomine expreſſam Litterîs promulget, res prorſus incertiſſima eſt, an Auguſtam, an Veldidenam, an aliam loquatur; plures enim unnô annô deduci potuiſſe, aut etiam deductas fuiſſe Colonias cur ambo negemus? addo, pleriſque, quæ Auguſtæ nomen ſortitæ ſunt, Coloniis, aliud cognomen urbis aut gentis, quibûs differunt Auguſtæ, adjectum conſpici: ùt inſpicienti Nummos Auguſti Colonicos apud Mediobarbum patebit; ſi autem re ipſa extet hic nummus, & conditam Auguſtam deſignet; hanc gloriam Coloniæ huic minimè invideo, imò deſcriptam à me inter Viros eruditos controverſiam de anno nimirum ſubactæ Rhætiæ ac Vindeliciæ optimè componeret. Tertium quidem nummum Mediobarbus quoque exhibet, & quidem cum Nuce Pinea, ſed pace Litteratiſſimi Auguſtani dixero, rationes expeditas nondum eſſe, quòd *Pinus* hæc *Rhætica* certum ſit illô ævô Auguſtæ Vindelicæ ſymbolum, prouti & ipſe Velſerus non invitus ſentit: in Alpibus enim noſtris fortè felicius creſcit, quàm in campis Lycatibus Nux Pinea; nobis proin, non Vindelicis hæc magìs propria foret. Deinde fructus mallem Regionum, quàm urbium in nummiſmatibus eſſe ſymbola; Arabia quippe ramuſculos balſami ac thuris, Palmam Judæa, ariſtas Sicilia, flores Achaja, uvas Alexandria in auro, argento, ære oſtentant, ùt P. Ludovicus Jobertus è Soc. JEſu in Inſtructionibus Rei monetariæ edocet. Ego planè excuſſis Auguſti nummis Colonicis nullibi ſingulare aliquid aut præcipuum

Num. præſtant. p. 30.

Inſtr. 9. à p. 297.

cipuum urbi cuidam, ſed plerumque Inſignia, Capita & Symbola Principum, Inſtrumenta Pontificalia, ſigna militaria, oleas & lauros, Triumviros & Boves Coloniæ, aut denique portas, pontes, Caſtra cum animalibus Romæ & Principum deprehendi: ſi qui autem tutò hunc Conum Auguſtæ poſſint aſſerere, me non admodùm invito facient. Baſin cæteroquin & magnitudinem hujus in nummo Pini (ſi eſt tamen pinus) nondum ſatis capio: artis plus, quàm naturæ, atque hinc longè aliquid aliud latere ſuſpicor. Quòd verò Auguſta in Inſigni hodiedum Nucem Pineam gerat, poſteriorum temporum mos eſt: nemo enim Inſignia ante Caroli M. ævum, aut Sacra in Palæſtinam bella afferet. Illud autem, quod Velſerus ſubjungit, credibile non eſſe, Colonicos Nummos extra eam Coloniam, cujus aut nomen, aut ſymbolum gerunt, percuſſos, fallit omnino; non enim Præpoſitus Theſaurorum, ùt idem credit, præter vectigalia pecuniæ etiam ſignandæ præfuit, verùm ſolis vectigalibus, ùt Pancirollus ad hoc officium docet: Et teſte hoc ipſo Pancirollo in Occidente ſex tantùm in locis moneta ſignabatur, quibus tot *Procuratores*, non Præpoſiti Theſaurorum præerant: vin' nomina? habe ex ipſa Notitia: f. 141. f. 142.

Procuratores Monetæ. f. 140.

Procurator Monetæ Siſcianæ.
Procurator Monetæ Aquilejenſis.
Procurator Monetæ urbis Romæ.
Procurator Monetæ Lugdunenſis.
Procurator Monetæ Arelatenſis.
Procurator Monetæ Triberorum.

Quibus addendæ affirmante Pitiſco Londinum, Narbo & Sirmium: tot enim locis *MONETA AVG.* cudebatur: in his Auguſtam Vindelicorum utique deſidero, & ni vehementer notæ officinarum nummis omnibus poſt Conſtantinum incuſæ exerrent, illam in his difficulter omnino inveniemus. Quin ſi Auguſtæ etiam Officinam monetariam lubenter tribuamus, cùm nondum omnes omnino notæ eſſe videantur; id tamen Auguſteo ac proximô ævô non tam facilè concedendum putamus: Neque dicere poteſt Velſerus, urbem Rhætiæ, ùt vult, principem, Vectigalium utriuſque cuſtodem fuiſſe: In Lex. Antiqq. f. 6.

ſe: nondum enim probavit. vectigalia Rhætiæ primæ Auguſtam delata eſſe: hæc enim aut tranſvehendis apud nos ſpeciebus, quibus Præfectus Legionis tertiæ præerat Teriolis (nomen & locum arx noſtra princeps per excellentiam dicta Tyrolis ſervat, ùt infra demonſtrabitur) impenſa fuêre, aut per compendium Aquilejam ad Comitem Theſaurorum per Italiam, ad quam nos aliunde pertinebamus, ſubmiſſa fuit. Quin ſi demus pro ſtipendiis forte militum in ſtatione Limitanea numeroſiùs degentium inſerviiſſe, num Veldidenam hæc ſubruunt? Quis enim neſcit, aſſignationes hujuſcemodi & fieri potuiſſe & factas fuiſſe, quas firmandis Rebus Auguſtanis haud ideò reor opportuniores.

Notit. Imp. f. 172. das Haupt-Schloß.

Quartum porrò quem affert, nummum, iterùm in Mediobarbo, Patino, Begero & Vaillantio requiro; nec Coloniæ quieſcentis imaginem admitto; decipi potuit Vir magnus, dum Nucem pineam Conum ſeu Strobilum credit, interim autem vas huic ſimillimum Cornucopiæ turrita Cybele in nummo Montefalconii prætendit, quam controverſiam non dirimo, ſed ab eodem Velſero dictum accepto, & ſi conus eſt, ab eo non tantùm Coloniam Auguſtam (cur enim hanc inprimìs?) ſed Rhætiam omnem deſignari dico: Boves autem Coloniæ & titulum in quinto nummo *Juliæ Auguſtæ* an hanc ſuam ſpectare non una ex ratione dubito: & quamvìs Mediobarbus in nummo hoc, ſive ex Occone ſive aliunde tranſlato Auguſtam Vindelicorum admittat, id tamen deceptus agit, ait enim: *Ex veteri Inſcriptione Coloniam Juliam Auguſtam dictam docuit Erudítiſſimus hujus urbis Civis & decus Marcus Velſerus;* Ego autem in tota Velſeri Vindelicia ad nauſeam excuſſa in nullo Lapide hunc titulum inveni, & an unquam inveniri poſſit, hæſito; proprium enim magìs Julii Cæſaris Coloniis eſſe credo; ita enim in ejus nummis inſcriptam *Juliam Berytum*, *Juliam Corinthum*, *Juliam Valentiam* invenio. Julio Cæſari nec Velſerus ſuam in acceptis referet Auguſtam Coloniam: nomen hoc forte aliquibus manſit, quas ornavit Auguſtus invicem ab iis nummorum honore ornatus. *Colonia nimirum Julia gemina Accitana*, *Colonia Julia Auguſta Berytus*, *Colonia Julia victrix Celſa & Leptis Tarraco: Colonia demum Julia Traducta & Octavia:* Sed talem eſſe Auguſtam contendo, quales fuêre *Auguſta Patrenſis* & *Bilbilis*, *Cæſar Auguſta*, *Colonia Carthago nova Auguſta*, atque ut, quod res eſt, dicam, vocabula hæc Julia Auguſta à Conditori-

Antiqq. explic. t. 1. f. 10. n. 9.

f. 50.

Argelat. in Jul. Cæſ. à f. 8. Id. in Aug. à f. 45.

ditoribus vel primò impoſita ſunt cum gentium devictarum nominibus ùt Auguſta Salaſſorum, Rauracorum, Taurinorum, Vindelicorum, quæ ſolæ Auguſtæ audiêrunt: cæteris Auguſtum hoc vocabulum prænomen fuiſſe antiquo earundem nomini præfixum: Colonias enim Auguſti omnes Julium nomen adiciviſſe præpoperè quidem dici potuiſſe, ſed difficulter, imò vix probari poſſe crederem; nam etiam in Nummis Tiberii hi tituli redeunt, qui tamen Julii nomen nunquam aſſumpſit, cur id de Auguſto Marcus noſter Velſerus ſuſpicetur, veſtigia ſanè non invenio! Harduinus autem ad Coloniarum nummos mihi ad manum non eſt; Certè aliam Juliam Auguſtam dextrâ binas ſpicas, ſiniſtrâ haſtam tenentem ex theſauro Medicæo Eminentiſſimus Noriſius produxit, quam nemo noſtram auſit dicere: utì nec illum, quem itidem cum hoc titulo junctis in parte adverſa manibus caduceum, & bina Copiæ Cornua tenentibus Duumvir noſter meô numerô ſeptimum attulit.

De ſexto pariter ingens mihi dubium ſuboritur, quadrigam refert, in qua nux pinea, Inſcriptio: *TI CLAVDIVS TI. F. NERO:* An hic Auguſto avo, quod Ducibus Tiberio & Druſo Patre ſuo Rhætos ſubjugârit nummum cudit? ſed falſa Inſcriptio eſt, non enim Tiberii, ſed Druſi filius hic Claudius fuit: nec triumphales de Rhætis Druſus Pater, ſed honores tantùm Prætorios adeptus eſt. Deinde quis pineam nucem in quadriga ſuſtineat? ſubleſtæ fidei mihi aureus videtur, nec (ſi tamen oculos meos non fefellêre Authores nummarii) reperire illum in his, qui mihi ad uſum ſunt, potui: Quin neque tum refragarer, ſi ex Obryzo & legitimus foret; non enim rationibus noſtris obeſſet, ſed Velſeri. Minimè etenim verum illud Velſeri de Auguſti tempore (licèt olim reip.) impoſita fuiſſe eorum ſymbola, qui nummos ſignavêre: & additâ pineâ nuculâ, nummus ubi percuſſus fuerit, ſignificâſſe. Iſtud quippe Imperatorum ævô nunquam in uſu fuit, imò nec monetæ quidem Præfectorum nomina aut ſigna poſt Auguſtum occurrunt; ut cætera, quæ de ſtrobylo opinatur, taceam. Quod numiſma ultimum Hadriani attinet, hoc ſolùm adverto, quòd authores ante Hadrianum omnes Rhætiam à Vindelicia diſtinguant; imò lapides & authores, ùt poſtea videbimus, etiam poſt Hadrianum apertiſſimîs verbîs ſejungant: ac Tacitus ipſe Vindelicas Cohortes laudet (quas

neque nos Vindelicis demimus) potiori utique nobis jure hic nummus vindicandus erit. Placet in hanc rem limatiſſimi Begeri ad hunc nummum rariorem ſenſus: *De exercitu Rhætico*, inquit, *licèt Authores ſileant, loquitur tamen cum nummiſmate ratio, cùm gentes devictas nonniſi Legionum & Exercituum præſidiis Romani tuerentur, imò ex ipſis exercitus conſcriberent, Rhætorum ſanè Cohortes apud Tacitum l. 2. memorantur:* Addo ego, & voce quidem ſtatim inſequenti: *Vindelicorúmque:* ut diverſus appareat à Cohortibus Vindelicis ex Cohortibus Rhæticis Exercitus, *militem enim Hadrianus* (adjungit ex Ælio Spartiano Begerus) *quaſi bellum immineret, exercuit, dum in Germaniam tranſiit:* Locum inſuper Caſſiodorii iterare placet: *Rhætios munimina Italiæ, exercitúmque eum Clypeum Romanorum appellantis:* Quæ cùm Veronæ ſcripſerit Caſſiodorius, Rhætiam primam ſibi vicinam, tutiorémque Alpeſtrem intelligere debuit; Rhætia enim ſecunda, & in hac Auguſta non munimen Italiæ, ſed limes & munimen Vindeliciæ ac Rhætiæ ſecundæ adversùs irruentes Barbaros erat; exercitúſque in Alpibus noſtris meliori jure Clypeus Romanorum inſigniri potuit: Nemo enim tam inſulſæ mentis erit, qui hanc laudem ad ſuos Vindelicos injuriâ trahi non ſentiat. Demum Coloniæ dignitatem, atque in nummis memoriam, nunquam Auguſtæ urbi abnuo, & in Vindelicis contra quoſcunque defendo, etſi nummum Tiberii, qui *Col. Aug. Vind.* jactet, nuſpiam offenderim, nam & mihi ſummopere gratularer, ſi tantæ vetuſtatis teſtem novum nanciſcerer, qui non Coloniam Auguſtam Rhætorum, ut tanto niſu adlaborat Velſerus ſed *Auguſtam Vindelicum* unà cum authoribus omnium oculis objiceret.

Theſ. Brand. t.3.f.108.

CAPUT XVI.

Ac cætera Monumenta.

Quemadmodùm in nummis, veluti ære alieno (cùm ſibi horum copiam non fuiſſe, imo ne conſpectos quidem eſſe aſſerat) integerrimum ſe præſtitit Velſerus; atque eapropter

pter ſi etiam in his adducendis explicandíſque impegiſſet, eò veniâ dignior foret, quòd illo adhuc ævô vix tres eximii numerentur Authores, qui de hac re vel ſcripſerint tantùm, ne dicam (quod primis vix unquam poſſibile) feliciter ac citra errorem verſati fuerint, ut adeò omnibus pronum fuerit, ſæpiùs extra oleas (ùt loquimur) errare. Contigit ea felicitas noſtris primùm temporibus, in quibus non multùm à ſemiſæculo ea commendatio Batavis, Anglis, Italis ac Gallis debetur, non tantum nummos, atque omnes omnino in his apices (pene dixiſſe atomos) ſed & terras omnes luſtrâſſe, atque immenſâ nominis & gentis gloria eruderâſſe: quos haud ſegniter Germani noſtri, præſertim magni quidam ad Septentrionem Viri inſecuti ſunt, imò quoad primos Conatus nemo Occonem anteivit: His Ducibus ſi uti licuiſſet amantiſſimo Patriæ Civi, paulo aliter fortè rem ſuam adornâſſet; Veruntamen quod in nummis non licuit, in lapidibus præſtitit, imò ibi plus præſtitit, quàm ſuô ævô omnis Litteratorum cætus: hujus enim (quod nemo neſcit) Conſilio & hortationi magnum illum Inſcriptionum theſaurum præ reliquis debemus, quem primus omnium Gruterus condidit, & quotquot Gruterum Ducem vel ſecuti ſunt, vel redintegrârunt, aut emendârunt, quales hodie ſunt: Reineſius, Fabretus, Sponius, Donius, Gudius & Cl. Muratorius, aliique: quid autem in hoc genere Litteraturæ poſſit Velſerus noſter, in monumentis Auguſtanis ac peregrinis, quæ ferè dimidium rerum Vindelicarum volumen conficiunt, oſtendit. Ex his planè colliguntur aliqua, quæ ſcrupulum movent; cætera enim pleraque rebus noſtris haud officiunt: Advertimus igitur, & cum cura notamus, nullum ex his omnibus cumulatè, atque egregiè congeſtis monumentis lapidem adeſſe, qui Imperatorem aliquem ab Auguſto ad Antoninos uſque oſtentaret: ſola *MATIDIA* Soror Sabinæ Hadriani Conjugis, & in Cippis milliaribus poſtea *L. SEPTIMIVS SEVERVS*, atque in ſaxo alio *GORDIANVS* Impp. nobis obviam fiunt: Conſideramus dein iterùm Auguſtam hanc urbem *ÆLIAM* quidem vocari, & in C. Julio Vettio *AVGVSTAM VINDELICVM.* Et *GENTES VINDELICORVM* in trophæo Alpium. Hoc ultimum equidem gloſſema ſuſpicatur Illuſtris Scriptor, quod ex ora irrepſerit, cauſáſque affert non contemnendas. Sed cùm in omnibus, præcipuè

 cipuè

cipuè recentioribus Dalechampii, Voſſii, Salmaſii & ampliſſima il-
la P. Harduini è Soc. Jeſu eximii Critici adeſſe videam, nec in niti-
da, quæ mihi ſuppetit, Clariſſimorum quorumvis Virorum, ac ſin-
gularibus Gronovii notis cum variantibus Manuſcriptorum Lectio-
nibus editione Lugduno-Batava nunquam omiſſa ſint; contra tor-
rentem niti nondum auſim: Inſcriptionem autem ipſam ex fonte
Giornale haurire non eſt ampliùs poſſibile, cùm Trophœum noſtris tempo-
de Lett. ribus penitus ſit deſtructum, & ipſe vicus Torbia, ubi olim ſitum
T. 1. art. fuit. Niſi forte theatrum Sabaudiæ Amſtelodami anno 1682. im-
13. p. 453. preſſum Reliquias nobis ſervârit; fallitur enim V. Cl. Mabillonius,
qui Seguſii ſuperſtes dixit; *aliud* enim ibi trophæum, *alius* arcus eſt,
ſimili tamen exordio, quali illud noſtrum Plinius inchoat, adhuc-
dum decorus, quem Illuſtriſſimus Maffejus in Hiſtoria Diplomatica
Italicè conſcripta typis ac cælaturis, & iterùm in Epiſtola ad V. C.
Albertum Fabricium, latinè deſcriptum dedit, Auguſti titulis, at-
que eodem prorſus initio ùt dixi inſignem, quô Trophæum Alpium
olim ſuperbiit: Maffejanus tamen, quem vir ſummus coram ibidem
inſpexit, contextu ſuo diverſus eſt admodùm ab illo Alpium Tro-
phæo, quod nobis Plinius ſervavit. Sed iterùm ad Lapides, à qui-
bus digreſſi fuimus Velſerianos! multus equidem in his meritiſſi-
mus author eſt, in nullo tamen (ut contrahamus, ac minùs profu-
tura argutandi ſemina reſpuamus) vel Coloniam Rhætorum, vel Au-
guſtam Rhætiæ profert, quæ verba nobis unicè ſuffeciſſent, ne Vel-
didenam ſuis jam dudum ruderibus altè ſepultam fortaſsè non citra
invidiam erueremus, quod tamen faciendum neceſſariò fuerat, ut
tandem veritas dictorum eluceſceret: Nunc lapidibus miſſis ad nu-
cem pineam revertamur, ubi ante omnia advertas velim, perobſcu-
rum in multis monumentis veterum hoc ſeu obſonii, ſeu ornamen-
T. 1. p. 1. ti genus eſſe, & ſæpiùs à Cinara haud poſſe diſtingui: nec tantùm
f. 100. & aut præcipuè, etſi nux eſſet pinea, pro Auguſta, ùt credit Velſerus,
107. militaret; cùm in diverſiſſimis cernatur ornamenti locô monumen-
T. 1. p. 2. tis, quæ toto Cœlo à rationibus Auguſtæ diſcrepant; Occurrit enim
f. 222. apud Montefalconium in Cornucopiæ Nymphæ ad pedes Iſidis, in
276. 378. Cornucopiæ Herculis, in pinu Sylvani, ad pedem tauri Farneſiani:
T. 2. p. 1. iterùm in ara Sacrificii Deorum Marinorum in pompa Bacchica, in
& 2. f. pollice manus votivæ ter: in Cornucopiæ Tiberis, & Siſtro Iſidis,
100. 194. in vaſculo demum apud Fabrettum, & in Cl. Bertoli Aquileja in pla-
&c.
f. 328.

tea

Digitized by Google

tea S. Joannis talis nux quinque pedum altitudine conſpicitur, & ante omnes, quæ hodiedum tota tabulis æreis & deauratis cooperta, notabiliori adhuc magnitudine Romæ ſupereſt, olim Mauſolæo Auguſti ſuperimpoſita: Dein Cupidinem cum ſtrobylis ludentem Begerus in Theſauro Brandeburgico; binos alios amorum genios, qui ſtrobylos ex arbore decerpunt, Montefalconius exhibet: rationem Propertius reddit: Montefalc. Iter Ital. p. 287. Vol. 3. f. 274. T. 1. f. 180. l. 2. el. 18.

- - - - habet arbor amores
Fagus & Arcadio pinus amata Deo.

Lucianus verò pro more exſplicat & ridet, quòd Cybele nimirum vetula, cui arbor hæc ſacra, experta ſit ejus ſagittas. Adderem his (niſi conjecturas nimias refugerem) potuiſſe Veneris victricis, quæ Julio Cæſari pro teſſera fuit, aliquid ſub ſtrobylo ſubeſſe, quam coluiſſe Auguſtum in gentem Juliam adoptatum pronum eſt credere. Ex quibus utique haud graviter feret Velſerus, ſi nihil pro Auguſta facere Strobylos quis dixerit, ſed ornamenti plerumque genus eſſe admittat, aut Cybeli ſacram nucem pineam, aut Rhætiæ I. noſtræ magis propriam hanc Alpium arborem defendat. In Dialog. de Ven. & Cupid.

CAPUT XVII.

Quantum ex his pro Auguſta ſua Velſero concedendum ſit.

AUdivimus hactenus non ſine juſtiſſima laude, quantùm pro Auguſta ſua laborârit Nobiliſſimus ejuſdem Duumvir Velſerus, cúmque in foro ac fonte Auguſtum in ære vivere juſſum, Conditorem Auguſtæ celebrare audiiſſemus, aſſerti rationes in Codice quærimus: *malo equidem*, inquit, *de Druſo verum eſſe, quod & plures tradidère Authores, tametſi antiquiores, (ne fallam) Othone & Honorio Auguſtodunenſe nondum reperio:* Hanc proin Auguſtam in Vindelicia & ſub hoc nomine, & ſub Rhætiæ ſecundæ titulo OttoFriſ. c. 4. Honor. in Chron.

reliquis præſtitiſſe cum eodem Velſero contra quoſcunque propugnamus: *Iſte ipſe urbis ſplendor, tot & tanta antiquorum ædificiorum rudera, quæ effodiendis fundamentis occurrunt quotidie, fornices, cloacæ, pavimenta, præterea Inſcriptiones, ſcalpturæ, ſtatuarum baſes, aræ, nummiſmata, vaſcula fictilia, quarum rerum nec vola nec veſtigium ad Iſaram (quo in loco Auguſtam exſtruere Aventinus voluit) non tenuiter indicare, teſtatô denunciare videri poſſent.*

Nec aliam præter hanc Auguſtam (ùt quidam nixi fundamento fortè parùm ſolido, non exhibitis veterum teſtimoniis, aut lapidum, nummorúmque ſincera fide aſſeverant) Tubingam, Auguſtam Aciliam, & Badacum, Auguſtam Tiberiam, & Quintanorum aſſeri poſſe putamus; cùm inſuper Itineraria, Tabula, Notitiáque de his omnibus Auguſtis ſileant. Haud equidem diffitemur, nullum inter tot Monumenta à Viro Cl. in urbe iſthac allata, aut ibi (quantùm ſcio) hactenus reperta Lapidem *Auguſtam* (ab Octaviano nempe, non alio quopiam Auguſto, ut Ælio Hadriano &c.) aut *Auguſtam Vindelicûm* loqui; Romæ tamen in Eccleſia S. Joannis ante Portam Latinam talem extitiſſe Jacobus Mazochius ante annos ampliùs 70. ſcripſit: haud tamen ibi ampliùs nunc viſitur. Lazius quoque ſimilem in monumentis Laureacenſibus legi Author eſt:

D. M.
C. IVLIO VETTIO
AVG. VINDELICVM MIL.

Et quamvìs Velſerus ipſe fragmentum ex ædibus Peutingerianis afferat, in quo urbs hæc *MVNICIPIVM. AEL. AVG.* Litteris trabalibus inſcripta ſit, & ab Hadriano nomen ob beneficii ingentis cujuſdam memoriam aſſumpſerit, idémque municipium Colonia Ælia Auguſta eſſe potuerit, quin tamen jam olim ab Auguſto deductam fuiſſe quiſpiam improbet: utùt multæ Coloniæ Auguſtæ vocatæ ſint à poſterioris ævi Imperatoribus conditæ, quod Inſcriptionum Collectores Fabrettus, Donius, Reineſius apertè monſtrant, dum primus *Juliam Concordiam Auguſtam Beneventum* ex Inſcriptione poſita Juliæ Auguſtæ Sept. Severi Matri producit: Alter *Coloniam Aureliam Auguſtam: Piam Canuſium* ab Imperatore Aurelio deductam exhibet: tertius *Coloniam Helviam Auguſtam Lilybitanam* in

in Sicilia à Pertinace allegat, quibus Illuſtriſſimum Maffejum addo, qui in Verona ſua illuſtrata eandem *Coloniam Auguſtam novam Gallienianam* ex Lapide deſcribit. His tamen omnibus inſuper habitis etiam ipſemet cum Velſero ex rationibus apud Laureacum allatis Auguſtam Vindelicûm certè Coloniam eſſe à Druſo deductam, atqui in Auguſti Patris ſui adoptivi honorem *Auguſtam* compellatam fuiſſe, citra hæſitationem ullam affirmo, cùm poſt difficillimum longè cum Rhætis ac Vindelicis bellum, quod retentaturi teſte Dione videbantur, primum omnium, ac maximè neceſſarium fuerit gentes tam ſtrenuas præſidiis ac coloniis intra limites continere. Manſitque Auguſtæ *Auguſtum* hoc propter excellentiam Conditoris ab omni ævo ad conſtitutum hunc limitem Coloniæ nomen: & manſit ad exemplum aliarum longè antiquiſſimarum urbium, quò Auguſtus ſuos deduxit Colonos, milites, Veteranos; Meminit enim ſimili exemplo *Auguſtæ* Cæſareæ Nicopolis, *Auguſtæ* Emeritæ Juliæ Gaditanæ, atque *Auguſtæ* Prætoriæ Salaſſorum Strabo, Rauracorum Cæſar, Trevirorum Mela, compluréſque hujus Principis Colonias nummi apud Mediobarbum Argelati in Auguſto allati adhucdum ſervant, quæ quàm proximè ad noſtram accedant Auguſtam, idem ſemper Vindelicorum Cognomen ad differentiam aliarum urbium additum confirmat: Occurrit enim ſexies cum hoc diſcrimine in Antonini Itinerario, in quo ab Auguſti ævo hoc urbis nomen tanquam devictæ gentis Vindelicæ trophæum ſupereſſe indubitatò potuit, ita igitur Itinerarium habet:

p. 1. f. 360. n. 38.

ITER DE PANNONIIS &c.

A SIRMIO LAVRIACO. M. P. CCCXXXVIII.
AVGVSTA VINDELIC. M. P. CCXXVI.

Atque iterùm in contextu Itineris:

LAVRIACO. M. P. CXX.
AVGVSTA VINDELIC. M. P. CCXXVI.
A TAVRVNO LAVRIACVM. M. P. DLXXVII.
INDE AVGVSTA VINDELICVM.

Rurſus

Rurſus in Contextu Aquinoctio Vindobonam:

AVGVSTÆ VINDELICVM. M. P. XX.

Hoc ipſo nomine aut cognomine uſus eſt Geographorum ſui, id eſt, Antoninorum ævi celebratiſſimus Ptolomæus, qui dum in deſcriptione Germaniæ primùm Rhætiæ, deinde Vindeliciæ ſitum exſplicâſſet, inter enarratas hujus urbes deſignat hîs verbîs noſtram: *Sub his Auguſta Vindelicorum.* Et Tabula Theodoſiana cum urbis illuſtris, duarum nempe turrium, nota *Auguſta Vindelicûm.* Demum quod mirêre etiam dum ſub Rhætiæ ſecundæ diviſionem ac provinciam poſt Conſtantini tempora incidit, cognomine hoc, utùt alterô ſimul aſſumptô non excidit; ita enim Notitia utriuſque Imperii:

f. 141.

Præpoſitus theſaurorum
Auguſtæ Vindelicienſis
Rhætiæ Secundæ.

Edit. Gronov. de Anno 1722. p. 782.

Atque ita per antonomaſiam aut nomen Auguſtæ ſolùm, ut inſuper in Geographo Ravennate videre eſt (ſeu Sæculi VII. ſeu XI. Scriptor ſit, quod Viri Illuſtres Eccardus & Beretta componant) à Victore Auguſto: aut Vindelicorum ſimul, à devictis populis, ſemper uſurpatum, atque per omnes ætates ad noſtra uſque tempora continuatum eſſe non tantùm ex Velſero diſcimus, Catalogum Authorum recitante, quibus nos Auſonium jungimus in Moſella canentem:

- - - - nec præmia in undis
Sola, ſed Auguſtæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctis Native Patriſque triumphos.

Sed etiam ex Lapidibus (teſtibus plane antiquiſſimis utùt non raro malè habitis, aſt nihilominus incorruptis) intelligimus, quibus Patriæ nomen (ùt apud milites moris eſſe Fabrettus docet) *Vindelicis* nimirum per vocis compendium *VINDEL.* vel *VEIN.* adſcriptum plerumque, etiam apud Velſerum in monumentis Auguſtanis non ſemel, utì & *Baſſum* gente *Veindelicum* apud Reineſium invenimus: ego verò nulla re magìs, quàm ex Inſcriptionibus Columnarum milliarium in hoc ipſo Itinere noſtro Auguſtâ Veronam nempe vel hodie extantium, utpote qui conſtanter Auguſtæ tantùm

Cl. 9. n. 7.

nomen

Digitized by Google

nomen præferunt, convincor: Tres Velſerus affert, hodiedum Urſinii in agro Auguſtano ſpectabiles, qui Severum Imp. cum filiis Caracalla & Geta ad annum Chriſti 202. teſtantur:

VIAS ET PONTES RESTIT.

Ab Aug. M. P. XXXXI.
——— M. P. XXXXII.
——— & M. P. XXXXIII.

Quartum Parthani, hodie Parten-Kirch (credo Parthan-Kirch) ſupereſſe aſſerit. Quintum denique prope Wilthaimium (Wilthinam ſeu Veldidenam vult dicere) ejuſdem tenoris affert. Nec à vero abludit, etſi modò non ampliùs ibi, ſed in ampla Celeberrimæ arcis Ambracenſis area ſe conſpiciendum cum quinque aliis præbeat, ex Oenipontana vicinia (ùt Vir nobilis Warmundus Ygl à Volderthurn apud Archiduces olim noſtros in Camera Aulica rationum Præfectus in annotatis ad Chartam Tyrolis Geographicam anno 1602. impreſſis advertit) illuc Anno 1587. allatis, in quo pariter legere eſt poſt dictos jam titulos in candido marmore:

VIAS ET PONTES
REST AB AVG.
CX.

Ad Latus, alius ejuſdem ordinis è ſilice infixus eſt, non procul Matrejo, olim ad Viam Regiam poſitus, ùt ex numero paſſuum colligitur, ita inſcriptus:

AB AVG. MIΛΛ. P.
C. XV. P.

Et iterùm alius ex marmore, qui Julianum Imp. præfert, neſcio unde translatus, cùm numerus hunc in Vindelicia olim poſitum indicet, qui ſic expreſſus:

AVG. M. P. XXX.

Et demum octavus, quem in monte Pyrenæo (Prenner hodie) haud procul Vipiteno (Sterzingen) iter monſtrâſſe iterum ex numeris perſuadeor.

AVG. M. P. CXXX.

Hodiéque ad telonium (auf den Lung vulgò) ad pedem montis Brenneri murô inſertus viſitur. His addo Lapides milliares non Inſcriptos, quos binos Ambracenſis area, & unum prægrandem Via Regia ab Auguſta Veronam ante pagum Reit ſupereſſe non ſemel vidimus, hos ipſos verò cæteris anteſtare, & ad Auguſti ævum pertinere in Antiquitatibus Gallicis illuſtriſſimè nos Scipio Maffejus inſtruxit: quas Columnas milliares ſuſtentare firmaréque Auguſtanam Coloniam poſſe, nemo non dixerit; cùm ſi Auguſta ipſius Auguſti tempore non floruiſſet, neque viæ ab hac aut ad hanc dirigi potuiſſent, quod tamen tunc factum fuiſſe, hi Lapides ad oculum monſtrant. Et hæc interim de Auguſto, Coloniæ Auguſtæ Vindelicorum authore propugnando, ſufficere credimus, unicô adhuc Sexti Ruffi teſtimoniô adjectô. paulò poſt Alpinos ab Auguſto devictos aſſerentis: *Et limes inter Romanos & Barbaros ab Auguſta Vindelicûm per Noricum Pannonias ac Mœſiam eſt conſtitutus.* Quod ſine militari Colonia utique nemo facilè defenderit. Hanc igitur Auguſtam Vindeliciæ Caput & urbem Principem Auguſti & Hadriani, Coloniam ac Municipium, ejuſdémque inter Romanos ac Barbaros limitem, in Itinere Veronam directionis Caput, ſæpiùs de Pannonia terminum, Præpoſiti Theſaurorum Rhætiæ ſecundæ manſionem, ac tot Lapidum memoriâ etiam in Rhætia noſtra Alpeſtri ſuperſtitum celebratiſſimam digniſſimo hujus Conſuli Velſero minimè invitus concedo: additô etiam hôc, urbem fortè longè illuſtriorem Veldidenâ fuiſſe, cùm Loca Limitanea ob majorem ibi militum, Ducúmque numerum, commerciorum commoditatem, ac per omnem Germaniam tranſitum exornari firmaríque frequentiùs contingat.

Ep. 7. p. 37.

CA-

CAPUT XVIII.

Rhætiam cum Vindelicia non debere aut poſſe confundi monſtratur.

Cùm aſſerente Gellio *unumquodque genus, cùm caſtè pudicéque or-* l. 7.
natur, ſit illuſtrius, cùm fucatur atque prælinitur, ſit præſtigio-
ſum: etiam nos Veldidenam noſtram, poſtquàm Coloniam
Auguſti, ac Rhætiæ Caput nobis vindicavimus, caſtè jam ac pudi-
cè ornabimus: Atque ne fucare ac prælinire dicamur, non circum-
ſcriptionibûs, ſeu coloratîs ùt vocant, titulîs, aut petitis à longin-
quo metaphoris utemur, ſed expreſſis ac conceptis Authorum Ro-
manorum verbis, *verbis* inquam (ùt Scholæ ſignificanter quidem,
ſed minùs latinè loquuntur) *formalibus ipſiſſimis.* Diverſam hacte-
nus Rhætiam noſtram à Vindelicia, ac à populis Vindelicis fuiſſe
nec ſemel, nec obiter diximus, talémque à Romanis Scriptoribus
ad Conſtantini M. uſque, imò vel ultra hujus Principis ævum com-
pellatam, quin etiam neque tum Auguſtam *Rhætorum Coloniam* vo-
citatam fuiſſe, cùm Rhætiæ ſecundæ Caput fuerat, & utraque pro-
vincia ſub Rhætiarum promiſcuo veniret nomine, ſed ſemper & uſ-
que in hodiernam diem *Auguſtam Vindelicorum* audiiſſe, authorum
ac monumentorum fide ex ordine dabimus. Excutiamus igitur pri-
mum Auguſti ævum, & videamus, quid Geographorum anteſigna-
nus Strabo hac de re ſenſerit: *Supra Comum, quod eſt ad radices Al-* l. 4. à f.
pium ſitum, habitant versùs Orientem Rhæti & Vennones &c. Et ite- 313. ed.
rùm: *Rhenus quoque*, inquit, *in magnas paludes, magnum lacum dif-* Amſt. 1707. f.
funditur, quem attingunt RHAETI ET VINDELICI *partim in* l. 4. f. m.
Alpibus, partim ſupra Alpes habitantes. Pergit idem paulò inferiùs: 293.
Deinceps montium partes, quæ ortum ſpectabant, & ad meridiem ver-
tuntur, RHAETI ET VINDELICI *tenent, Helvetiorum & Bojo-*
rum contermini, quorum campis imminent. Rhæti uſque ad Italiam per-
tinent, ſupra Veronam & Comum &c. Et: *petulantiſſimi* VINDE-

LICORVM habiti ſunt Licatii, Clautinatii & Vennones, RHAETORVM Rucantii, Cotuantii, Heſtiones quoque Vindelicorum ſunt, &
l.7.f.488. *Brigantii.* Et demum: *Lacum* (Brigantinum) *RHAETI exigua parte, maxima Helvetii & Vindelici attingunt - - - - Helvetii & VINDELICI montanas colunt planities: Rhæti verò ac Norici ad Alpium ſumma aſſurgunt, verſúſque Italiam vergunt.* Poſt Strabonem Pa-
l.2.p.45. terculum audiamus: *RHAETIAM* (Auguſtus) *& VINDELICOS ac Noricos, Pannoniámque novas Imperio noſtro ſubjecit provin-*
p. 292. *cias;* & iterùm: *quippe uterque* (Druſus & Tiberius) *diviſis partibus RHAETOS VINDELICOSQVE aggreſſi;* rurſúmque: *Ego*
p. 306. *tecum Imperator in Armenia, ego in RHAETIA fui, ego à te in VINDELICIS, ego in Pannonia, ego in Germania donatus ſum.* Et demum: *quis enim dubitare poteſt, quin* (Tiberius) *ordinatíſque rebus Orientis ovans triumphare debuerit, & VINDELICORVM, RHAETORVMQVE Victor curru urbem ingredi?* Poſt medium Sæculi ab Auguſto, & nato ſub Auguſto Cœli terræque Domino,
l.3.c.20. primi, Plinius afferendus eſt: *His contermini*, inquit, *RHAETI & VINDELICI, omnes in multas Civitates diviſi, Rhætos Tuſcorum prolem arbitrantur à Gallis pulſos Duce Rhæto.* Et in Trophæo Alpium poſt enumeratas gentes alpinas, (Rhæticas etiam noſtras ex communi omnium hodie Authorum conſenſu) addit: *VINDELICORVM gentes quatuor Conſuantes, Virucinates, Licates, Catenates* &c. Sæculum hoc Epigrammatibus binis Martialis claudamus.

l. 9. ep. 86. *Me tibi VINDELICIS raptum narrabat in oris*
Neſcia nec noſtri nominis Arctos erat,

l. 14. ep. 100. *Si non ignota eſt docti tibi terra Catulli*
Potáſti teſtâ RHAETICA vina meâ.

Ubi ſanè Rhætos ſupra Comum & Veronam cum Strabone: Vindelicos autem ad Polum pene Arcticum ad Septentrionem, ex Licentia licèt poetica, non tamen omnino falſa, ſed plus juſtô remotiores ab invicem collocat. Sæculum à reparata ſalute alterum Ta-
Annal. 2. 17.4. citum protulit, in hæc verba ſcribentem: *Ni RHAETORVM VINDELICORVMQVE Cohortes ſigna objeciſſent.* Tum Florum:

rum: *Noricis animos dabant Alpes atque nives, quo bellum non poſſet* l. 4. c. 12.
aſcendere, ſed omnes illius cardinis populos BRENNOS, Vennones atque VINDELICOS per privignum ſuum Claudium Druſum perpacavit. Brennos autem, (quos & Heinſiana Horatii editio inter domitas Rhætorum gentes habet) nemo hodie eſt, qui non Rhætos ad Brennerum montem noſtrum percelebrem circumquaque accolentes intelligat; Florum Suetonius ſequitur: *Domuit autem*, inquit, *partim ductu, partim auſpiciis ſuis Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam cum Illyrico omni, item RHAETIAM & VINDELICAS gentes inalpinas:* rurſúmque poſt hæc: *Comatam Galliam annô ferè rexit, & barbarorum incurſionibus, & principum diſcordiâ inquietam. Exin RHAETICVM VINDELICVMQVE, inde Pannonicum, inde Germanicum* (bellum) *geſſit, Rhætico atque Vindelico gentes Alpinas, Pannonico Breucas & Dalmatas ſubegit.* Sæculum demum etiam quartum Euſebium dedit ita differentem: *Tiberius de RHAETIIS, VINDELICIS, & Pannoniis triumphavit.* Ubi & Sextum Aurelium Victorem ita narrantem audias: *Iſte* (Auguſtus) *Cantabros & Aquitanos, RHAETOS, VINDELICOS, Dalmatas numerô provinciarum Populi Romani conjunxit.* Eadem de Auguſto ejuſdem ævi (quarti nempe) Scriptor in Breviario ſuo adnotavit Eutropius: *Romano adjecit Imperio Ægyptum, Cantabriam, Dalmatiam, ſæpè ante victam, ſed penitus tunc ſubactam; Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, RHAETIAM, VINDELICOS, & Salaſſos in Alpibus:* ut adeò labente jam Imperio, ſæculô nimirum quarto, non deſint nobis, qui utramque provinciam Rhætiam unà & Vindeliciam diverſam commemorent. Apertiùs adhuc illos à ſe invicem Geographorum ſæculô altero primipilus Claudius Ptolomæus diſtinguit: dum primò Rhætiæ, dein Vindeliciæ, pòſt Norici, Pannoniarum & demum Illyridis ſitum exſplicat: *RHAETIAE ſitus. Rhætiæ Occidentale Latus terminatur monte Adula, & Linea, quæ eſt inter Capita amnium Rheni atque Danubii; Latus Septentrionale parte terminatur Danubii, quæ à fontibus eſt uſque ad Oeni fluminis ſciſſionem, Orientale Latus ipſo Oenô terminatur, meridionale Alpibus ſupra Italiam extenſis - - - - juxta principium Lyci amnis, quive RHAETIAM à VINDELICIA disjungit, habitant magìs Septentrionalia*

In Aug. 2.
In Tib. 9.
Syllb. f. 106.
l. 2. c. 12.

Brixantes, *magìs Auſtralia Suanetes & Reguſci : Quæ inter hæc ſunt*, *tenent Calucones & Vennonetes.* Et hæc correctiora ſunt, licèt non ſine mendis: cæteris, quæ nec ad rem pertinent, nec Controverſiam movent, aut dirimunt, conſultò omiſſis. Sequitur *VIN-*
l. 2. c. 13. *DELICIAE ſitus* hiſce verbîs: *Quæ magìs Septentrionalia ſunt*, *VINDELICI tenent*, *Runicates*, *ſub his Leuni & Conſuanates*, *plus Velauni*, *poſt Breuni*, *& juxta Lyciam fluvium Licatii: Civitates autem ſunt in Vindelicia penes Danubium Artobriga*, *Bojodurum*, *ſub his AVGVSTA VINDELICORVM:* Nec diverſa ab his more ſuo tradit tabularum Ptolomaicarum Author Agathodæmon, inſupérque etiam urbem inſignem *Vindeliciæ Auguſtam Vindelicam* vocat. Sunt quidem aliqua ex dictis, erroribus obnoxia, res autem noſtras à Vindelicis diverſas apprimè confirmant; quare minimè negligenda eſſe duximus.

Ptolomæo alium Geographum etiam Græcum jungimus teſte Gronovio ad initium III. Sæculi Celebrem; Agathemerum nempe, qui Libro ſecundô Geographiæ ſuæ hæc de Danubio habet: *termi-*
p. 222. *nat Germaniam à vicinis gentibus RHAETIA*, *VINDELICIA*, *& Norico ſupra Alpes & Italiam poſitis.* Quod autem pene fidem ſuperat, & titulum huic Capiti præfixum omnino roborat, hoc eſt, quod etſi ingentem monumentorum numerum Auguſta poſſideat, Lapidem tamen ne unicum quidem oſtendere poſſit, in quo Rhætia cum Vindelicia eſſet confuſa, aut in quo Auguſta hæc *Auguſta Rhætiæ* vel *Rhætorum* diceretur. Imò ne talem quidem Lapidem reperies, in quo vel ſolum Rhætiæ aut Rhætorum vocabulum in urbe vel agro Auguſtano his Antiquitatum reliquiis aliàs refertiſſimo occurrat, ſed potiùs hæc urbs, ùt vidimus, ſub *AVGVSTA VINDELICVM*, & populi ſub *VINDELICORVM* vocabulo exprimuntur; Inſupérque, quod præprimìs notandum eſt, ne unicum iterum Authorem antiquum, quorum tamen ultra centum de Rebus Romanis ſcripſêre invenire eſt: In quo *AVGVSTA RHAETIAE* aut *RHAETORVM* vocetur, ſed conſtantiſſimo ſemper tenore apud Sextum nimirum Ruffum *limes inter Romanos & Barbaros ab Auguſta Vindelicûm* conſtitutus memoratur Ptolomæo *ſub his Auguſta Vindelicûm* Itinerario ſexies, Tabulæ Theodoſianæ *Auguſta Vinde-*

Vindeliciam, utriuſque demum Imperii Notitiæ in Præpoſitis theſau-
rorum iterum *Auguſta Vindelicienſis Rhætiæ ſecundæ* audit: Sed hîc ta-
men verbulum deprehendunt Velſeri patroni: *Auguſta Rhætiæ* oc-
currit: ſed caveant, ne ſuis ſe armîs confodiant, qui hæc oggerunt,
fidenter enim aſſero: verba hæc Notitiæ rebus meis ne minimùm
quid officere, etiamſi hoc apertè affirmâſſent, quid enim unicus te-
ſtis contra tot? Verùm ad rem ipſam: Dico enim, etiam illo ævo,
quô ſub Rhætiæ ſecundæ jam nomine tota comprehendebatur Vin-
delicia, non tamen Auguſta hæc, Auguſta Rhætiæ ſimpliciter (ùt lo-
qui amamus) aut Rhætorum, ſed antiquo potiùs jure, minùs tamen
Latino jam cognomine *Vindelicienſis* audiit. Quo autem tempore
Vindelicia ſub Rhætiæ ſecundæ nomine venerit, ſi nôſſe deſideratis,
fontes dabo, ex quibus non dubia ampliùs hodiedum hauſta eſt ſen-
tentia, nonniſi deficiente jam, atque concuſſo ubivis à barbaris
Imperio id cognominis huic Regioni obveniſſe. Juvat iterùm Au-
thorum, qui binas produnt Rhætias, verba, ac ætatem recitare:
Mentionem igitur utriuſque primam J. Capitolinus (qui teſte Voſ- De Hiſt.
ſio Antoninum Pium Diocletiano, & Clodium Albinum à ſe ſcriptos Lat. l. 2.
Conſtantino dedicavit) his injicit: *ſtatímque Rhætias ac Noricum ab* p. 191.
hoſtibus vindicavit. Plurium numerô etiam Scriptor (ùt Voſſius cre- In Pertinace p.
dit) Conſtantini ævô Flavius Vopiſcus in Probo utitur: *poſt hoc Il-* 183.
lyricum petiit, & priùs quam veniret, Rhætias ſic pacatas reliquit, ut il- l. 2. p.
lic ne ſuſpicionem quidem ullius terroris relinqueret: Hos Ammianus 194.
Marcellinus, qui ſub Gratiano ac Valentiniano vixit, iteratis, qua- p. 161.
rum dimidiam duntaxat partem brevitatis cauſâ affero, ſuperat te-
ſtimoniis, dum refert: *Re hac modò finita paulò pòſt & Lentienſibus* l. 15.
Allemannicis pagis indictum eſt bellum, Collimitia ſæpe Romana latiùs ir-
rumpentibus, ad quem procinctum Imperator egreſſus in Rhætias, cam-
póſque venit Caninos: tum: *aſſiduis nuntiis terrebatur* (Imp. Conſtan- l. 16.
tius) *& certis indicantibus, Suevos Rhætias incurſare.* Et rurſus: *Ju-* l. 17.
thungi Allemannorum pars Italicis conterminans tractibus Rhætias turbu-
lentè vaſtabant, adeò, ut etiam oppidorum tentarent obſidia præter ſoli-
tum. Et iterùm: *Alios per mediterranea Rhætiarum* (milites) ſub- l. 21.
mittit Julianus. Denique: *Allemannos gentis ante dictæ metu diſper-* l. 28.
ſos aggreſſus per Rhætias Theodoſius ea tempeſtate Magiſter Equitum.
His ſub Theodoſio M. Sanctus Ambroſius accedit, Valentiniani Le- l. 27. ad
gatus Maximum objurgans: *in medio Romani Imperii Juthungi popu-* Valent.
labantur

labantur Rhætias: & paulò pòſt: *Tu feciſti incurſari Rhætias.* Clau-
dat hoc agmen ſub Theodoſio Juniore Zoſimus, & cum hoc pleri-
que, ùt ipſe Velſerus advertit, qui poſt Conſtantinum ſcripſêre,
Rhætiarum nomine uſi Scriptores: Ille igitur de Gratiano ſic teſta-
l. 4. tur: *versùs Alpes aufugiebat, eas cùm nullô præſidiô munitas reperiſſet,*
versùs Rhætias & Noricum, & Pannonias & Myſiam ſuperiorem ten-
debat.

l. 11. tit. His omnibus pro colophone accedat Codicis Theodoſiani au-
16. l. 18. thoritas: *exceptîs hîs, quas Rhætiarum limes expeditiones Illyricæ, quas*
p. 318. *paſtûs translatio militaris, vel pro neceſſitate vel pro ſolemnitate depo-*
ſcunt. Cæterùm hæc nomenclatio uſque ad ipſam nominis muta-
tionem, *Rhætiarum* nempe in *Noricum* perdurâſſe, dein etiam cum
gentibus migrâſſe, imo evanuiſſe videtur: Sæculô enim adhuc ſex-
Var. l. 1. tô reliquias ejuſdem in Caſſiodorio invenimus, ibi enim Epiſtolam
ep. 11. p. inſcribit Theodoricus Rex: *Servato Duci Rhætiarum.* Et in formu-
19. la Ducatûs Rhætiarum hæc ingerit: *Rhætiæ namque munimina ſunt Ita-*
liæ, & Clauſtra provinciæ. Sæculo autem proximo Longobardis jam
Ducatum Tridentinum adeptis Rhætiæ, & Rhætiarum nomen omne
in Noricum tranſiit: Noricum denique ſæculo circiter decimo ter-
tio, quod noſtram Rhætiæ partem attinet, in *Regionem ad Athesin &*
Oenum, in *montana & Alpes,* & ſequentibus demum in *Tyrolenſe* mu-
tatum eſt. Ex quibus omnibus ſedulò perpensis luce meridiana
certiùs inclareſcit, duplicatum Rhætiarum nomen nunquam ſub
Hadriano (quî enim tot Authores hoc ſiluiſſent, plerique autem
poſt Conſtantinum attuliſſent?) ſed longiſſimè
poſt hujus Principis tempora inſti-
tutum fuiſſe.

CA-

CAPUT XIX.

Nec diviſionem illam in Rhætiam I. & II. Hadriano, ſed Imperatoribus Sæculi primùm IV.ti tribuendam eſſe.

QUamquam Rhætiam & Vindeliciam uſque ad Conſtantini ferè tempora, ac ſæculis proin tribus Authores ritè à ſe invicem diſtinxerint, quemadmodùm Capite præcedente monſtravimus; binos tamen ex his ævi melioris ac proin momenti gravioris contra nos in aciem producit doctiſſimus Velſerus, qui prima fronte non levem nobis incuſſère formidinem: Livii Epitomatorem nempe, quem non ex ſuo, ſed Liviano ævo cenſet; & magnum Tacitum: verùm quemadmodùm huic jam ſupra ſatisfecimus, ita & Epitomatorem paucîs dimittemus; Hunc Florum fuiſſe ex communi ferè Eruditorum Conſenſu & nos dicimus, qui in ſuo de Rebus Romanis libello *Brennos* & *Vennones* noſtros à *Vindelicis* l. 4. c. 12.
apertè diſtinxit; unde ſuſpicatus mox ſum, hoc Caput Epitomes non Flori, ſed inepti cujuſdam ac deterioris ævi librarii eſſe: quam conjecturam conſulta etiam poſtea Fabricii Bibliotheca Latina non inanem deprehendi apertè teſtantis, hoc & ſequens Caput in Manuſcriptis deſiderari, nec à Floro confectum. l. 1. c. 21. p. m. 180. & 191.

Verùm pergit in ſuo ſyſtemate hîs non attentîs Velſerus, credens, utrumque populum in unam provinciam Rhætiæ nomine coactum, & inde Vindeliciæ vocabulum paulatim deſuetudine obſoleviſſe: cúmque ſic confuſum velit utrumque, nomine Vindeliciæ abſorpto, aliam in Rhætia jam ex aſſe ùt opinatur, ſua, celebriorem urbem, quàm Auguſtam ne cogitare quidem potuit. Neque aliter rationes ſuadebant, ſi enim una provincia fuit, quis præter unam aliquam urbem in illa principem adhuc aliam requiret? His addit f. 45.
Rhætias numerô plurium Hadriani temporibus uſum obtinuiſſe, Provinciæ diviſionem ab hoc ipſo manâſſe, eundémque Hadrianum

Digitized by Google

pleraque in Imperii Conſtitutione mutâſſe ex Victore in Epitome,
& Auctore Hiſtoriæ Miſcellæ credit. Verùm ſi rite perpendantur,
nihil uterque de provinciarum diviſione, ſed de Officiis duntaxat
affert; Rhætias verò plurium numerô ante Conſtantini tempora, ùt
capite præmiſſo diximus, vix inveniemus; Hi verò cur tot præ-
ſtantiſſimis florente Imperio ac ſtylo præhabeantur? Difficile equi-
dem eſt de poſterioribus hiſce Authoribus, qui, cur Rhætias multi-
plicàrint, ſilent, rationem reddere; Hoc interim nihilominus cer-
tum eſt, diſtinctam fuiſſe ad Hadrianum, imò fere uſque ad Con-
ſtantinum provinciam: haud proin diſpicio, quomodò Vir doctus
hanc pluralitatem Rhætiarum, harúmque in primam & ſecundam
diviſionem Hadriano poſſit adſcribere, niſi exemplum Malelæ forte
ſecutus ſit, utpote qui de Trajano teſtatur, quòd ultra Danubium
f. 362. conſtituerit *provincias duas, quas Daciam primam & ſecundam voca-
vit.* Verùm contra Malelam etiam nummus ad annum Chriſti 139.
ſub Antonino Pio, imo ſub Trajano Decio adhuc ad annum Chriſti
Apud 250. *Dacia* non *Daciæ* inſcriptus apud Mediobarbum, uti & lapides
Grut. clamant, cùm Hadriani virtute Daciam imperio additam eſſe teſtan-
CCXLIX. tur. Alii inſuper Legatum Auguſti Provinciæ Daciæ & Legionis
4. CCCLIV. XIII. G. P. F. ſub Antonino Pio, (ùt eruditè monet Cl. Caryophy-
5. lus) Provinciam Daciam ſub Severo & Caracalla habet: ut cæteros
taceam. Malim igitur cum Sexto Ruffo, viciniore longè his divi-
ſionibus Scriptore, hanc Aureliano adſcribere, dum in Breviario ait:
per Aurelianum translatis exinde Romanis, duæ Daciæ in Regionibus Mœ-
In S.Ruff. *ſiæ, ac Dardaniæ factæ ſunt:* Imò neque huic diviſionem in *primam*
f. p. 429. *& ſecundam*, ſed in *Ripenſem & Mediterraneam* concedit Cellarius,
quod idem etiam de Norico non ante Diocletianum & Conſtanti-
Inſcr. f. num admittit. Et Leges adhuc, à Conſtantino & Theodoſio
18. latæ, Daciæ duntaxat, non Daciarum Præſidem apud Reineſiûm re-
ferunt, ubi & Proprætores ejuſdem Daciæ complures invenies.
Verùm condonandus hic error Velſero eſt, cùm non infrequens hic
T. 2. An- ipſe Scriptoribus etiam clariſſimis fuerit, inter quos Schelſtratenus
tiq. Eccl. Britanniam ſuperiorem, & Inferiorem, Mœſiam primam & inferio-
f. 228. rem, Epirum primam & ſecundam, duas Norici, Pannoniarum, Da-
ciarum, Rhætiarum ac Ciliciæ provincias attulerit, cùm tamen Dio,
f. m. 645. qui ſub Alexandro Mammæo, ſæculo proin tertio ſcripſit, Britanniæ
ſuperioris primus meminerit, Ptolomæus verò, qui etiam poſt Ha-
dria-

Digitized by Google

drianum inclaruit, Britanniam ſine ulla diviſione deſignârit. Idem nec Mœſiam primam habet, ſed ſuperiorem: Epirum quoque primam & ſecundam nullibi aliàs, quantùm mihi licuit, deprehendi. De Norico utroque nihil pariter idem Ptolomæus, quin imo ſub Conſtantino primùm in Lapide NORIC. MEDITER. apud Gruterum comparet; ne ea, quæ modo diximus, repetamus. Si verò per Pannonias duas, primam & ſecundam intelligit, diviſionem hanc iterum neſcit Alexandrinus Geographus, ſuperiorem duntaxat, & inferiorem enumerans: Ciliciam in I. & II. nuſquam ante Arcadii Aug. decretum partitam fuiſſe teſtante Cl. Caryophilo eminentiſſimus Noris ex nummis, Pandectis & marmoribus oſtendit. De binis Daciis jam diximus, de Rhætiis paulò poſt dicemus. De therm. Herc.

Poſſent quidem hæc omnia ex Lapidum fide ad oculum demonſtrari, ſed cùm ultra propoſitum noſtrum hic labor excreſceret, his conſultò abſtinemus. Quod duplicatum Rhætiarum numerum attinet, ad quod ævum pertineat, jam monſtravimus, *nec de Rhætia Tacitus alibi* (niſi ſemel, ubi aſſentiente etiam Velſero de populis loquitur) *aut æquales* (Authores) *pluraliter* ait Cellarius. Ammianus & Synchroni etiam illo adhuc tempore ex more Ptolomæi, quas plurium numerô dixêre provincias, ùt Germaniam &c. plerumque ſuperiorem & inferiorem voluêre. Neque tam obvia erit Rhætiæ noſtræ etiam poſt Conſtantinum in primam ſecundámque diviſio; ego certe nullibi ejus veſtigium deprehendere potui, niſi labente jam, imò vix non exſpirante Romano Imperio in Sexto Ruffo nimirum, & utriuſque Imperii Notitia, aut etiam ſæculô demum jam octavô, ſublatîs quoque Longobardorum rebûs, in Paulo Diacono. Neque ſoli tum Rhætiæ hæc biceps partitio impoſita, ſed Belgica inſuper, Germanica, Lugdunenſis, Pannonia, Thracia, Phrygia, Britannia in primam ſecundámque diviſa fuit: Iiſdem inſuper numeris diſpeſcuit Notitia Aquitaniam Narbonenſem & Lugdunenſem. De his tamen pleriſque jam palam fecimus, ita Hadriani ævô minimè fuiſſe diviſas. Ptolomæus, qui poſterior Pannoniam adhuc ſuperiorem & inferiorem, Phrygiam majorem & minorem compellavit, nec primam aut ſecundam Aquitaniam Lugdunenſem, Belgicam, aut Narbonenſem, itémque Thraciam, ſed ſimplici has omnes adhuc numero ſcripſit: neſcio igitur, an circa mutationes provinciarum Geographicas ipſi quidquam tutò imputari poſſit. De Rhætia miſsîs aliîs

rem claram facimus ex Lapide ab Illuſtriſſimo Maffejo aſſervato, & in Verona ſua illuſtrata hîs verbîs expreſſo:

Q. CAECILIO
CISIACO. SEPTITIO
PICAI. CAICILIANO
PROCVR. AVGVSTOR. ET
PROLEG. PROVINCIAI
RAITIAE ET VINDELIC.
ET VALLIS POENIN. AVGVRI
FLAMINI DIVI AVG ET ROMAI
C. LIGVRIVS L. F. VOL. ASPER
Ↄ. COH. I CRINGENVORVM.

Hunc Lapidem ad Antoninorum ævum pertinere idem Illuſtriſſimus Scriptor aſſerit, & *cùm Rhætiam à Vindelicia diſtinguat, monſtrat, quàm falſum ſit, diviſionem Rhætiæ in primam & ſecundam ab Hadriano*
f. 128. *manâſſe, ſicuti Velſero viſum eſt.* Hadriano poſteriorem etiam Velſerus agnovit, cùm Auguſtorum meminerit, nec omnino anteriorem M. Antonino & L. Vero, qui primi Auguſti pariter appellati fuerint. Sed Antiquitatis affectatorem priſco Vindeliciæ vocabulo uſum, quod ex adhibita diphthongo AI pro AE colligit; Verùm cum ſtylus reliquus nihil verborum, quod à Sæculi illius uſu abhorreret, contineat; cur, amabo, de ſolo Vindeliciæ vocabulo aliquid ſingulare ſtatuamus? Verum etſi demus Velſero, hanc Lapidis inſcriptionem antiquæ Geographiæ ſimiam eſſe, non poterit tamen, aut volet ipſe alias ejuſdem ævi quatuor, quas in monumentis peregrinis ex Agro Valeriæ, Celeja & Græcio n. XII. XIII. XIV. & XV. integras attulit, erroris accuſare, quod nec Rhætiarum, aut Rhætiæ I. vel II.
Ed. Norimb. 428. ſed Rhætiæ duntaxat meminerint; Sic enim habet, qui in Valeriæ agro:

T. VARIO CLEMENTI PROC
PROVINCIARVM BELGICAE
GERMANIAE SVPERIORIS GERMANIAE
INFERIORIS RAETIAE MAVRETANIAE CAESARENS
LVSI-

Digitized by Google

LVSITANIAE CILICIAE PR. EQ. AL. BRITAN̄IC MILIAR

PRAF AVXILIORVM IN MAVRETANIAM TINGITANAM EX

HISPANIA MISSORVM PRAF EQ. AL. II PANNONIOR. TRIB MIL

LEG. XXX. V. V. PRAEF. COH. II. GALLORVM MACEDONICAE

CIVES ROMANI EX ITALIA ET ALIIS PROVINCIIS

IN RAETA CONSISTENTES.

Et ne forte de fide horum Lapidum dubium ſuboriri poſſit, tres reliquos ejuſdem tenoris damus in Auguſta Bibliotheca Vindobonenſi omnium hodie oculis expoſitos.

T. VARIO. CLEMENTI
AB. EPISTVLIS. AVGVSTOR
PROC. PROVINCIAR
BELGICAE. ET. VTRIVSQVE. GERM
RAETIAE. MAVR. CAESARENS
LVSITANIAE. CILICIAE
PRÆF. EQVIT. AL BRITANICAE. MILIAR
PRÆF. AVXILIORVM. IN. MAVRET. TINGITAN
EX. HISPANIA. MISSORVM. PRAEF. EQVIT. ALĪĪ
PANNONIORVM. TRIB. LEG. XXXV. PRÆF. ſic
PRÆF. COH. ĪĪ. GALLORVM. MACEDONICAE
CIVITAS. TREVERORVM
PRÆSIDI. OPTIMO
T. VARIO. T. FIL
CLEMENTI. CL. CEL
PROC. AVG. PROVINCIAR
RÆTIÆ. MAVRETAN

 CÆSA-

CÆSARENSIS
LVSITANIÆ. CILICIÆ
PRÆF. AL. BRITANICÆ. MILIAR
PRÆF. AVXILIARIORVM. TEMPORE
EXPEDITIONIS. IN. TINGITANIAM
MISSORVM
PRÆF. EQ. AL. II. PANNONIORVM
TRIB. LEG. XXX. VLP. PRÆF. COH.
GALLORVM. MACEDON
VALER. VRBANVS
LICIN. SECVNDINVS
DECVRIONES
AL AR. PROVIN. MAVRETAN
CÆSARENSIS.

*

T. VARIO. CLEMENTI
PROC. PROVINC. BELGICAE
ET VTRIVSQ. GERMANIAE
RAETIAE. MAVRETANIAE. CAESAR
LVSITANIAE. CILICIAE
PRAEF. EQ. ALAE. BRITAN. MILIAR. ET
II. PANNONIORVM. TRIBVNO. MIL.
LEG. XXX. VLPIAE
CIVES. ROMANI
EX. ITALIA. ET. ALIIS. PROVINCIIS
IN. PANNONIA. CONSISTENTES.

Quapropter ſi provincias in hac Inſcriptione contentas Belgicam, Rhætiam, Mauretaniam Cæſarenſem à Tingitana diſtinctam, Luſitaniam, Ciliciam, ac Pannoniam ſingularium numero, eóque prorſus modo, quo illas omnes, ſola Germania ſuperiore & inferiore exceptis, à Ptolomæo conſcriptas examino, etiam ſic Rhætiam, qualem

lem Ptolomæus ſub Marco Imp. teſte Suida conſcripſit, à Vindelicia diſtinctam accipiendam eſſe nemo prudens inficiabitur; præcipuè cùm ipſe Velſerus eruditiſſimè more ſuo adnotaverit, Tingitanam expeditionem ad Alexandrum pertinere: Nec cæteroquin hunc ipſum moror Ptolomæum, qui Germaniam magnam, non ſuperiorem, non inferiorem dixit; utùt complurium ita provinciarum diviſionem inierit: hæcque ipſa diviſio non inſolita ipſi in aliis fuerit provinciis, à Marco enim Aurelio Imp. qui anno Sal. 180. obiit, ad Alexandri tempora, qui anno Domini 218. Imperium adiit, nec tam immenſa annorum intercapedo, nec adeò mutabiles rerum vices interceſſêre, quæ tantillô ſpatiô Geographiam Ptolomæi interverterint: ſub Alexandro autem jam Dio ſcripſit: *Celtæ quidam, quos Germanos vocamus, quid omnem Celticam Regionem, quæ ad Rhenum eſt, occupâſſent, effêcerunt, ut ea Germania vocaretur: Superior quæ Rheni fontibus propior eſt, inferior, quæ ab hac uſque ad Oceanum Britannicum ſe extendit.* f. m. 140. f. 139. Steph. f. 576.

Cùm igitur, ùt percepimus, ex Lapidum etiam reliquiis Rhætia cum Vindelicia nec Hadriani tempore, longè minùs verò antea confuſa, plurium verò numero ſub Conſtantino primùm exarata ex authorum ævo compareat; in primam & ſecundam eodem, aut omnino poſteriori tempore diſpertitam fuiſſe dicendum eſt: operæ igitur pretium erit, hac ſuper re de rationibus nimirum ac tempore, quo in primam & ſecundam diviſa fuerit, ſignatè indagare.

Cellarius igitur de hac diviſione & ſententia Velſeri ordine agens Diocletianum auctorem multitudinis provinciarum facit, nec facilè exemplum prius diviſionis in primam & ſecundam in provinciis inveniri affirmat, plura autem in ſuperiorem & inferiorem: neque verò hujus diviſionis uſquam in Rhætia ſignum, certè nondum ætate Ptolomæi, occurrere contendit. Geogr. l. 2. c. 7. 532. p. 422.

In ævum adhuc poſterius hanc mutationem rejicit Vir in hoc ſtudio inſignis Beretta: *Mos fuit*, inquit, *Imperatorum præſertim Græcorum provincias dividere, ut plures in provinciarum Magiſtratibus locare poſſent. - - - Et planè nemo Arcadio in Oriente, & Juſtiniano magìs eas multiplicavit, arithmeticè tamen id intelligendum, nam diviſio provinciarum in ſuperiorem & inferiorem eſt antiquior, & magìs adhuc in citeriorem & ulteriorem. Arcadius porro imitatus eſt Valentem & Valentinianum, dum iſte Rhætiam in I. & II. ille Cappadociam in I. & II.* Chorogr. It. med. æv. f. 17.

diſſe-

diſſecuit, teſtibus duobus Gregoriis Nazianzeno Or. 2. de laud. Baſilii, & Presbytero ſuppari in illius vita operibus præfixa.

f. 114. Pancirollus ad Notitiam ſuam de Rhætia quidem noſtra aliquid ſingulare non affert, rationem tamen, quam ſuggerit, & hujus & reliquarum provinciarum multiplicationis, neceſſitatem non prorſus diverſam, & unà idem tempus ſuppeditat. *Theodoſius M.* inquit, *rerum potitus, Arcadio Orientem, Honorio Occidentem dedit. - - - - - - - ob duplicem verò adminiſtrationem dignitates & Magiſtratus geminari oportuit.* Idem Rhætiæ in primam & ſecundam diviſæ tempus Illuſtriſſimus Maffejus agnoſcit, dum Rhætiam ſecundam dictam (Ver. ill. l. 2.) fuiſſe Vindeliciam aſſerit: Quando Vicario Italiæ duæ Rhætiæ fuêre ſubjectæ: Vicarium autem Italiæ Præfecto Prætorio Italiæ in Notitia (ſub Theodoſio nempe) ſeptendecim provinciis & ſeptem Præſidibus earum præfuiſſe invenio; in quibus utique Rhætiam primam & ſecundam tum eadem Notitia, tum libellus provinciarum ejuſdem, utraque ſecundùm doctos ætatis (Theodoſii Junioris nempe) nobis exhibent. Tantorum igitur Virorum authoritatibus ac Lapidum fide motus diviſionem Rhætiæ Arithmeticam in primam ſecundámque Hadriano tribui poſſe non video, in unam provinciam ſub hoc, aut etiam priùs Rhætiam noſtram cum Vindelicia coactam tot iterùm Authoribus, (ut de marmoribus ſileam) adeò apertè utramque ferè uſque ad Conſtantinorum tempora diſtinguentibus pariter affirmare non auſim: Inter hos rurſum, qui hôc ævô poſteriore Rhætias plurium numerô dixêre, mallem potiùs aliorum exemplo iterum non primam & ſecundam, ſed forte ſuperiorem, inferiorémque intellexiſſe. Neque hoc ultimum omnino ex vano; Syllburgius enim in notis ad illud Zoſimi fortè rectiùs locô: (l. 2. f. 675. Et notæ. f. 955.) *ἐπὶ Ῥαιτίονα ὁδὸν*, inquit, *ἐπὶ Ῥαιτίαν τὴν ἄνω, versùs Rhætiam ſuperiorem.* Verùm excuſandus omni ex titulo Velſerus eſt, nam errorem hunc cum doctiſſimis erravit; cùm ætate ſua nondum tanta in Geographicis antiquis lux Eruditis affulſerit, qualis poſtea Litteras illuſtravit, ubi certatim hanc ſpartam Cluverius cum Holſtenio ac Lambecio, Cellarius, Junckerus & Beretta datâ operâ, aliíque complures ad Strabonem, Melam, Plinium, Solinúmque etiam cum nummis, interpretes exornârunt.

CA-

CAPUT XX.

Rhætiam dudum ante Vindeliciam Romanis cognitam, utì & Incolas fuiſſe.

RHætiam noſtram omnem ſub Alpibus fuiſſe nemo unus, quotquot hodie vivunt, Litteratorum trahit in dubium, & nos Capite tertio abundè ſatis, ùt puto, monſtravimus. Nunc ante Vindeliciam Romanis cognitam probare intendimus; Neceſſarium igitur eſt, illa hîc iterùm per ſynopſin repetere, quæ de probabili Veldidenæ antiquitate Capite ſuperiùs, ac de bello ibidem Cimbrico ex Plutarcho, Frontino, Ampelio attulimus: Cimbros per has Alpes noſtras præcipuè Tridentinas in Italiam irruiſſe, ubi prudenter priùs ex his ipſis Alpibus *(deſperabat enim illos ab earum tranſitu arceri poſſe)* Q. Catulus contra Cimbros miſſus ſe ſubduxerat. Si enim, ùt ex faſtis Conſularibus patet, hæc Cimbrorum irruptio annô U. C. 640. contigit, Rhæti verò ac Vindelici A. U. C. 739. ab Auguſti privignis domiti ſunt, centum omnino annorum intervallum inter hæc bella elapſum fuiſſe vel primo intuitu perſpectiſſimum eſt. Bellô igitur ad minimum Cimbrico jam Q. Catuli exercitu obſeſſa Rhætia, nec obiter, ùt credo, à tanto Duce, ac reliquis pro more Romanis luſtrata aut cognita fuit, non enim ceſſiſſet barbaris Catulus, niſi ab Alpium tranſitu inſpectâ locorum naturâ prohiberi non poſſe circumſpectus hic Conſul cautè prævidiſſet: Imò vel ante Catulum Rhætiam & Rhætos Romanis innotuiſſe Author graviſſimus Strabo docet, ac teſtimoniô Pòlybii firmat, quem hîs allegat: *Quatuor etiam tantummodo earum* (Alpium) *tranſitus nominat, per Ligures proximè Etruſcum mare, per Taurinos, quô Hannibal uſus, per Salaſſos, & quartum per Rhætos.* Nec de viis tantùm teſte Strabone Polybius mentionem fecit, ſed de animalibus, metallis, Alpium magnitudine & altitudine ſcripſit, quæ fuſiùs apud Strabonem videri poſſunt: Servavit hanc de Rhætis memoriam bonâ nobis fortunâ Strabo; cùm Polybii Hiſtoriæ pars pleraque perierit, ex iis tamen,

Plutarch. in Mar. p. 215.

l. 5. de Alp. à f. 315.

Digitized by Google

quæ ſuperſunt, aliqua decerpenda duxi, & inprimis quidem de his
l. 3. p. 84. ipſis Alpium & Rhætiæ viis locutus: *tranſitum Alpium difficilem ſanè, ac laborioſum, non tamen uſquequaque inacceſſum refert.* Alpes verò ipſas ita deſcribit: *nuda enim ſunt juga montium herbîs atque arboribus, quòd continuîs rigeant nivibus hyberno æſtivóque tempore, mediæ verò Convalles ab utroque Alpium latere, læta paſcua, atque apricas arbores habent, & humano cultu digniora loca.* Fuit autem Polybius Scipionis Africani circa annum U. C. 553. in bello Punico tertio Comes. Scripſit igitur ante domitos Rhætos Vindelicóſque centum & quinquaginta penè jam annis; quo utique tempore nemo fortè de Vindelicis adhuc ne cogitavit quidem, noménque populi ſub communi Celtarum nomine altùm delituit: De Rhætorum verò populis, ùt Cap. 9. diximus, jam viginti & aliquot poſt bellum Punicum III. annis Claudius Marcellus, Anno Urb. Cond. vero LXXXXVI. Q. Marcius Rex, & ſub Auguſto ante ejus privignos L. Munatius Plancus triumphârunt: Sed quid anxiè hæc teſtimonia conquirimus? cùm conformia & illuſtriora longè de antiquiſſima Rhætorum gentis origine affatim nobis ſuppetant, Plinius enim di-
l. 3. c. 20. ſertè pronuntiat: *Rhætos Tuſcorum prolem arbitrantur; à Gallis pul-*
l. 20. c. 5. *ſam Duce Rhæto.* Juſtinus: *Tuſci quoque Duce Rhæto avitis ſedibus amiſſis Alpes occupavère, & ex nomine Ducis gentes Rhætorum condi-*
Ed. Amſtelod. 1688. f. 572. *dêrunt.* Stephanus Byzantinus: *Rhæti populi Tyrrhenici:* Tuſcos autem ſive Hetruſcos Tyrrhenicóſque potentiſſimum ac antiquiſſimum juxta Italiæ populum fuiſſe, cui Ritus religioſos in Sacris, politicos in condendis urbibus, deducendis Coloniis, Magiſtratuum Inſignia, ac triumphalia ornamenta, auguria, ludos, ſpectacula Architectonicam & Statuariam Romani debent, nemo ampliùs poſt Illuſtriſſimi Scipionis Maffeji origines Hetruſcas, nunc etiam in Germania latinè redditas, aut ejus obſervationes Litterarias Italico idiomate editas, ignorare poteſt.

Atque ut rem hanc extra dubium omne ponamus, tempus indagandum eſt, quô Tuſci & Alpes occupârunt, & ex nomine Ducis gentes Rhætorum condidêrunt. Plutarchus igitur, poſtquàm Acta inter Lucumonem & Aruntem narrâſſet, mox ſubdit: *Hic igitur rumore accepto de Gallis ad illos ſeceſſit, atque in Italiam exercitum duxit: Illi irruentes quamprimùm univerſam antiquámque Regionem Tyrrhenorum ſub eorum Imperium ab Alpibus uſque ad utraque maria redegêre,*

degêre, ut ipſius nominis appellatio teſtatur. Nam mare quidem Boreum Adriaticum à Tyrrhena urbe Adriæ, quæ ad Notum inclinatur: illud verò, quod è regione eſt, Tyrrhenum appellant. Per hanc Regionem arboribus plenam multa flumina fluunt, & lætus eſt ager pabulô, hæc octo & decem pulchras, magnáſque urbes habet, & ad quæſtum & ad victum ampliſſimas: Has Galli Tyrrhenîs ejectîs occupavêre, ſed hæc multò antè geſta ſunt.

Atque utinam hîc Plutarchus, quando hæc geſta ſint, aſſignâſſet, ſed lubet hîc Scriptores Rhæticos conſulere: & induſtrios & non paucos, atque in extricanda hac lite forte plùs cæteris exercitatos. Tſchudius in ſuo de Alpibus libello Cnejum Pompejum Strabonem Comum reſtaurâſſe, à Rhætis everſum, annis ante Chriſtum circiter ſex & octoginta aſſerit, quo tempore, inquit, quingentis circiter annis Rhæti Alpes incoluêre, ſi igitur ad nummos Imperatorum Mediobarbi Chronologiam ſequimur, annus evenit U. C. 165. p. 4.
Sprecherus annum Tarquinii Priſci 18. U. C. 146. Stumpfius in Epitome Chronologica Tiguri 1554. impreſſa paulò ante annum U. C. 155. Tuſcos Italiâ pulſos & Duce Rhæto in Alpes confugiſſe aſſerit: Simlerus, quin certum faceret computum, certam tamen rem dixit, aliquot ante natum orbis Redemptorem ſæculis expulſos has Alpes occupâſſe. Illuſtriſſimus denique Scipio Maffejus Tuſcos f. 6.
regnante Romæ Tarquinio Priſco à Gallis duce Belloveſo amœniſſima hac à mari ſupero ad inferum Regione ex ampliſſimis urbibus pulſos, primum Veronam locum ſitu tutiſſimum elegiſſe, tum etiam in has Alpes noſtras fugâ actos, & mox Tridenti Conditores fuiſſe. Quod aſſertum ſolidè more ſuo Authorum effatis roboratum, reliquis, etſi pleriſque haud multùm diſcordantibus præhabeo, præcipuè cùm circa Veronam quaſdam Hetruſcarum Antiquitatum repertas fuiſſe reliquias etiam alibi oſtendat. Quale etiam monumentum in ære Perginæ repertum, gypſóque efformatum Vir doctiſſimus Simon Petrus Bartholomæi JC.tus nuper mihi admodùm ſubmiſit; Tabella eſt quatuor pollicum non excedens magnitudinem, in qua artifex planè eximius Pugilem Hetruſcum nudum, aræ inſidentem ornatæ, eleganter expreſſit, qui eidem aræ pede altero fortiter nixus, devovere ſe Marti aut Palladi creditur, cùm dextrâ pugionem, ſiniſtrâ palladium teneat. Acceſſit huic ſententiæ nuperrimè & commodùm in paucis per hos ipſos, dum hæc ſcribo, dies ſyſte-

ma ejuſdem operis noviſſimi: de natione Hetruſca, & Italis primitivis tractatûs in quatuor libros diviſi, quod idem Illuſtriſſimus Marchio rebus antiquiſſimis eruendis natus factúſque in Obſervationum Litterariarum Italiæ T. IV. hoc ipſô, qui excurrit, 1739. anno
p. 41. primùm edito recenſet: ubi ſeu §. ſeu Cap. 13. de Hetruria cis Appenninum & Rhætis agit: eóſque octodecim urbes tenuiſſe, quando à Gallis impetiti fuêre, quod temporibus quinti Romanorum
c. 5. Regis (Tarquinius is Priſcus teſte Floro fuit) accidiſſe commemorat. Urbem Hetruriæ hujus Cis-Appenninæ principem ex Plinio Bononiam facit, quod & ſupra Cap. 13. audivimus. Dein rurſus
l. 3. c. 16. ex eodem Hiſtoriæ Naturalis Conditore affert mentionem oppidi
c. 19. Tuſcorum Adriæ: & paulò pòſt: & oppida *Acelum*, *Patavium*, *Opitergium*, *Belunum*, *Vicetia*, *Mantua Tuſcorum trans Padum ſola reliqua.* Controverſiam deinde tangit variantis in Plinio Lectionis: *Fertini & Tridentini*, *& Bernenſes Rhætica oppida:* ubi aliqui Breu-
Verona; nenſes, aliqui Belulenſes, aliqui Verunenſes legunt; ſibi, inquit,
Ill. p. 1. indubitatum eſſe, Breunenſes legi debere, illóſque ipſos intelligi,
f. 115. qui Horatio & Trophæo Alpium Breuni ſunt, quos Bechunos Prolomæus vocat, Breones Venantius Fortunatus: Verùm de his alibi plura; Nobis modò clariſſimis (nec enim hìc falli me credo) teſtimoniis, & citra omne partium ſtudium irrefragabilibus docuiſſe ſufficiat, Rhætos noſtros populos fuiſſe longè totius antea Italiæ potentiſſimos, antiquiſſimos, & toto, ut ita dicam, Cœlo à Vindelicis diverſos: Annis pluſquam quingentis urbium frequentia, imò & in Rhætia noviter conditarum gloria celebres, rerúmque affluentia, commerciorum ſtudiis, virium robore hos ipſos infinitìs paraſangîs anteceſſiſſe Vindelicos. Cujus equidem rei non exiguas in Romanis Scriptoribus reliquias deprehendere potuiſſet præſtans Litteratus Velſerus noſter, niſi rem hanc tam perſpicuîs patere teſtimoniis noſtra primùm intellexiſſent ſæcula, ubi tam inſignia paſſim in Cl. Monteſalconii Antiquitate illuſtrata, in Illuſtriſſimi Maffeji Originibus Hetruſcis, in Hetruria Regali Dempſteri, in Muſæo Hetruſco Antonii Franciſci Gorii ſe produnt monumenta: ſtudiúmque de hiſce Rerum Hetruſcarum Antiquitatibus ea jam ceperit incrementa, ut ſint Viri quidam doctiſſimi, qui Litteras Hetruſcas, de quibus ætas anteacta omnis deſperaverat, (cùm nec Græcæ nec Latinæ ſint taléſque, de quibus Livius teſtatur, *Romanos pueros*, *ſicut nunc*

Digitized by Google

nunc Græcis, ita tunc Etruſcis Litteris erudiri ſolitos) legere poſſe & intelligere ſe meritò glorientur. De quibus omnibus plura adhuc in tractatu paulò ante memorato & ab Illuſtriſſimo, ùt credo, Authore ipſo per ſynopſin exhibito, pro ſumma Viri (quem jure inter excellentiſſima hujus ævi Italorum ingenia refert Cl. Lotterus) Litteras reconditas extricandi facultate ac felicitate reſcire poterimus: Cæterùm neque ipſe Velſerus diffitetur, ac doctiſſimè more ſuo pluribûs exhibet, qui & quando ex Rhætis noſtris ante Auguſtum aut laceſſiti, aut etiam domiti fuerint, addens, hæc, & quæ ſint alia ejuſdem generis, ad Rhætos Italiæ & Galliæ imminentes pertinere: cùm tamen de Vindelicis candidè, quod res eſt, dicat, eos nempe Romanis ſerò cognitos, neque eorum nomen ante Auguſti tempora & bellum auditum eſſe: licet è diverſo Rhætorum jam olim Polybius apud Strabonem meminerit: Accedit, quod Vinum Rhæticum teſte Servio ad Virgilium jam Cato pluſquam centum annis ante hoc bellum laudârit: Catullus ſub Julio Cæſare adhuc vituperârit, Virgilius verò pariter ante hoc bellum iterùm commendârit: imo ſæpè laudatus Maffejus ex Columellæ præfatione textum ita legat: *vindemias condimus ex Inſulis Cycladibus, ac Regionibus Rhæticis, Gallicíſque,* quod non de ſuo ævo, ſed quod dudum Romanis in more poſitum fuerit, intelligendum nemo dubitat, ut adeò Rhætia noſtra longè jam ante illud bellum Romanis nota eſſe debuerit.

f. 20.

f. 8.

Georg. l. 2. f. 95.

CAPUT XXI.

Romanóſque Scriptores ſemper de ea magnificentiùs ſenſiſſe.

POrtento ſimile videtur, Romanos Alpes noſtras ſubinde tentâſſe, atque hinc inde delibâſſe quidem, non tamen antea expugnandi iniiſſe conſilium, quàm ubi jam Gallia & Hiſpania, Græcia, Ægyptus, imò Aſia & Africa, verbô Oriens pene totus & Occidens cum meridie in poteſtatem populi Romani fuiſſet reda-

Eutrop. ctus, ſoli enim hactenus per has Alpes noſtras *Cimbri integrîs co-*
Plutarch. *piîs Alpium nives emenſi ſunt:* ſoli *Cimbri per glaciem altámque nivem*
in Mar. *ad juga Alpium contenderant: hi jam (quis crederet?) per hyemem, quæ*
Flor. l. 3. *altiùs Alpes levat Tridentinîs jugîs in Italiam provoluti ruinâ deſcende-*
c. 3. *rant.* Primus igitur ex Romanis Auguſtus verè demum gloriari po-
Tac. Hiſt. tuit: *ſuâ conſtantiâ perruptas Alpes. Hic Rhætos apud Alpes ſibi Tri-*
3. 53. *dentinas obviam factos prœliô congreſſos* (per Druſum) *fudit:* Hic, ut
Dio. l. 54. poſt Alpes Germaniam adhuc indomitam & Septentrionem quoque
f. 328. ſubigeret, *Alpes prope inexſuperabilem finem in medio eſſe* haud curan-
dum ratus, fortiter rem aggreſſus & executus eſt. Sed erit hic for-
tâſſe nonnemo, qui ſcire aveat, eccur tanti in Republica Quiritûm
Viri & Alpes & Germaniam, perdomito tamen orbe fere reliquo
laceſſere non fuerint auſi? Duplicem his rationem reddi poſſe ex
ipſis Romanis Authoribus didici, loci ſcilicet naturam & populo-
Flor. l. 4. rum fortitudinem; *obſtabant enim Alpes atque nives, quò bellum non*
c. 12. *poſſet aſcendere:* Obſtabant vaſtiſſima ingentium petrarum præcipi-
Strab. l. 4. tia, & quia *frequens ſuper glaciem glacies incumbit; Alpes inde appo-*
Liv. Dec. *ſitæ erant, quas inexſuperabiles viſas haud equidem miror.* Nam quo-
1. l. 5. ties orbis Domitor Romanus *ille naturam Alpium ſpeculabatur*, cœ-
Polyen. perat *illico ex propinquo viſa montium altitudo, nivéſque cœlo propè im-*
Stratag. *miſtæ - - - - animalia, inanimáque omnia rigenti gelu - - - - ac cæ-*
l. 8. 24. 2. *tera viſu, quàm dictu fœdiora terrorem renovare.* Horrebant ſcilicet

Sil. l. 3. - - *Clauſas nivibus rupes, ſuppoſtaque cœlo*
Saxa.

Polyb. *Tranſitúmque Alpium difficilem ſanè ac laborioſum, non tamen uſquequa-*
l. 3. f. 84. *que inacceſſum:* Nam pleriſque in locis, ubi militi Iter faciendum,

Juven. *Oppoſuit natura Alpémque nivémque;*
104. 52.

Auſon. in verbô deterrebant *Inſuperabilia Rhætiæ:* Et hinc nemo miretur, ſi apud
grat. act. Poëtas & eadem & vera reperiat. Titulos tantùm brevitatis ergo,
ne longior ſim, legemus: Horatius belli Rhætici, juſſu victoris, de-
ſcriptor *Alpes tremendas & hybernas:* Pedo Albinovanus *latebroſas*,
Virgilius *aërias*, Ovidius *feras*, *altas*, Catullus, poſt hos Silius Ita-
licus *celſas*, & *gelidas* Lucanus dixit: Nemo tamen rem meliùs, at-
que ſi coram ipſus inſpexiſſet, dicere unquam potuiſſet, quàm Clau-
dianus, quem unum inſtar omnium dabo:

Sed

Sed Latus Heſperiæ quà Rhætia jungitur oræ, De bello
Præruptîs ferit aſtra jugis, panditque terendam Get. à
Vix æſtate viam, multi ceu gorgone viſa v. 340.
Obriguère gelu, multos hauſère profundæ
Vaſta mole nives, cúmque ipſis ſæpè juvencis
Naufraga candenti merguntur plauſtra barathro.

Et hæc de locis, ſeu montium noſtrorum natura, Scriptores Romani dedêre. Nunc quid de populis ſenſerint, audiamus: Synchronus Bello Rhætico Paterculus *Alpes*, inquit, *feris, multiſque nationibus celebres perdomitæ.* Et iterùm: *Reverſum inde Neronem Cæſar haud mediocris belli molem experiri ſtatuit. - - - Gentes locîs tutiſſimas, aditu difficillimas, numerò frequentes, feritate truces, majore cum periculo, quàm damno Romani Exercitus, plurimo cum earum ſanguine perdomuêrunt.* l. 2. p. 285.

Strabo ex Rhætis *Rucantios & Cotuantios petulantiſſimos* vocat, ſimúlque *eorum incurſiones impudentiſſimas.* Sed pace tantorum Virorum dixerim, notas has petulantiæ, impudentiæ, feritatis & ferociæ Romana pro more ambitio & adulatio invenit; longè enim ab his diverſa verba Horatius immiſcuit, dum *veloces*, *devota morti pectora*, & *agmina ferrata* ſcripſit, lege ſi lubet:

- - - - - milite nam tuo l. 4. ode
Druſus Genaunos implacidum genus 14.
Brennóſque veloces & arces
Alpibus impoſitas tremendis
Dejecit acer plus vice ſimplici
Major Neronum mox grave prælium
Commiſit, immanéſque Rhætos
Auſpiciis pepulit ſecundis
Spectandus in Certamine Martio
Devota morti pectora liberæ
Quantis fatigaret ruinis.

Et mox:

Ut barbarorum Claudius agmina
Ferrata vaſto diruit impetu.

Domitis igitur tam feris, immanibus, ferratis, ac devotis morti populis, dejectis plus vice ſimplici (quas alibi tremendis rupibus impoſuêre)

poſuêre) arcibus, incredibile dictu eſt, quantis victores plauſibus excepti fuerint, quod vel ex eo etiam deſumere poſſumus, quòd
p.m. 755. Auguſtus ſummus elegantiæ ac puritatis Latinæ arbiter Suetonio
p.m. 87. (aut quiſquis vitæ Horatii Author eſt) Porphyrione atque Acrone te-
p.m. 495. ſtibus, Horatium, cujus Scripta præ aliis probaverat, & manſura perpetuò judicaverat, tribus ſuis Carminum libris ex longo intervallo quartum addere juſſerit, & hanc victoriam celebrare, plura inſuper juſſum, quàm executus fuerat, ode mox inſequenti ultima inſinuare videtur:

Phœbus volentem prælia me loqui
Victas & urbes, increpuit lyra
Ne parva Tyrrhenum per æquor
Vela darem.

Sunt qui Horatio ob genus Carminis ſe excuſante Virgilium hoc bellum canere in mandatis accepiſſe ferunt, ſed Rhæticarum Alpium, urbium, fluviorum Celto-Gallicorum, & ùt Romanis videbantur (atque ideò corrumpebantur) barbaris plerumque nominibus deterritum Æneida ſcribendam poſtea ſuſcepiſſe: Quódque & mihi veriſimile videretur, niſi Virgilium paucìs ante hoc bellum annis jam
l. 3. f. 92. obiiſſe certò conſtaret: Cæterùm Alpes tam inſigni jam dudum elogiô à Polybio fuerant decoratæ, dum veluti *Arx totius Italiæ eſſe*
Orat. de prov. P. R. *Alpes videbantur*, imo ſine his nec Romam ſtare potuiſſe urbis æternæ Conſul & Oratorum Princeps pronuntiat: *Alpibus Italiam munierat ante natura, non ſine aliquo divino numine, nam ſi ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuiſſet, nunquam urbs hæc Summo Imperio domicilium ac ſedem præbuiſſet, quæ jam licèt concidant, nihil enim eſt ultra illam altitudinem montium uſque ad Oceanum, quod ſit Italiæ pertimeſcendum.*

Atque hanc demum rationem eſſe credo, cur tam magnificè
l. 3. c. 4. Hiſtoriæ Naturalis Parens Plinius de horum montium, *Alpiúmque*
Geneth. Max. p. 131. *ſaluberrimis Romano Imperio jugis* locutus ſit: Cur eloquentiam ſuam extulerit Cl. Mamertinus *per vicina illa Cœlo Alpium juga, quibus Italiam natura vallavit, pérque illa ſaxa & duriorem ſaxis nivium denſitatem.*
Servius ad Æn. 10. v. 13. *Alpes* nimirum ſemper - - *ſecundùm Catonem & Livium muri vice tuebantur Italiam.* Alpes demum fuêre, erúntque ſemper *munimina Italiæ & clauſtra provinciæ.*
Caſſiod. l. 7. form. Et quamvis ſub Alpium nomine etiam

etiam Cottiæ, Grajæ, Lepontiæ veniant, Rhæticæ tamen, Tridentinæ, Noricæ atque Juliæ omnino tres ad nos certò pertinent. Inter quos omnes à Scriptoribus præcipuè celebratur Appenninus, Pyrenæus, Rhætico & Taurus, quos univerſos noſtros etiam eſſe paucis expediam; De Appennino quidem, ſeu Pennino ac Pyrenæo cùm ad rationes Veldidenæ præcipuè ſpectet, capite ſingulari ac ſequenti agemus: de Rhæticone & Tauro hîc paucîs ſermonem facturi ſumus *Montium Altiſſimi*, inquit Mela, *Taurus & Rhætico*: ubi per me Interpretum aliqui, inter quos Ciacconius & Aldus, *Taurum* Cappadociæ, aut *Taunum* legant: aliqui etiam cum Voſſio hunc locum omnino prætereant, meminerint tamen, Melam hoc loco de Germania loqui, in qua Taunus quidem mons aliquis apud Cattos occurrit, qui tamen Alpes altitudine ſua æquare mihi nunquam lectus, minùs altiſſimum inter montes eſſe. Convenientiùs igitur dixero, ſi Taurum hunc montes illos aſſeram, quos in Tyroli noſtra die Krümbler-Thaurn, Windiſch-Matrayer-Thaurn, die Karner-Thaurn, die Kalſer-Thaurn, die Rauriſer-Thaurn compellant, de quorum incolis jam ex Polybio Strabo olim meminit: *Apud Aquilejam, & in Tauriſcis, præcipuè in Noricis, auri ſolidi venam fuiſſe.* Mónſque hîc Taurus idem fuiſſe patet, qui in Cl. Mezgero ex antiqua Legenda *Durus* barbarè vocatur, cùm in his montibus S. Rudpertum divinæ Legis præconem fuiſſe, hóſque hodiedum in Diœceſanis Salisburgenſi Archi-Præſuli ſubeſſe conſtet; quamvis nec ineptè etiam Sprecherus contendat, Alpinos quoque reliquos omnes Tauriſcos compellari poſſe; ejus tamen rationem aptiùs ex Cl. Wachtero petemus, cui in omni antiquitate & lingua, *Thor* mons eſt, præcipuè in noſtra antiquiſſima Celtica: inde Taurini & Tauriſci dimanârunt. Eadem Cluverius ſentit, ſed magìs ad Tauriſcos noſtros, quàm Sprecherus accedit, cui utpote, qui rem & regionem hanc noſtram probè excuſſit, nemo non ſuffragabitur: Superſunt etiam hodie in Valle Oenana *Dynaſtia & arce Taurenſi* antiquiſſimæ hujus nominis non ſpernendæ reliquiæ: Dubium tamen omne poſt Strabonem Plinius diſſolvit: *juxtàque Carnos quondam Tauriſci appellati, nunc Norici.* Et hiſce Tauriſcis confines Alpes illæ fuêre, de quibus Tacitus: *num Rhæticis jugis in Noricum flecteret:* In ea enim Norici parte, quæ vulgò Vallis Puſtriſſa vocatur, aut montibus his Tauricis in ditione noſtra versùs Salisburgenſem vicina eſt, plures etiam Alpes, ſive Tauri

Duc. Rhæt.

Gloſſ. Germ. f. 1684.

Ital. antiq. f. 360.

l. 3. c. 20.

de Gent. Alp.

ſupradicti potiori ex parte Tyrolenſem ad ditionem pertinent, ſicùt & olim Norici (cum Rhætis ſociati) Italiæ teſte Strabone infeſti erant: de Rhæticone quoque, quia Interpretes ad Melam cum Voſſio omnes tacent, doctiſſimi Vadiani in hunc locum ſcholia afferam: *Rhætico in Rhætiis, quorum pars Engadini hodie dicti, ſupráque eos in Rhenum vergentes Curienſes à Curia vetuſtiſſimo oppido, quique in Vallem Telinam, & Larium Lacum vergunt, bellicoſiſſimi, & Helvetii Rhenanis fœderati in ortum Walgavii, Algavii, & pars ATHESINI, fortes & ipſi, & ad arma promptiſſimi - - - Rhæticonis verò non continua nec paris altitudinis juga, varia ſunt nomina, & juxta Vallis Montafon, Pretikeu, hoc eſt, Rhætico:* Cui conſentit Tſchudius, & Vallem adjacentem Rucantiorum aſſerit, additámque facilè, ſed male pro more medii ævi Litteram P. ad *Retigaw* non immeritò ſuſpicatur, & exemplis aliis probat; verbum enim *Gaw* ſeu *Gew* medium primò hoc ævum addidit. Vadiano porrò & Tſchudio Althamerus aſſentitur: *Rhætico*, inquit, *jugum illud Rhætiæ* primæ, *inter fines Curienſium & Valleſianorum:* ubi per Valleſianos Aribonis Friſingenſis Vallenſes, ſeu Vallenenſes, & Metelli Tegerenſis, Inthalenſes nempe (ùt Viri docti conſentiunt) Oenivallenſes noſtros intelligit, & hinc ego Montem Arulam, vulgò den Arler⸗ & corruptè Adler⸗Berg Rhæticonis partem quoque credo, ùt alibi dicturus ſum: ſed his modò metam! Id tamen libenter reſcirem, ſi Vindelici inter Rhætos cenſendi ſunt, ubi Alpes illæ ſint, quas Antiquitas Alpes Vindelicas dixerit: has utique jam diu inter tot Alpium nomina requiro? Atque ex his tandem argui poſſe videtur, Tiberium ac Druſum forte non ſolùm Latronum reprimendorum gratiâ bellum hoc Rhæticum ſuſcepiſſe, ſed potiùs, ut arcem iſtam ac murum Italiæ opportuna hac occaſione Auguſto aſſererent, quod de Vindelicis dici nequit, cùm iſtos potiùs tanquam Rhætorum Socios unà debellandos neceſſarium eſſe duxerint.

Ecl. 9.

CA-

CAPUT XXII.

Montem quoque Rhæticum Brennerum antiquiſſimis Græcis, Latiníſque Scriptoribus innotuiſſe.

NOtiſſimus equidem ævô noſtrô mons Tyrolenſium Brennerus eſt, occurrítque apud Geographos noſtros haud ignobiles Igelium, Burglechnerum, Gumppium, atque exteros quoſdam cum Janſonio ac Ferrario eô, quô decet, locô, apud Danckertium verò, imò & Baudranum, minùs curatè *mons glacialis Brennerus* dicitur, qui aut Gallos aliquos, aut hi illum ſecuti ſunt: Miror quoque Seüterum Geographum Auguſtanum exteros quàm noſtrates ſequi maluiſſe; nullus enim in toto Brennero mons glacialis eſt, ſed Italiam petentibus per excelſa hujus juga montes glaciales à dextris (luſtravi enim utrumque, & Brennerum ſæpiùs) & non unus, ſed plures occurrunt, niſi dicere malis, Græcorum potiùs ſenſa hos ſequi, qui ſub Pyrenæo aut Pyrene non tantùm Brennerum hunc Alpium montem, ſed totum hunc montium tractum intellexiſſe videntur. Herodotus quippe Hiſtoricorum antiquiſſimus (In Euterpe l. 2.) & Ariſtoteles Iſtrum in Pyrene, ſeu Pyrenæo naſci tradunt. (Meteorolog. l. 1. c. 13.) Binis his Geographorum diligentiſſimus juxta, ac peritiſſimus, Strabo ſe jungit, dum ait: *Iſter habet originem à montibus ſupra Hadriaticum*, & (l. 1. p. 102.) rurſum: *Iſter ab hiſce montibus* (de Appennino, Brennero nimirum noſtro loquitur, ùt mox videbimus) *in multa diviſus capita ſumit originem:* licèt fontem aliàs (quem Tiberius adiit) in Suevia jam (l. 4. p. 376.) agnoviſſe videatur: ſi tamen plura Capita ſeu fontes, ùt loquitur Geographus, admittere velimus, (l. 7. f. 448.) forſitan rectè factum, quòd principem inter hæc Capita locum Oeno noſtro tribuat Clariſſimus Helvetiæ ſuæ Plinius Scheuchzerus: *in Oeni fonte primum Danubii* (Hiſt. Nat. Helv. p. 213.) *fontem ſtatuens*, utpote, qui reliquis omnibus, quotquot in Danubium ſeſe exonerant, ſit altior, eadem quoque prærogativa ac titulo in eleganti Charta Helvetiæ Geographicæ à doctiſſimo hoc

Viro confecta apparet: *Oenus fons Danubii*, Oeno Lycum, Iſaram, Syllam omnes in noſtris Alpibus natos, omnes in Danubium elatos
Cit. p. jungimus: De Oeno enim, vel Sylla (quem docti Utium vocant,
376. cujus rei nullum veſtigium hactenus potui deprehendere) aperte iterum Strabo: *Supra Carnos Appenninus mons ſitus eſt, is lacum habet exeuntem in Iſaram, qui alium fluvium Atagin recipiens in Adriam effluit: ex eodem lacu alius fluvius Atheſinus in Iſtrum exit.* Locum hunc variè depravatum etiam magìs adhucdum confundunt Interpretum aliqui, de quo alibi fortè pluribûs agemus: Hodie interim hoc fidenter aſſero, Iſaram, Hyſarcum, Iſarcum, ſeu Itargum eſſe, unde populis, quos trophæum Hiſarcos vocat, nomen & mentio apud Pedonem Albinovanum occurrit, qui Rhenum, Alpinas Valles, & Itargum non fruſtra conjunxit (infeliciter autem ad Viſurgim uſque trahunt haruſpices quidam): ita verò ille:

Rhenus & Alpinæ Valles, & ſanguine nigro
Decolor infectâ teſtis Itargus aqua.

Idémque Hiſarcus, qui Proprio Brixinenſi Hiſaccus & Iſarcus, hodiéque ex nominis reliquiis Eiſack vocitatur, ad pontem Druſi, ſeu Bauzanum Diaconi, Bulſanum noſtrum, Atagin excipit, ſeu Atheſin, & in Adriaticum defert: Ex altera verò ad Orientem parte Syllam idem Appenninus parit, qui aut Atheſinus eſt Straboni, aut in Atheſinum, Oenum, effuſus, in Iſtrum exit: Ego ut, quod res eſt dicam, Librarium in medio ævo locô Oeni (ùt etiam aliqua Pauli Dia-
Ad A. coni exemplaria habent) Inus ſcripſiſſe cenſeo, ùt Heppidanus &
913. ante ipſum Hermannus Contractus in Chronico, ac Reginonis Con-
Ad A. tinuator illum compellant, quem alius pravè in Althesinum detor-
912. ſit. Verùm quidquid de his ſit, concedendum tamen mihi eſſe pu-
Ad A. 913. to, Appenninum Brennerum noſtrum eſſe, cùm hi duo fluvii in eodem omnibus perſpectam trahant originem: Cæterùm Appennini nomen corruptè hîc montibus noſtris, utùt latiori etiam in ſen-
202. ſu à Strabone inditum eſſe (ùt etiam Scheuchzerus notavit) modò non diſcutio: ſufficit nobis illum intellexiſſe montem, qui fluvium in Atheſin & in Oenum, Iſtrúmque emittit, qui certè Brennerus eſt,
f. m. 108. nec alium Ariſtotelem intellexiſſe etiam Aventinus contendit. Hiſtorico & Geographo Poetam jungimus Baſſum, qui in laudem Germanici

manici Cæſaris ùt nobis fidem ex primo Epigrammatum libro Maximi Planudis Beatus Rhenanus facit, ita ſcripſit: p. m. 435.

Saxa Pyrenæi, & depreſſæ Vallibus Alpes
Quæ Rheni fontes haud procul aſpicitis.
Vidiſtis Radios Cæſar Germanicus edit,
Quos cum Teutonibus fulgure belligerans.

Quin & Senecæ Pyrenæus noſter innotuit: *totum Italiæ latus*, inquit, *quod infero mari alluitur, major Græcia fuit: Tuſcos Aſia ſibi vindicat, Tyrii Africam incolunt; Hiſpaniam Pœni, Græci ſe in Galliam immiſerunt, in Græciam Galli: PYRENAEVS Germanorum tranſitum non inhibuit: per invia, per avia, per incognita verſavit ſe humana levitas.* Senecæ coævum cognatúmque jungimus Lucanum ita canentem: Conſol. ad Helv. Matrem c. 6. p. 629.

- - - nunc deſuper Alpis L. 1. v. 688.
Nubiferæ Colles, atque aëriam Pyrenem
Abripimur.

Alpes enim cum Pyrenæo noſtro, non illis Hiſpaniæ montibus conciliabis. Vati Latino Græcus ſuccedat Dionyſius Alexandrinus (ſub Auguſto, alii ſaltem ſub Nerone vixiſſe ferunt) quem Latio ita donavit Urſinus poſt memorata Hercyniæ ſylvæ juga ſcribentem: Dionyſ. in perieg. p. 29.

Poſt hos autem Pyrenæus mons & Domicilia Celtarum
Prope fontes pulchriflui Eridani.

Nec aliter nobis hunc Poetam Celeberrimus ejus Interpres Euſtatius dedit:

Hos autem juxta Pyrenæus mons & Domicilia Celtarum Ed. Baſ. 1556.
Prope fontes pulchriflui Eridani.

Qui ſecundùm quoſdam nunc Padus dicitur: ita utriuſque Interpres Pertrandus ex fide reddidit. Sub Domitiano Silium audiamus ita canentem:

- - - - celsisque nivoſæ l. 1. v. 350.
Pyrenes trabs lecta jugis.

Quis enim nives in montibus Iberiæ quæret? ubi de noſtris Strabo teſtatur, quòd ſuper glaciem glacies invicem incumbat, *ingruentibûs maximè nivibûs.* Eutropius Cimbros *Alpium nives* emenſos eſſe: Plutarchus *per glaciem altámque nivem* ad juga Alpium contendiſſe &c. ut Juvenalem, Claudianum & cæteros taceam. His demum optimi ævi Scriptoribus Plinii II. accedit Authoritas hæc promentis: *Germaniam cùm plurimæ gentes, ac propè infinitæ vaſtitas interjacentis ſoli tum Pyrenæus, Alpes, immenſique alii montes, niſi his compararentur, muniunt, dirimúntque:* Et quamquàm magnus ille Lipſius Pyrenæum hunc montes illos Hiſpaniæ hîc intelligi crediderit: *Itáne*, inquiens, *Pyrenæus inter Germaniæ terminos? ita, ſed latè illius ſumptæ, ut Gallias etiam comprehendat.* Et mox: *Ergo Germani in Hiſpaniam? non quod ſciam, ſed Galli, id eſt Celtæ, à quibus & Celtiberia nomen habet.*

Paneg. Traj. p. 381.

l. c. Haud immeritò tamen hunc errorem Perilluſtris Valvaſſorius notat: Aventinus quoque Plinium de Brennero noſtro intelligendum aſſerit. Et ſanè quis ſuprà Carnos ad Rheni fontes ad Atheſin, Hiſarcum, Oenum, Syllam, quis circa Aquilejam Veronámque ad tranſitum Germanorum Cimbrorúmve in Italiam montes illos Pyrenæos Hiſpaniæ collocabit? Híne, Hiſpani nempe Celtiberos à Gallis Celtis eadem natione dirimunt, an noſter Italos à Germanis? Et quis Pyrenæus munire Germaniam poteſt, qui ad Alpes, an qui remotiſſimus ab illa eſt? Nec illud fortè prætereundum videtur, noſtrum fere ſingulari numero Græcis Latiníſque expreſſum: Inſupérque etiam Authores poſt jam enarratos non deeſſe, qui hujus Pyrenæi noſtri vix non omni ævo meminerint: Stephanus Byzantinus Sæculo V. Pyrænem montem Europæ habet, non montes, quales illi Hiſpaniæ ſunt, ùt iterùm opinatur Valvaſſorius Baro; Suidas denique circa ſæculum decimum, & quod excurrit, Scriptor apertè ab illis Hiſpaniæ montibus diſtinguit: *Pyræne, & Pyrenæi montes*, ait, *pertinentes, ad Heſperiam, & Iberiam, ejus loci tutela ſunt:* Non enim ait: Heſperia *ſeu* Iberia. Quid autem Heſperia diverſa hîc ab Iberia fuerit, Virgilius docet:

f. 570. f. 24. f. m. 852.

Æn. I. 530.

Eſt locus, Heſperiam Graji cognomine dicunt
- - - - - - - - - - nunc fama minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.

Et

Et Æn. II. 781.

> *Ad terram Heſperiam veniens, ubi Sydius arva*
> *Inter opima Virûm leni fluit agmine Tibris.*

Hinc Ferrariùs probè omnino advertit, Græcis Heſperiam ſemper Italiam non Hiſpaniam eſſe: Accedit his Claudiani authoritas, nobis ùt plurimùm amplectenda: Cit. lex. lit. H. p. 313.

> *Eſt Latus Heſperiæ, quà Rhætia jungitur oræ.*

Dubitationem denique omnem eximit Otho Friſingenſis Sæculi XII. Scriptor fide omnium calculô digniſſimus: De Conciliabulo Brixinæ, in Epiſcopatu noſtro ſatis noto, ita locutus: *Eapropter pluribus ex Italia, Gallia, Germania apud Bajoariæ Civitatem Brixinoram in ipſo Pyrenæo haud procul à Valle Tridentina ſitam coadunatis Epiſcopis Princeps Curiam magnam celebravit.* Edit. Argentorat. f. de anno 1515. p. 2. c. 1. f. 1.

Verùm ut etymologiæ quoque hujus, qua de cauſa nimirum mons Brennerus, Appenninus ac Pyrenæus dictus fuerit, rationem reddamus, & hanc ex Illuſtriſſimo Maffejo afferimus: *Credibile omnino eſt, in Italorum lingua iſthanc vocem ſignificâſſe ſummitatem, ſive rem altiſſimam, & inde nomen Appennino, utì & linguæ Latinæ voces remanſiſſe, pinna & pinnaculum, utì & Deo Pennino, quem ſummo ſacratum vertice teſte Livio Alpini hi populi colunt.* Verona Ill. t. 1. f. 176. L. 21.

Eadem Bocharto ſedet ſententia, & per vocem *Penn* mõntis acumen intelligi inſigniter more ſuo ex Lingua etiam Sacra docet: ex Lingua autem Celtica (incolis utique noſtris ante Tuſcos uſitata) deſumptam Cl. Wachterus commonſtravit: *Celtica penn pinn excelſum & ſummitatem ſignificat, Latinos ab eodem principio formâſſe Peninus, Penninus, Appenninus, ex dictis manifeſtum. Inde Alpes Peninæ, & Appenninæ, montes prælti, faſtigiati, & in altiſſima cacumina exeuntes.* Quod nomen Pyrenæi & Pyrenes attinet, id pariter ex Celtica voce, non ex Græca tantùm (ùt aliqui cum Pineda ad hanc vocem ſentiunt) deſcendere credimus, nam etſi Græcis Πῦρ ignem ſignificet, & Brenner *à præuſtis intra ſinus Alpium nive membris*, aut à frequentia fulminum cum Rhenano, aut ab urendo cum Aventino forte quis exſplicet; malim tamen cum Cl. Wachtero ſincerè profari, ab ipſo etiam Brennero vocabulum Pyrenæi & Pyrenes deſcendere, *Brenner,* inquit, *ſummitates ſunt Alpium Rhæticarum Tyrolenſium:* In Chanaan p. 753. In Steph. Byzant. L. V. Plin. 3. 20.

Græcis

Græcis enim πρῶν & πρυὼν ἐſt eminentia montis, cacumen, vertex, à πρόειμι exſto, promineo: Cambris Bre, mons, collis, Breon, montes, Bryn, collis; ab his initiis ſive Græcis ſive Celticis videntur deſcendere non ſolùm Brennorum montium (ſunt autem duo cæteris eminentiores) ſed etiam Pyrenæorum, & gentium Alpinarum appellationes, cujuſmodi memorantur in veteri Rhætia Brenni, Brenci, Breones, Briones, &c. nec admodùm ab his diverſa Cellarius prodit (licèt cum hoc Brencos, ſeu veriùs Breucos mallem in Pannonia quærere.) Imò ipſum Brenneri nomen antiquiſſimum & Celticum eſſe, nec ante aliquod tempus (ùt Noſter Burglechnerus ſentit) ab incolis ſic cognominatis Manſi cujuſdam, vulgò des Brenner-Hoffs Poſſeſſoribus, aut certo ventorum urentium genere prognatum eſt: ùt tum ex antedictis, tum ex teſtimonio Illuſtriſſimi Leibnizii conſtat, ita enim ille in Celticis: *Bre mons, Collis Bryan, collis, Sax. Brynck. add. Pron. alti montes, Celtis Brenner, ita Alpium Tyrolenſium ſummitates appellantur; Idem ergo nomen commune Alpibus & Pyrenæis.* Addamus his omnibus Junii Philargyri teſtimonium, qui de hoc, aut Alpibus noſtris vicino monte ſic teſtatur: *Mella amnis in Gallia Ciſalpina, vicinus Brixiæ oritur ex monte Brenno;* Ex Alpibus nimirum Rhæticis, quas Camuni Rhætiæ populus Brixiæ vicinus incoluit. Et hunc Brennerum noſtrum nemo utique Vindeliciæ adſcribet, cùm non tantùm medius Epiſcopatûs Sabionenſis tractui, ſed toti ferè Tyroli noſtræ incumbat, nullúſque hactenus Vindelicos ultra Oenum promoverit, imò in Tyroli ad Oenum vix unquam locârit. Inſipida enim eſt Aventini & ſequacium hariolatio ex Brennis Rhætiæ die Braunauer in Norico, tantô intervallô, ſine ulla ratione, & fere etiam etymologia ipſis tam chara venantium.

CA-

CAPUT XXIII.

Nec non populos ab hoc denominatos, inter quos Veldidenæ Incolæ.

EX Græca & Celtica Lingua Brenneri deductam nomenclaturam & originem antiquiſſimam eſſe, probè nunc, ùt confido, perſpectum erit omnibus: jam ejuſdem quoque partis populos conſiderabimus, quos Scriptorum aliqui nec incelebres, nec novi Brennos, & Breunos, & erroneè Brencos ac Breucos, atque paulò poſt legitimo rurſum nomine Briones ac Breones, moxque iterum non ſine mendo Ibriones, ac Pæones compellant. Ad Inſtituti igitur noſtri rationem firmandam, Authores, qui illorum meminêre, ſecundùm ordinem, id eſt, ætatem dabimus; Inter quos tanquam cæterîs antiquius minimè omnium trophæum illud Alpium Plinii ſiſtendum eſt, utpote quod inter populos ab Auguſto in poteſtatem Romanam redactos hos recitat:

Gentes Alpinæ devictæ

Triumpilini, Camuni, Vennonetes, Iſarci, Breuni &c.

Inter Authores primus quod ſciam, Strabo mentionem facit, illô ipſô, quô de Rhætia & Alpibus diſſerit, locô: *Cæterùm Rhæti ad Italiam uſque pertinent, quæ ſupra Veronam & Comum. Vinum Rhæticum inter Italica egregiè commendata non ſanè inferius, in montanis illorum radicibus naſcitur, ipſi autem ad ea uſque loca, quæ Rhenus ſecat, extenduntur: hujus autem nationis ſunt Lepontii, & Camuni & Vindelici, & Norìci & montana exteriora tenent majori ex parte cum Brencis, & Tenavis his jam Illyricis:* Ita Editio Janſoniana, nec diverſa Veneta Pincii habet, & hujus tenoris complures aliæ: Emendatiſſima tamen, quam nobis haud ita pridem cum notis Caſauboni, ac reliquorum omnium Cl. Almelovenius dedit, correctiorem pariter nobis hunc locum ſuppeditat: *Rhæti uſque ad Italiam pertinent ſupra Veronam & Comum in radicibus montium, quos illi colunt,*

De anno 1652. 12. p. 275. De anno 1510. Amſtelod. 1707. f. à f. 313.

vinum Rhæticum naſcitur, quod laudatis Italiæ vinis non videtur cedere, pertingunt autem etiam uſque ad loca, per quæ Rhenus fertur: Hujus gentis ſunt etiam Lepontii, Camuníque, Vindelici autem & Norici montana exteriora tenent, magna ex parte cum Breunis & Genaunis, qui jam ad Illyricos pertinent. Si ſitum nempe ſpectemus, non ſi gentem, quippe ſi hanc reſpiciamus, fidem Appianus facit, *Rhætios, Noricos - - - - Illyricos omnes arbitrantur.* Geographorum Principi Lyricorum Ducem jungimus partæ de Rhætis victoriæ encomiaſten, dum canit:

De bell. Illyr. f. 659.

L. 4. Ode 4.

- - - - milite nam tuo
Druſus Genaunos implacidum genus
Brennóſque veloces, & arceis
Alpibus impoſitas tremendis
Dejecit acer plus vice ſimplici.

Huic proximus Florus eſt Auguſtæi pariter ævi Scriptor, ita verò ille: *Sed omnes illius cardinis populos BRENNOS, Vennones, atque Vindelicos per privignum ſuum Claudium Druſum perpacavit.* Vergente ad finem Sæculo I. Plinii adhuc teſtimonium ſuppetit ita narrantis: *Fertini & Tridentini & Bernenſes Rhætica oppida:* Qui locus certè depravatus mirè torſit Interpretes, Bernenſes, Berbenſes, Beruenſes plerumque aut legentes, aut exſplicantes: Cluverius in Italia antiqua Berunum & Belunum idem facit, quamvìs idem Plinius in Venetorum agro Bellunum & Ptolomæus in Mediterraneis Venetiæ collocet, nec exſpectari facilè poterat quiſpiam, qui huic loco mederetur, niſi illorum locorum peritiſſimus aliquis, ex quo ipſe Antiquitatum Bellunenſium Scriptor & Civis Joannes Pierius Valerianus Beruam cum ætatis ſuæ peritioribus Polzanium eſſe voluit: cujus rei mallem rationes addidiſſet, quas nullas hactenus inveni. Sed fuit tandem nuper, qui inſigniter illuſtrata omni illa Regione nodum hunc ſolveret, inſtar nimirum Alexandri Macedonici, Scipio Veronenſis, his ex Italico translatîs verbîs: *Enumeratis omnibus à Plinio in hac Regione locis ignotus duntaxat remanet, quem ille Bernenſes vocat, Rhætis adſcriptus: Berna enim fruſtra in his partibus etiam ab induſtriis quæſita eſt Geographis: Et malè alii credidère, Bellunum intelligendum eſſe, quod tamen author diſtinctum à Bernenſibus adducit: Videtur igitur nobis indubitatò legendum eſſe Breunenſes & illi ipſi intelligendi, quos Horatius inter devictos ab Auguſto in ipſorum montibus Rhætos*

L. 3. c. 19.

f. m. 91.

tos, Breunos vocat, quos pariter Breunos Inſcriptio Gentium Alpinarum ab Auguſto devictarum compellat: & forte Breunos etiam Ptolomæum nominare voluiſſe illos, quos hodie in illo Bechunos legimus: additque paulò poſt: *Quos Breunos, Breones Venantius Fortunatus* dixit. f. 115. Sæculô dein alterô Ptolomæum damus, non ſine errore tamen, quos illi in Rhæticis Vindelicíſque communes vult Cellarius, nam cum Vindelicis illos confundit, quibus tamen vicinos meliùs dixiſſet, præſertim Lycatiis, verba ejus hæc ſunt: *Quæ magis Septentrionalia ſunt Vindeliciæ, tenent Runicatæ, ſub bis verò Leuni & Conſuanatæ: poſt Benlauni, poſt Breuni & juxta Lycum fluvium Lycatii*, nobis tamen Breunorum meminiſſe etiam hoc loco ſatis eſt. Hos pariter Brennos ſub Pæonum (puta Breonum) nomine apud Appianum latere cenſemus; nam dum l. 3. de bell. Rom. Illyricum deſcribit, mox pergit: *Romani verò non bos duntaxat, ſed Pæones ultra eos, nec non Rhetios, Noricos &c. - - - Illyrios omnes arbitrantur.* Supra Illyrios enim ad Noricos & Rhætios Breones ſiti ſunt, non Pæones, utpote quos curatiores cum Cellario Geographi in ſola Macedonia quærunt.

Sæculo, quod ſequitur, tertio Divus Hippolytus Chronicon ſuum adornavit, ubi inter populos alios etiam hos recenſet: *Pannoni, Peones, Norici, Dalmatæ*, ubi Breones reſtituendos ad exemplum Labbei, qui locô *Hibeni Hiberi* legit, minimè dubito: nam cùm Sanctus hic Pater ſermonem de gentibus, quæ linguas ſuas habent, hîc faciat, Pæones Macedoniæ non videtur intelligere voluiſſe, utpote qui græcè loquerentur, ſed illos, qui Noricis contermini ſunt, ad Appiani mentem nimirum. Ed. Fabric. ſect. 6. p. 52.

Sæculum quartum binos nobis ſubminiſtrat Horatii Interpretes Acronem & Porphyrionem, iterum non ſine mendis more Grammaticorum illius ævi, haud tamen curandis, ſi rem noſtram habeamus: Hic igitur: *Gelonos Brennóſque* &c. *Ciſalpinæ Gentes ſunt bæ Implacabiles.* Prior: *Geloni & Brenni gentes Galliarum.* p. m. 520.

Sæculo VI. Venantius Fortunatus inclaruit, quem paulò ante Illuſtriſſimus Maffejus laudavit ita canentem:

Pergis ad Auguſtam, quam Findo Lycúſque fluentat
Illic oſſa Sacræ venerabere Virginis Afræ
Si vacat ire viam, neque te Bojarius obſtat
Quam vicina ſedent Breonum loca, perge per Alpem
Ingrediens rapido quo gurgite volvitur Oenus.

Quódque hic in Carmine ſcripſit doctus hic Præſul, alibi in proſa jam priùs dixerat, dum in Epiſtola ad Gregorium Turonenſem libro 1. Carm. præfixa iter ſuum narrat, in quo emenſus eſt *Oenum*
De glor. *Breonio*, *Dravum Norico;* quin ipſe, de quo modo diximus, D. Gre-
Mart. l. 1. gorius *Brionas Italiæ Caſtrum* nominat: Caſſiodorio eodem pariter
c. 42. ſæculo claro *Breones* militaribus officiis aſſueti laudantur, quos ſup-
L. 1. Variar. XI. par his Jornandes *Ibriones* dixit, potiùs *Briones* dicendos: Ita enim
De Reb. à pleriſque, præcipuè Velſero corrigitur, ſed verba exſcribimus: *His*
Goth. *enim non defuère auxiliares*, (Aëtio contra Attilam) *Franci*, *Sarmati*,
ſ. 12. *Armoriciani*, *Litiani*, *Burgundiones*, *Saxones*, *Riparioli*, *Ibriones quondam milites Romani*, *tunc verò jam numerô Auxiliatorum exquiſiti*, *aliæque nonnullæ Celticæ vel Germanicæ Nationes;* ubi *Riparioli*, *Ibriones*, etiam
In Hiſt. Grotius legit, id tamen longè adhuc melius eſt, quàm quòd mul-
Goth. tæ ac primæ editiones cum Manuſcriptis habent, nempe *Ripariolibriones*, quæ lectio certè mendoſiſſima, ùt vel primo intuitu appa-
p. 664. ret, bina etenim hæc verba aut à Librariis malè conjuncta, aut poſtea ab Editoribus non benè diviſa fuère, ſecus enim ſenſus verus ac clariſſimus ſtatim prodiiſſet, nempe *Riparioli*, *Briones*. Eodem
T. 1. Febr. fere tempore Acta Conciliabuli Aquilejenſis apud Baronium teſte
ad diem Bollando in S. Ingenuino noſtro horum Breonum Eccleſiam *Bremen-*
V. *ſem* compellant: Bollandus verò ritè in *Brennenſem* commutat, quam
De Schiſm. emendationem etiam Vir Clariſſimus Bernardus de Rubeis, qui in
Aquil. Codice ſuo pariter erroneè *Beconenſis* habuit, ſecutus eſt. Ultimam
p. 124. demum eorundem memoriam Paulus Diaconus ſæculô adhuc octa-
L. 2. c. 13. vô ſervavit, *qua de cauſa*, inquit, *Fortunatus in tantùm B. Martinum veneratus eſt*, *ut relicta Patria paulò ante*, *quàm Longobardi Italiam invaderent*, *Turonis ad ejus B. Viri ſepulchrum properaret*, *qui ſibi*, *ùt in ſuis ipſe Carminibus refert*, *illic properanti per fluentilia Menti*, & *Rounam perque Oſupum* & *Alpem Juliam*, *pérque Aguntum Caſtrum*, *Dravúmque* & *Byrrbum fluvios ad Briones* & *Auguſtam Civitatem*, *quam*
L. 4. c. 4. *Virdo* & *Lech fluentant*, *iter fuiſſe deſcribit.* Et iterùm: *In Regione Brionum ſanguis de nubibus fluxit*, & *in Oeno fluvio quaſi rivuli cruoris emanavèrunt:* Eidem pariter ſæculo accenſendum jungimus Friſingenſium Præſulem Aribonem noſtrum, Iter per Tyrolim D. Corbi-
c. 11. niani deſcribentem, dum ait: *Cùm in Breones pervenit*, *juxta ſylvam*
c. 35. &c. Et rurſus in translatione S. Corporis: *Cùm autem veniſſent partibus Vallenſium* (meliùs adhuc alius apud Meichelbeckium Codex *Valle-*

Digitized by Google

Vallenenſium, hoc eſt, *Vall-Oenenſium) cum Sancto Corpore ejus, quidam Nobilis Romanus, nomine Dominicus Breonenſium plebis Civis* (ex febre) *priſtinæ ſanitati reſtitutus eſt.* Horum agmen claudat ſæculô nono iterùm Epiſcopus, Freculphus nimirùm, qui ad exemplum Jornandis inter populos Aetio contra Attilam ſe jungentes *Ripariolibriones* inſcitiâ pariter Librariorum affert. T. 2. l. 5. c. 14.

Ex quibus omnibus haud difficulter eruimus, Brennos, Breunos, & malè ſcriptos Brencos, aut adhuc pejus cum Breucis Pannoniæ confuſos, (ùt tum in editionibus Horatii antiquioribus comparent.) Item Briones & Breones fuiſſe Rhætos. *Rhæti* autem, *gens Tuſca* fuit, ait Stephani Epitomator, vel ùt aliæ Editiones cum noſtra habent, *populi Tyrrhenici:* quales & Livius de Tuſcis locutus fecit, *Alpinis quoque ea gentibus haud dubiè origo eſt, maximè Rhætis.* Et l. 5. Tuſcos hos Brennos ſeu Breunos quis negare antiquiſſimos vel auſit, vel poſſit? occurrunt in Trophæo, Strabone, Horatio, Plinio, Floro, Appiano & S. Hippolyto, Acrone & Porphyrione, Venantio, Jornande, Paulo Diacono, Aribone ac demum in Freculpho. Veloces Horatius dixit, fortem populum ac Potentem ex Jornande & Freculpho colligimus: Franci enim ac Sarmatæ, Burgundiones ac Saxones, & qui cum his narrantur, utique ſatìs celebres eô jam ævô, ac numerô frequentes, imò integri populi, ſeu nationes, ùt illi loquuntur fuêre; hinc facile in eorum deſcendo ſententiam, qui Brennos & Breones noſtros non tantùm circa Brennum montem (etiam latiùs, ùt paulò ante pluribûs egimus, vel intellectum vel extenſum) collocant, ſed uſque ad fauces Alpium noſtrarum, præcipuè ad Oenum, ùt ex Venantio colligimus (quà ortum & occaſum hi populi ſpectant) & ita per totam Oenivallem uſque ad Licatios diffuſos arbitrantur. Et hos Veldidenæ noſtræ Incolas accoláſque gentis Hetruſcæ propaginem, velut nationem locô totius provinciæ ac Regionis poſitam in Jornande ac Freculpho reperio, nullos autem Vindelicos, quos Brenni vel Oeni accolas nemo utique dixerit: ad confines tamen inter ſeſe fœderibus, matrimoniis, atque familiaritate junctos fuiſſe haud refragabor. Num autem hi populi monti, vel mons populis nomen dederit, parum refert, & utrumque in hoſtris his partibus occurrit; nam v. g. *Mons Vennonis (Veſt-Monza* Rhætis Griſonibus, quod nobis corrupte *Fünſter-Münz* eſt) forte Vennonibus nomen tribuit, vel hi monti: partes Vallen-

ſium Ariboni memorantur, qui ſunt Oeni-Vallis incolæ ab hac Valle, per quam rapido gurgite Oenus volvitur, ùt ait Venantius, incertum an à Valle, vel flumine nomen ſit inditum: Occurrit ulteriùs apud Gruterum *Atheſinorum Reſpublica*, eò quòd ex Valle Alpium Tridentinarum, per quam Atheſis fertur, aut à fluvio populis nomen hæſerit, ſúntque hodie nobis hi populi Atheſini die Etſch-länder: Vallis porro Ananiæ Incolæ an Naunes vel Genaunes ſint, hîc non diſquiro, utì, & an à Valle, populis aut fluvio Nauno nomen relictum illis fuerit, vel è diverſo Vallis utrique nomen ceſſerit, pariter non diſcutio: ſufficit nobis ſic incolas, accoláſque etiam latiùs diffuſos, imo totum etiam Epiſcopatum Brixinenſem Brennenſem, & apud Jornandem ac Freculphum, ut audivimus, potiorem Regionis partem, licèt ſeriùs ab iſtis compellari: Illud verò ex his, quæ modò diximus, compertum eſſe crediderim, Genti tam celebri urbem etiam clariorem cæteris aſſignari oportere, præſertim cùm à primo, ad nonum uſque, ſæculo conſtantiſſimìs Authorum teſtimoniis inclaruerit.

****

CAPUT XXIV.

Reliquos quoque Rhætiæ populos longè diverſos à Vindelicis fuiſſe.

INter alia, quæ Cl. Velſerus pro ſtabilienda Auguſta ſua, ſola, ùt vult, Rhætiæ utriuſque, à prima Provinciæ Conſtitutione, urbe principe affert momenta, illud ultimum non eſt, quòd Rhæti, Vindelici, & Norici inter ſe populares à Tuſcis oriundi omnes ipſi videantur: ubi etiam contra alios pleróſque contendit, Vindelicos Rhætorum familiam, nuncupationem hanc ſuam privatam à Confluentibus reperiſſe, cæteroquin autem Rhætorum gente ac nomine plerumque cenſos fuiſſe manifeſtum & compertum aſſerit, ratione, quantùm quidem aſſequi potui, non alia, quàm quòd Polybius Alpinos & tranſalpinos ejuſdem generis agnoſcat: Verùm enimverò hæc

Rer.Boic. l. 3. f. 88.

hæc diſcutere cupienti altiori longè ab origine hæ res petendæ ſunt,
& primi inquirendi Alpium noſtrarum incolæ: ab Aſcenaze Noe Ne-
pote habitatores harum Alpium Sprecherus deducit, Celtáſque vo-
catos aſſerit; De primo Aſcenaze nempe, ulteriùs indagare mihi
neceſſarium haud videtur, contento de Celtis primis Alpium Inco-
lis cum fide reſcire: Dio igitur apud Cluverium diſertè habet: Germ.
Rhenus ex Alpibus Celticis paulo extra Rhætiam oritur: Editio Stepha- ant. l. 1.
ni: *paulo ſupra Rhætos:* Verùm poſteriora non moror verba, cùm f. 21.
omnes Tacito aſſentiantur, narranti, quòd ſit Rhæticarum Alpium f. 27.
inacceſſo ac præcipiti vertice ortus. Celtas igitur ante Rhætos has
Alpes incoluiſſe cùm pronum ſit credere, indagandum nunc ulte-
riùs eſt, quidnam gentis Celtæ fuerint: Appianus equidem de his
fabulas narrat, ex reliquis tamen verbis teſte Cluverio ſatis clara l. c. f. 20.
quidem, ſatíſque perſpicuè colliguntur, dum ait: *ferunt Regionem ab* Libr. de
Illyrio Polyphemi filio cognomen accepiſſe, Polyphemo quippe Cyclopi ac reb. Illyr.
Galateæ Celtum & Illyricum, & Gallum filios extitiſſe, eoſque ex Sicilia f. m. 494.
progreſſos Celtis & Illyriis, & Galatis ab ipſis cognomen aſſummentibus
imperitaſſe: Gallos nimirum, Germanos, Illyricóſque ab antiquiſſi-
mis mortalibus præ unius, ejuſdémque generis ſive gentis nationi-
bus fuiſſe habitos: de ſolis primùm Gallis Strabo: *univerſos Gallos* l. 4. p.
à Græcis Celtas appellatos opinor ob eorum claritatem: tum de Gallis, 443.
& Germanis ſimul idem iterùm fidem facit: *nam & natura & vitæ* c. 1.
Inſtituto gentes hæ ſimiles ſunt: Hos Gallos Galatas ſive Celtas etiam
Tauriſcos audiiſſe iterùm iterúmque Strabo teſtatur: *permixtæ ſunt* l. 7.
Thracibus, ait, *intra Iſtrum colentibus, Gallicæ gentes, Boji, Scordiſci &*
Tauriſci, ùti & Norici noſtri Tyrolenſes hodie in Valle Puſtriſſa (ùt
illam Diplomata Brixinenſia apud Gewoldi Hundium vocant) in-
colæ nimirum Alpium ſupradictarum & Dynaſtiæ Taurenſis in Val- l. 3. c. 20.
le Oenana: de illis Plinius: *Juxtáque Carnos quondam Tauriſci Ap-*
pellati, nunc Norici: & Strabo: *Poſt hos contermini jam intimi Hadria-* l. 4.
tici Sinûs receſſui & locis ad Aquilejam, Noricorum quidam incolunt, &
Carni: Noricorum ſunt etiam Tauriſci. Ad hoſce Tauriſcos etiam Vin-
delicos pertinuiſſe in ſuo de Vindelicia & Norico libro Cluverius e- c. 2.
ruditè agit, quò brevitatis cauſa Lectorem remitto, & planè ad Illy-
ricum unam ex Celticæ veteris Regionem etiam Vindeliciam perti- l. 7.
nuiſſe laudatus jam ſæpè Strabo affirmat: *primùm Illyrica exponimus,*
quæ ad Iſtrum & Alpes attingunt, ſita in medio Italiæ, & Germaniæ, in-
cipien-

cipientia à Lacu, qui eſt apud Vindelicos, Rhætos, & Helvetios. Hinc Servius Gallicana Rheni frigora ad ortum ejus dixit: Danubium ex Celtis & Pyrene naſci Herodotus, ex montibus Celtarum, qui Galli nunc appellantur Procopius, & Eridanum ex montibus Celtarum Dionyſius Alexandrinus naſci voluit.

Ex quibus omnibus certum denique fit, primos poſt diluvium Alpium noſtrarum incolas, Celtas, Illyricóſque, populum Gallicum tunc, ſeu mavelis, Germanicum fuiſſe, cujus quædam & hodie monumenta apud nos ſuperſunt, quemadmodùm paulò ante in Celticis Græcíſque montis Brenneri ſeu Pyrenæi originibus & Dynaſtiæ Thaurenſis, ac montium quos Thauren vocamus, etymologia monſtravimus: In verbo *Brix* vero, quod noſtris ineſt, Brixentis Plinii, ac Ptolomæi Gallicum aliquid antiquiſſimum Illuſtriſſimus Maffejus ſe deprehendiſſe annotavit, qualia fortè etiam (ſi non ejuſdem, ſaltem poſteriorum temporum) ſunt paſcua apud nos montana: die

Æn. 3. Alpen, & tota Regio noſtra; cùm teſte Servio ad Virgilium: *Alpes*
v - - - *Gallorum linguâ alti montes vocantur. Ach* torrentes in Ezenſi & Achenſi vallibus; *Gaw* pagus, Regio uti *Vinſchgaw* ſeu Vennones Trophæo: *Lueg* Specula, *Mallum Mals* ſeu judicium publicum, & quod huc pertinet; *Geding*, & *Malſtett* in eadem venuſta Valle: Et ſi quæ ſunt alia innumera alibi adhuc fuſiùs memoranda Gallicæ ſeu Celticæ aut Germanæ antiquitatis veſtigia. Et hoc utique ſenſu verum eſt Alpinos & transalpinos ejuſdem eſſe originis; cùm primi Tyrolis & Vindeliciæ Incolæ Galli, Celtæ, & Illyrii fuerint: Neque

l. 2. XIX. aliter Polybius loquitur: dum de Gallis etiam Inalpinis illi ſermo
p. 97. eſt: *quòd nimirum transalpinis arma in ipſos moventibus bellum paveſcentes, quod pernitioſum fore arbitrabantur, quà largitione munerum, quà generis communione allegata hoſtis jam concitati impetum à ſe amoliti in Romanos eundem irritârunt, atque adeò expeditionis Comites ipſi fuerint per fines Etruſcorum, nam & ipſi expeditionis participes erant, impreſſione facta prædam quidem avertère magnam, finibúſque Romanorum ſine periculo exceſsêrunt. Verùm in Patriam ubi rediiſſent, mutua cupiditate rerum captarum ad ſeditionem impulſi & prædæ & exercitûs ſui bonam partem amiſerunt. Familiaris eſt hæc Gallis inſania, quoties aliena rapuêrunt, ubi præſertim merô cibóque ſe ingurgitârunt.*

Ex quibus omnibus manifeſtè liquet, Communionem hanc generis non ad Rhætos & Vindelicos, ſed ad Gallos ſeu Celtas, qui ante

ante Rhætos in his Alpibus erant, pertinere. Si quis verò Hetruſcos expeditionis, ùt audivimus, comites jactet, is ſciat, non noſtrates illos Gallis extitiſſe comites, ſed illos Tuſciæ: qui fortaſſe, ne & ipſi finibus ſuis inſtar Tyrrhenorum ad Padum ejicerentur, adacti formidine, maluêre ſocios Gallorum, quàm amicos Romanorum (quorum creſcens potentia pro more ipſis inviſa eſſe potuit) prudenter agere: Nam in recenti adhuc hærere ipſis memoria poterat, quod idem Polybius capite antepenultimo de ipſis teſtatum XVII. p. reliquit: *adſidebant Tyrrhenis Galli, ideoque cum ipſis Commercia fre-* 96. *quentabant, deinde cupiditatis oculis in pulcherrimam planitiem adjectis, arrepta occaſione levi, numeroſo cum exercitu nihil cogitantes Etruſcos invadunt: ex Regione circumpadana ejiciunt, atque ipſi planitiem illam occupant.* Ex hac igitur Regione circumpadana ejecti Tyrrheni ſeu Etruſci num in vacuas Gallorum in Alpibus ſedes, an verò in alias & fortaſſis remotiores ab his Alpes, an verò propinquas primùm vi, vel precariò ſeceſſerint, haud invenio. Sunt, qui ex Livio Colonias jam priùs in Alpes ab his ipſis Tyrrhenis miſſas velint, an verò in oppoſitas Pado, valde ſubſiſto, cùm ſæpiùs, teſte iterùm Livio, inter utrumque hunc populum prælia interceſſerint, dum inquit: *nec cum his* (ad Cluſinam Gallis) *primùm Etruſcorum, ſed multò ante cum iis, qui inter Appenninum, Alpéſque incolebant, ſæpè Exercitus Gallici pugnavêre, Tuſcorum enim*, pergit ille, *ante Romanum Imperium* l. 7. 33. *latè terra marique opes patuère mari ſupero, inferóque: - - - Inter utrumque mare vergentes incoluêre urbibus duodenis terras, priùs cis Appenninum ad inferum mare, poſtea trans Appenninum totidem, quot capita originis erant, coloniis miſſis, quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris, uſque ad Alpes tenuêre: Alpinis quoque gentibus ea haud dubiè origo eſt, maximè Rhætis, quos loca ipſa efferârunt, ne quid ex antiquo præter ſonum linguæ nec eum incorruptum retinerent.* Ex quibus verbis in eam pronior conjecturam forem, Colonias non ad Gallos in Alpibus habitantes miſſos (quis enim ad hoſtes Colonias mittat?) ſed inſtar urbium duodecim tanquam capitum *cis* Appenninum, totidem urbes *trans* Appenninum & in Inſubria à miſſis Coloniis exſtructas fuiſſe, quod & Sprecherus innuit. Originem autem Etruſcam Alpinorum ad ea re- p. 23. ferendam tutiùs tempora crederem, quibus à Gallis in has Alpes pulſi forte vicem relictis adhuc Gallorum reliquiis reddidêre, & Al-

pes noſtras Duce Rhæto occupârunt, Regioni Ducis nomine impoſito. Id vero (cum integra Regione ſubacta nimirum) paulatim factitatum, utì & ditionem extenſam cum Tſchudio arbitror; cùm
In Rhæt. & Comum ſubin teſte Plinio afflixerint. Nobiliores etiam ac po-
c. 5. tentiores jugi alieni impatientes hæc perfugii loca inſediſſe, neque
p. 22. huic, neque Sprechero refragari eſt animus. Utì nec illud modò
p. 25. impugnabimus, num forte, quod Sprecherus credit, Hetruſci cùm Celtarum operâ, utpote aëri & regioni aſſuetorum, opus haberent, illos amicitiâ ſibi conciliârint, & munitionibus aliquibus fines ibidem cuſtodierint. Urbes certè exſtruxêrunt, cùm multas in bello poſtea Rhætico expugnârint Romani, quemadmodum Paterculus teſtatur. Atque de condito Tridento & altera ad Brennenſes urbe Plinius: Hic mos tamen apud Gallos haud vigebat, aſſerente ite-
l. 2. 17. rùm Polybio: *habitabant vicatim ſine muris.* Sive igitur Tyrrhenos, Tuſcos ſeu Rhætos noſtros è Græcia, Lydia, terra Chanaan, ſive ex Ægypto in Italiam delatos primùm, ac multis dein ſæculis huic ipſi
It. Ant. imperitâſſe Italiæ dicamus, ſemper verum erit Cluverii aſſertum:
l. c. Rhætos à Vindelicis diverſiſſimi generis eſſe; cùm hos conſtanter Gallos ſeu Germanos, Illyrióſque fuiſſe certiſſimum ſit. Cúmque ex illo dein, Tarquinii nempe Priſci, tempore ſæculis fere ſex ante bellum Auguſti Rhæticum in his Alpibus Rhæti commorati ſint, facilè Alpini omnes, aut plerique ſaltem ex his deſcendere poterant, deleto penitus in hac provincia Gallorum Celtarúmque nomine: donec auctis jam in immenſum Romanorum viribus Liberæ genti utique timendis è re ſua ipſis viſum fuerit initis fœderibus & adſcitis ſociis Noricorum Vindelicorúmque, utùt diverſi generis populorum, armis communi hoſti reſiſtere. Sed huic tandem cum orbe fere reliquo cedere coacti titulis ſuis nobile illud trophæum Alpium implêrunt, in quo, ſi quid ſuſpicionibus liceat, non fruſtra gentes Vindelicas ac Gallicas à reliquis pleriſque Rhæticis diſcriminis cauſâ expreſſas eſſe arguere quis meritò poſſet; cùm ſola hæc inter tot populorum nomina adjecta legamus: Neque interpolationibûs irrepſiſſe credibile ſit, cùm in omnibus omnino exemplari-
t. 1. f. 77. bus Plinii ſimili ac conſtanti tenore reperiantur, proùt illa etiam Vir Illuſtris Joſephus Bimardus apud Cl. Muratorium in Inſcriptionum antiquarum Collectione ex eodem Plinio nuper admodùm publici juris fecit, quod vir doctiſſimus, ſi in ullo unquam Codice ab Interpola-

terpolatoribus additum reperiſſet, citra dubium adnotâſſet, cùm etiam verba illa: *non ſunt adjectæ Cottianæ Civitates XII.* &c., quæ aliqui ad Inſcriptionem retulêre, ad Plinii potiùs Contextum pertinere, animadverterit. Quapropter valde ſubvereor, ne rationes Velſeri pro una eadémque Rhætorum ac Vindelicorum gente, atque Tuſca utriuſque propagine tam firmæ non ſint, ut his ſolam unicámque gentis ſat certò, ni fallor, etiam ritibus diverſæ, urbem principem ſuperſtruere valeat.

CAPUT XXV.

Veldidenam à Tuſcis ſeu Rhætis conditam probabiliter aſſeritur.

TErram Chanaan, ſeu Palæſtinam quamplurimis, iiſque ampliſſimis, & potentiſſimis urbibus refertiſſimam fuiſſe non eſt, cur multîs doceam, cùm ex Sacro hæc Codice luce meridiana clariora ſint; Plura deſiderantibus S. Hieronymus, V. Beda, Relandus, Bochartus, & Adrichomius cum Gallis & Anglis, qui ſua itinera deſcripſere, dabunt, harum quoque reliquias haud contemnendas vidit & deſcripſit nuper admodùm R. P. Angelicus Maria Millerus è Servorum B. V. Ordine Oenipontanus. Rhætorum autem noſtrorum proavos Tuſcos, & hos ipſos Chananæos fuiſſe egregiè nos Illuſtriſſimus Maffejus in Originibus Hetruſcis inſtruit, p. 19. 22. cui laudatus paulo ante Seneca facem præfert: *Tuſcos Aſiæ debemus.* 24. Cæterùm idem Illuſtriſſimus Marchio ab hac, una omnino gente, l. 3. c. 23. f. 6. eadémque Etruſca Italiam, quà patet, univerſam cultam fuiſſe (quam gentem Græci Tyrrhenos nuncupârunt) aſſerit. Qui quòd omnia cis Appenninum, & à Pado fluvio ad Alpes uſque occupaverint, Livius docet: Duodecim Civitates, etiam ex hac regione, illis tribuuntur, à prædictis, quæ in interiori Hetruria ſitæ fuerant, f. 7. totidem quaſi Coloniæ prognatæ, quæ, quales fuerint, multi fruſtra hactenus magnâ licet operâ inquiſivêrunt. Tradit quoque Plinius

Digitized by Google

nius ex duodecim illis Civitatibus, quas Tuſci olim trans Padum inſtauraverint, ſolam reliquam Mantuam adhuc ſuperfuiſſe, ego verò ſuſpicor, pergit Illuſtriſſimus Author, has Civitates non hodierno ſenſu pro ſingulis urbibus intelligi debere, ſed antiquo illo, & apud Latinos Scriptores admodùm frequenti, quo Civitas populos integros in unam quamdam Communitatem atque corpus quaſi coeuntes deſignat, quorum unumquodque ex oppidis pluribus conſtare poterat, & vicis etiam ſine urbe ulla; Ita Maffejus; Sed veniam utique Vir, quem adoro, ſummus mihi denegaturus haud erit, ſi ejus pace ſolo veritatis indagandæ ſtudio, quod eſt unicus Litteratorum ſcopus, paullùm ſubdubitare præſumam, num hîc Civitates ſeu Reſpublicæ, utì Docti intelligunt, admitti poſſint, cùm illas apertiſſimè Plutarchus urbes, Plinius oppida, uterque de his ipſis verba faciens, neuter verò Civitates dixerit: Placeat utriuſque verba percipere; prior ex his de Regione Etruſcorum, ſeu quod idem eſt, Tuſcorum, Tyrrhenæa ad Padum & Alpes uſque protenſa locu-
In Camil. tus addit: *Hæc octo & decem pulchras, magnáſque urbes habet, & ad*
f. 72. *quæſtum & ad victum ampliſſimas, Galli has Tyrrhenis ejectis occupavêre:* Poſterior: *Venetorum autem Ateſte, & oppida Acelum, Patavium, Opitergium, Belunum, Vicetia, Mantua Tuſcorum trans Padum ſola reliqua.* Ad quæ verba, Gronoviana Plinii editio hanc variantem vetuſti Codicis Lectionem in margine adjicit, *Venetorum autem Adria, Ateſte* &c. quam cùm genuinam eſſe mox evicturus ſim, oppida ſeu urbes Etruſcorum in propatulo erunt, cùm ex Plutarcho certò con-
c. 1. ſtet, Adriam Hetruſcorum urbem fuiſſe, verba ejuſdem recito: *Nam mare quidem Boreum Adriaticum à Tyrrhena urbe Adriæ, quæ ad Notum inclinatur, illud verò, quod è regione eſt, Tyrrhenum appellant*, imo
l. 3. c. 16. ipſius Plinii: *Nobili portu oppidi Tuſcorum Adriæ, à quo Adriaticum mare ante appellabatur, quod & nunc Adriaticum.* Ipſus enim probè novi, atque ex Illuſtriſſimo Maffejo non ſemel didici (quid enim pudeat, unde in Hetruſcis præ cæteris profecerimus, ingenuè profari?) per *Civitates*, Reſpublicas ſeu Communitates deſignari; hinc ubi de Civitatibus Rhætiæ ſermo erat, cautè abſtinui illô ipſô, de quo modò toties nobis ſermo redit, Plinii teſtimonio: *His contermini Rhæti & Vindelici omnes in multas Civitates diviſi:* Nam Communitates intelligi Litteratorum conſenſus eſt, quibus omnibus rite perpenſis hæſitandum non eſt ampliùs, Tuſcos in Alpibus noſtris (ſicuti

Digitized by Google

(ſicuti olim Majores eorum ad exemplum ampliſſimarum in terra Chanaan urbium tales in Hetruria & ad Padum condidêre) urbes quoque exſtruxiſſe non ignobiles, cujus argumentum Tridentum & Feltria eſt, evidenti etiam Plinii authoritate ſuffultum. Indagandum autem nunc ſedulò quodnam illud ſit, de quo idem Plinius eodem locô differit, dum ait: *Fertini & Tridentini & Bernenſes Rhætica oppida.* Et inprimìs quidem adverto, ſub oppidi nomine urbes intelligere Plinium, cùm has ipſas Etruſcorum urbes Plutarchus dicat, quæ oppida alter compellat, vix unquam urbis nomine uſus; nam in tota ejus Italiæ deſcriptione urbibus utique amplitudine, antiquitate, atque opulentia præ orbe reliquo poſt Auguſtum clariſſimis referta, ac quantùm quidem per brevitatem temporis licuit, luſtrata, nullius urbis nomen inveni, niſi illo in loco, qui per antonomaſiam reliqua videtur omnino excludere: *Urbs Roma*, inquit, *vel ſola in ea.* Enimverò urbs l. 3. urbs ſola, cui par nihil, nihil ſecundum ullo tempore proferetur. Hinc idem Author, ne alteri cuipiam urbis nomen imponat, paulò poſt pergit: *ad Padum amnem Italiæ digniſſimum omnia nobilibus oppidis nitent.* c. I. Coloniæ in quibuſdam aut Civitatis nomine tantùm adhibito: dein Tridentum urbem nobilem ac ſpectabilem ſemper fuiſſe quis neſcit? antiquitatum reliquiæ vix ullibi in hac provincia tam inſignes ſe offerunt: *Feltriam quoque celebrem etiamnum & Epiſcopali Sede claram* Cluverius, qui coram inſpexit, laudat: *memoratur*, inquit, *Inſcriptioni antiquæ* (duplicem affert, prima *ordinem Feltrenſem*, altera *Patronum Collegiorum Feltriæ* loquitur) *Antonino in Itinerario*, *Caſſiodorio & Paulo Diacono.* It. antiq. f. 117. Tertium igitur Plinii oppidum pariter urbem fuiſſe, aut intelligi potuiſſe nemo utique prudenter obſtabit, cúmque aliis rurſum concedet, per Bernenſes ſeu Breunenſes potiùs nomen populorum non urbis ejuſdem præcipuæ fuiſſe allatum: Nam neque Tridentinam urbem Tridentum vocat Plinius, ſed populos pro urbe nominat: idem de Feltrenſibus agit, non Feltriam ipſam adducens: Hinc neque urbem quis aut urbis nomen apud Breunenſes exſpectet, ſed ſolo populi nomine contentus ſit, oportet. Ex Brennis autem ſeu Breunis Beruenſes & Breunenſes nominis originem trahere nemo non videt, & unà quænam eorum urbs præcipua fuerit, haud difficulter pronuntiat: ſi præſertim ea, quæ hactenus de Veldidena diximus, combinet; non enim ad Bren-

num, quem cum populis aliqui ad Alpium fauces extendunt, locus urbi tam amplus, fertilis, ac patens, atque ob confluentes opportunus magìs aſſignabitur, quàm hæc circa Oenipontum, & Veldidenam noſtram vicinia. Si roges, cur populi non urbis nomen expreſſerit Plinius: etiam hujus rei conjecturam afferam, ſed conjecturam tantùm; quæ ſi vero ſit ſimilis, acceptari ab iis aſſolet, qui Rei Litterariæ jura dicunt, donec certiora indagentur. Percepimus hactenus Tuſcos ſeu Rhætos noſtros in Inſubria, Venetia, & omni ad Padum vicinia à Supero ad Inferum mare urbes ampliſſimas tenuiſſe, ex his depulſos, imò ſi Livio fides, jam antea deductas Colonias Hetruſcas has Alpes petiiſſe, Tridentum condidiſſe, complures inſuper in Rhætia urbes ac Caſtella à Druſo expugnatas fuiſſe, repetitis vicibus intelleximus: Has à Celtis ſeu Germanis noſtris exſtructas fuiſſe haud perſuadeor, cùm Taciti, aliorúmque junctis conſtet teſtimoniis, nuſpiam Germanos urbes aut Caſtra condidiſſe, ſed vicatim habitâſſe; pronum igitur eſt colligere, à Tuſco-Rhætis urbes Rhætiæ fuiſſe conſtructas, & nomina eorum pariter ex hac Lingua deſcendere, nempe fuiſſe Tuſco-Rhætica: Exemplum in Vàlle Engadina ſupereſt, hanc à vocibus *En Co d'Eno* ſeu *in Capite Oeni* Scriptores Griſones deducunt. Quidſi Veldidena aut Veldidina (utrumque enim Antonini in diverſis ac variantibus Codicum Lectionibus reperitur pro medii ævi, ſeu Sæculi octavi E. in I. mutantis modulo) quia *ad Enum* ſita, tale quid nominis Hetruſci, ſeu Tuſco-Rhætici recondat? Linguæ Rhæticæ ſeu vulgaris Romanticæ peritos deſuper conſulo, (ſi quæ tamen antiquæ Rhæticæ ſuperſint in hac Reliquiæ) ex eorum enim, qui hanc calleant, numero non ſum; decantatum autem eſt, nomina hæc Rhætica Romanis non accepta fuiſſe admodùm: Livius hac de re mihi iterum teſtis erit, toties allatus: *Tuſcorum ante Romanorum Imperium latè terra maríque opes patuêre, mari ſupero, inferóque, quibus Italia Inſulæ modô cingitur, quantùm potuerint, nomina ſunt argumento - - - - - - omnia uſque ad Alpes tenuêre, Alpinis quoque ea gentibus haud dubia origo eſt, maximè Rhætis quos loca ipſa efferârunt, ne quid ex antiquo præter ſonum linguæ, nec eum incorruptum retinerent.* Quod Hiſtoriæ Romanæ Conditoris teſtimonium, qui renuit, aliud Mela fere Synchroni audiat: *Montium altiſſimi Taurus & Rhætico, niſi quorum nomina vix eſt eloqui ore Romano*; aut ſi mavis cum Aldo legere: *Taurus & Rhætico, & alii*

L. 8. 5.

alii, quorum nomina vix eſt eloqui ore Romano. Rhætica nimirùm nomina fuêre (atque vel hodie ſuppetunt ùt aliqui volunt, ſed ùt mihi videtur ex Latinis temporum ac Regionis vitio depravatæ per vallem præcipuè Venuſtam) tum Alpium, tum urbium, imò & fluminum fortaſſis, quæ corrupto Hetruſcæ Linguæ ſono, & efferata cum populis prolata videbantur Romanis hac in Regione victoribus, quæ & à Scriptoribus eorundem, nil niſi Græcum aut Latinum, oppido latinum, ambitioſa adulatione excipientibus, velùt indigna Romanâ eloquentiâ Auguſti præſertim ævo diſplicuerant: à qua labe ſi nec Plinium ævi adhucdum Auguſtæi ſeu primi Sæculi Scriptorem immunem quis dixerit, me volente, & calculum addente facit: advertítque, neſcio, quiſnam Vir doctus & ævô noſtrô clarus, Plinium Oeni noſtri nullibi mentionem facere, quod argumento eſſe poteſt, multa quidem de populis Alpinis Illuſtrem hunc & in Geographicis probatiſſimum aliàs Scriptorem protuliſſe, ſed & multa eundem latuiſſe, aut confusè ab aliis hauſta etiam ſubobſcurè transmiſiſſe ad poſteros: ut proin populi ad Brennum meminerit, quin clariorem de eorum urbe principe etymologiam adſtrueret. Et hæc ſententia illis haud dubiè præplacebit, qui incertam adhuc Hetruſci ſeu Rhætici vocabuli in Veldidena originem eſſe contendent, qualem nec mordicus ipſe defendo, & peritioribus hujus idiomatis relinquo; de quo nec Grammatici, nec Vocabularii quidem Scriptores, qui nos poſſent inſtruere, unquam hactenus, quod ſciam, prodiêre in lucem, adeò ut peritiſſimus harum rerum Tſchudius ingenuè faſſus ſit: *Lingua Rhætica apta non eſt, ut in Scripturam redigi poſſet, quippe inſtrumenta omnia Regionis olim Latino, nunc Germanico expediuntur Idiomate.* De Inalpin. Rhæt. c. 3. Nobis Conjecturas indicâſſe ſatìs eſt, revelabit multa ætas poſterior, & tritiorem viam faciet, cujus obſcuriora tantùm veſtigia vel à longè monſtravimus. In his enim Antiquitatum tenebris adhucdum palpantes unica interdum ſcintilla recreat, quæ licèt vel momento cum fulgure perit, accendi tamen ex his igniculis Illuſtriora poterunt ingenia, Patriam noſtram pro dignitate condecoratura. Denique forſan etiam cum Cl. Hanſizio in deſcribendis urbibus non curatum ubivis Plinium, aut cum Marco Hoppero in præfatione editi Strabonis ad Ægydium Tſchudium etiam dicere poſſem, Plinium Alpinas gentes fortè oculatum aliàs teſtem, jejunè admodùm tractâſſe.

CAPUT

CAPUT XXVI.

Ab Auguſto Coloniæ dignitate ornatam fuiſſe rationibus firmatur.

FIrmatîs igitur paulatim Rhætorum rebus ad ipſius Veldidenæ firmandas majori paratu nos accingimus, præmittentes illud Propertii:

Hoc, quodcunque vides, Hoſpes, quàm maxima Roma eſt
Ante Phrygem Æneam Collis & herba fuit.

Quod invertentes majori jure ſic proferimus:

Hoc, quodcunque vides, Hoſpes, fuit æmula Romæ
Veldidena olim, collis & herba modò eſt.

Romæ enim æmulas fuiſſe Colonias novimus ex Gellio: morem Romanorum devictos populos parte agri multare, in noviter, aut ſaltem priùs condita oppida novos Colonos, præſidia futura provinciarum adſcribere ex Appiano: ſine his Regionem nullam fuiſſe ex Seneca & Lipſio; Tales quoque Rhætis noſtris, utpote genti bellicoſæ, atque jam antea urbibus Caſtellíſque compluribus munitæ, iis verò nunc expugnatis fuiſſe inductas, & deduci opportuiſſe, præcipuè ad Brennum montem ob populorum illorum indolem & loci commoditatem Cap. XIX. pluribûs monſtravimus. Hoc verò præſenti, ab Auguſto deductam, probatum imus. Devictis provinciis Colonias fuiſſe inductas nos dudum etiam Hyginus docuit, dum ſcripſit: *finitis ergo ampliorum bellorum operibus, augendæ Reipublicæ cauſâ Illuſtres Romanorum Viri urbes conſtituêrunt, quas aut victoribus populi Romani Civibus, aut emeritis militibus aſſignavêrunt, & ab agrorum novæ dedicatione culturæ Colonias appellavêrunt:* Imò Auguſtus in monumento Ancyrano ſe jactat: *Colonias militum in Italia, aut in provinciis ad memoriam ætatis meæ feci.* Finiit bellum Auguſtus, Colonias

De limit. conſtit.

Ap. Fabr. p. 225.

lonias igitur in ſubacta provincia aut condidit novas, aut in vetera oppida Colonos deduxit novos: quaſdam enim urbes ait Velſerus, Rer. antequàm Coloniæ fierent, diu ſtetiſſe exploratum habemus: quem Aug. admodum nobis iterùm Hyginus fidem facit *Divus Auguſtus* - - - f. 84. *ſuarum Legionum milites Colonos fecit, alios in Italia, alios in provinciis. His quibuſdam deletis hoſtium Civitatibus novas urbes conſtituit: quoſdam veteribus oppidis deduxit & Colonos nominavit.* Cùm igitur in Rhætia hoc bello multas urbes & Caſtella teſte Paterculo expugnârit per ſuos Auguſtus illas, quas delevit, aut novas condiderit, neceſſe eſt, aut in veteres, ſuos deduxerit Colonos: Imò (quod nobis cum Goëſio placet) etiam populis victis conceſſum aliquando fuit, ut, ſi vellent, Coloni adſcriberentur, quod ex Livio & Dionyſio Halicarnaſſæo ſcimus: paucos autem ex noſtris adſcriptos fuiſſe, Dio nos ſuſpicari jubet, haud plures nimirum, quàm *qui colendæ Regioni ſufficerent, cùm maxima eorum pars & ætate validiſſima, ne gens populoſa bellum retentaret, abducta fuerit, ut ad rebellandum non ſatis virium haberent:* Adſcriptos tamen aliquos fuiſſe luculenter ex hoc teſtimonio patet; Habemus igitur Colonos, & quidem etiam ex devictis Rhætis noſtris, habemus (ita Tacitus vocat) *ſubſidium adversùs Rebelles,* quales ne fiant (potentiores præcipuè populi) cautum ſibi his remediis, & in hoc præcipuè, & in aliis bellis voluêre Romani: agnovit hæc dudum apud Cæſarem Critognatus, dum ad obſeſſos Aleſiæ hæc verba fecit: *Romani verò quid petunt aliud, aut quid volunt, niſi invidia adducti, quos fama nobiles, potentéſque bellô cognovêrunt, horum in agris Civitatibúſque conſidere, atque in his æternam injungere ſervitutem, neque unquam alia conditione bella geſsêrunt:* Fuêre enimverò famâ nobiles Rhæti quia Hetruſci, fuêre bellô potentes, quia devota morti pectora, ferrata agmina, diu latéque victrices catervæ, implacidi, veloces, immanes, & plus vice ſimplici debellandi: Et quamvìs laudis hujus pars quoque magna etiam ad ſocios belli Vindelicos ſpectet: majorem tamen hujus partem ex Ode præſertim poſteriori ad Rhætos pertinere nemo ibit inficias, qui Horatium alióſque inſpexerit. Martiam igitur hanc gentem, ne bellum retentaret, frœno Coloniarum ut feliciùs coërceret, ipſe Auguſtus in Rhætiam ſe contulit: & quidem, quantùm ex doctiſſimo Maſſon colligimus, ſtatim à belli confecti tempore, M. enim Licinio Craſſo, & Cn. Cornelio Lentulo Coſſ. quibus annum U. C. 740. aſſignat,

Antiq. Agrar. p. 8.

L. 54. f. m. 614.

Ann. 12. 32.

Bell. Gall. l. 7. 77. p. m. 274.

Horat. l. 4. Od. 4. & 14.

In vit. Horat. p. 341. ſignat, mox addit: *Cùm Auguſtus Româ adbuc abeſſet hôc annô, quem totum rebus Gallicis, Germanicis, Rhæticiſque conſtituendis, atque pluri- mis per Galliam ac Hiſpaniam Coloniis excitandis abſumpſit: tum cenſe- mus Horatium ad eum libri IV. Oden V. ſcripſiſſe, ut quaſi totius populi Romani nomine cuſtodem gentis moneret, abeſſe jam nimiùm diù, atque enixè rogaret, tandem rediret.* Quod ultimùm eo veriſimilius & nos cenſemus, cùm ode præcedente Druſi laudes, & confectum ab eo bellum Rhæticum celebraverit: Inter conſtituendas autem res Rhæ- ticas præcipuam eidem de Coloniis curam fuiſſe haud ambigendum cenſeo. Et quamvìs Authores, qui de Coloniis Auguſti aliquid edi- dêre, nullam omnino (neſcio à Velſero, aut à quo decepti) in aſſe- rendis aliàs vicini Norici ac Vindeliciæ Coloniis etiam pluribus val- de liberales fuerint, nihilominus ab hoc Principe, imò neque à Ro- manis Imperatoribus aliis, conditam in Rhætia ullam ſignârint; au- ſim tamen ad exemplum aliorum binas aut tres in Tyroli noſtra pro- ducere eò majorî fiduciâ, cùm apud Lapidum Collectores paſſim vi- derim complures noſtrîs primùm temporibûs Colonias detegi, de quibus tamen apud Scriptores veteres nullum occurrit verbulum. Et quamquàm Frontinus multas ab hoc Imperatore deductas pecu- liari libro, aliquot etiam Suetonius & Plinius ſparſim adnotârint: Si- gonius tamen, utì & Fabrettus cum Grutero, Sponio, Donio & Cl. Muratorio in Inſcriptionibus: Golzius & Mediobarbus etiam in nummis aliquas detexêre: Imò ſex omnino Eminentiſſimus Noris ſuæ dignitati reſtituit, quæ omnes Auguſto ſuam debent originem: In Rhætia igitur noſtra Coloniam Auguſti Tridentum ex Lapide in Palatio Epiſcopali extra urbem pereleganti, vulgò il palazzo agli Al- beri (quem 1. Octobr. 1734. ſumma cum voluptate perſpexi) ſtatuo, ita enim ille:

C. VALERIO. C. F.
PAP. MARIANO.
HONORES. OMNES.
ADEPTO. TRIDENT.
FLAMINI. ROM. ET AVG
PRÆF. QVINQ. AVGVR.
ADLECTO ANNON. LEG. III

ITALIC

ITALIC SODALI SACROR
TVSCVLANOR. IVDICI
SELECTO DECVR. TRID
DECVRIONI BRIXIÆ
CVRATORI REIP. MANT.
EQVO PVBL. PRÆF. FABR.
PATRONO COLON
PVBLICE.

Poſt prælium igitur in Tridentinis Alpibus teſte Dione cum Rhætis à Druſo commiſſum Tridentum, quod dudum antea à Rhætis conditum, contra Juſtinum, Clenomannis adſcribentem, plerique omnes adſtruunt, Coloniam deduxit Auguſtus. Cúmque in ſolo Tridento totius vallis latiſſimè patentis nondum ſatis res firmæ viderentur, etiam Teriolos (hodie pagus Tyrolenſis ad arcem totius Regionis principem eſt) iterum non improbabiliter Coloniam deduxit: cujus equidem rei aliud teſtimonium non ſuppetit, niſi amnis ille Colonicus horâ circiter à Teriolis diſtans, Ariboni noſtro ac ſequacibus in D. Corbiniani actis, imo hodiedum *Finalis* dictus. Ad agrorum enim inter Colonos diviſorum nomenclaturas & hic pertinet, ita enim Julius Frontinus de Coloniis: *Colonia Junonia - - - - termini ſunt autem non omnibus cenſiti - - ſed numerô pedaturæ ſunt limites conſtituti, in locis quibuſdam, quibuſdam rivi Finales &c. Et Capenus* (ager Colonicus) *ager ejus finitur terminis Tiburtinis, ex alia parte ſiliceis, qui diſtant à ſe pedibus CC. uſque in pedes CCCCL. habet ripas, vias & rivos Finales.* Atque hanc cauſam eſſe reor, quòd in valle Tridentina tot occurrant *ſex Viri Auguſtales* ob gratam nimirum in Auguſtum propter collata in hanc vallem beneficia memoriam; cùm teſte Illuſtriſſimo Maffejo hi à morte Auguſti in ejus honorem inſtituti fuerint: legimus enim *L. AVFILENVM ASCANIVM* in Avio apud Cl. Ricelium & *L. TATIVM. T. L. DOCIMVM.* pariter ibidem ex Cl. Muratorio: utì pariter ex eodem *SEXTVM LÆLIVM PRIMIGENIVM.* in vico Bolognano Illuſtriſſimorum Comitum de Arco: *C. LVCRETIVM C. L. ERASMVM SEXVIRVM AVGVSTALEM BRI-*

Ver. Ill. f. 95. Biblioth. volant. I. 23. c. 76. Inſcr. t. I. f. 195. f. 200.

f. 432. *XIÆ ET TRIDENTI.* Apud Gruterum. *MARCVM* denique *BETVLIVM M. LIB. FIRMINVM.* in Arce Schwanburgia Illuſtriſſimorum Comitum de Trapp Nalsii, quarto duntaxat lapide à Teriolis diſtante Anno 1734. 13. Octobr. à me exſcriptos, ùt paulo ante memoratum: *C. VALERIVM C. F. PAP. MARIANVM FLAMINEM ROMÆ ET AVGVSTI* ſilentiô prætercam. Tertiam denique Coloniam in Veldidenam noſtram deductam fuiſſe tum ex rationibus paulo ante allatis, tum etiam ex monumentis aliis ferè convincor, quæ cùm ad Veldidenam pertinere arbitrer, religioni mihi ducerem, ſi ea obiter duntaxat referrem: præcipuè quia ex eorum genere videntur, quæ magnum rebus noſtris momentum adjicere poſſunt; Interim hoc noto, ſi Tridentum, ſi Teriolis Coloniæ Auguſti fuêre cur urbs longè nobilior, & quæ non unica tantùm vice (quemadmodùm Tridento contigit ab Opitergio) ſed ab urbibus nobiliſſimis, Ponte Oeni, Laureaco & Aquileja, ter nimirum pro termino aſſignata fuit, hac dignitate privetur, cùm tamen harum urbium in Itinerario termini Laureaci nempe Sirmium & Taurunum Aquilejæ, Salonæ, Siſcia, Lauriacum atque iterùm Sirmium omnes Coloniæ fuerint? Nec impedire credo Velſeri rationem ſuperiùs allatam, ob ſterilitatem nimirum Alpium agros pro Colonis negantem; hanc enim, præter jam dicta ſatis etiam, ùt puto, Tridentum & Terioli probatæ evertunt Coloniæ, in quibus tamen ſicutì & Veldidena noſtra utique adhiberi has
p. 24. formulas Colonicas Siculi Flacci opportuit: *Illi & illi tot ſylvas, tot paſcua, jugera tot.*

CAPUT XXVII.

Coloniam Latinam fuiſſe cum titulo Emeritæ ex nummo ſuſpicari licet.

TRidentum Coloniam fuiſſe nobis lapis ibidem, & Teriolis amnis Colonicus *Finalis* fidem fecêre; nunc ſeriò indagandum, num in omni antiquitatis penu nihil de Veldidena nobis

bis ſuppetat. Scriptores equidem tacent univerſi: ad nummos igitur qui tot nobis ſervârunt Colonias, confugiendum eſt: verùm in præcipuo nummiſmatum à Coloniis percuſſorum Collectore Vaillantio iterùm opis nihil, aſſerente inſuper: *plurima Auguſti nummiſmata inter incerta rejicienda, quæ cùm plures chartas ad eorum exſplicationem ſine magna utilitate implerent, prætermiſimus*, nihil in nummophylacio Reginæ Sueciæ Haverkampii, neque in Harduino de nummis populorum & urbium: ſolus Mediobarbus num votis reſpondeat noſtris, eò juſtiùs dubitandum, cùm nullum de Aquileja atque Laureaco, Veldidenæ noſtræ Capitibus recenſeat? quid igitur in arena Cònſilii? num ut præeunte Livio: *In rebus tam antiquis, ſi quæ ſimilia veri ſunt, pro veris accipiantur, ſatis habeam?* an in re tam obſcura etiam ego dignus veniâ cenſebor, ſi quod alii tentârunt, tentem & ipſus; & vel ex ſolis Litteris ſingularibus exemplum Harduini & Vaillantii ſecutus Coloniam in nummiſmate eruam? Ergò manum ad tabulam! oſtendit nobis inter incertos Coloniarum Auguſti nummos hunc ſequentem Mediobarbus:

f. 48. L. V. c. 21. p. m. 464.

PERM. CAES. AVGVSTI — f. 49.
Caput Auguſti
C. A. L. V. E. R. Aquila Legionaria inter duo ſigna Cohortium.
M. R. P. Cattanei.

Nummum hunc Colonicum eſſe cum Mediobarbo nemo dubitat: Legionem aliquam *permiſſu Cæſaris Auguſti* in Coloniam deductam Aquila Legionaria inter duo ſigna Cohortium certîs teſtimoniis nos edocent; morem hunc præter ſimiles complures ita inſcriptos ac ſignatos nummos Tacitus confirmat: *univerſæ Legiones deducebantur cum Tribunis & Centurionibus & ſuis cujuſque ordinis militibus, ut conſenſu & charitate Rempublicam efficerent.* Videamus igitur, quid in ſe pro Veldidena noſtra recondere hic nummus poſſit, adaptemus ſingulis Litteris verba ſingula; cùm in Republica Litteraria liberum cuique ſit, præſertim nondum occupatâ ab aliquo provincia, ſuo ſenſu abundare, ita tamen, ut quis formulas, morem, & ritus antiquos temerè non excedat: quæ tamen omnia ſervaturos nos confidimus, ſi ita hunc nummum explicemus:

COLONIA AVGVSTA LATINA VELDIDENA EMERITA RHÆTORVM.

Nunc de ſingulis rationem dabimus : Et de nomine *Auguſtæ* quidem dubitare nos anterior nummi facies non ſinit, cùm hujus Principis permiſſu deducta fuerit, receptíque moris apud omnes jam ſit, nomen exin Coloniæ ab illo Imperatore adſciſci, quo permittente ea condita fuerit : Imò vel ex ſolis Coloniarum titulis Conditoris nomen eruere ſolent Eruditi : *Latinam* dici potuiſſe ex diſcrimine Coloniarum patet, quæ triplicis erant generis, ùt illas breviter & ele-
De Ædil. ganter more ſuo Vir inſignis Everardus Otto complexus eſt, dum
Col. p. 7. ait : *antiquitùs duum generum erant, aliæ Latinæ, quæ quidem eorum, quæ propria Civium Romanorum participes non erant; in cæteris autem, ut in Cenſu & Tributis, pœnè ad Civium jura accedant, jus etiam Commercii habebant cum Romanis, & ſuis Legibus utebantur : aliæ Civium Romanorum, quæ libertatis, connubiorum, teſtamentorum, dominii, tutelarum, & ſimilia Civitatis jura uſurpabant, publicis verò Quiritium, ſuffragii & Magiſtratuum Romæ petendorum erant deſtituti. His poſtea acceſſerunt Italicæ, quæ privilegiis quibuſdam in traditionibus nexi, in uſucapionibus, itémque in jure capiendi munitæ plenariam quoque immunitatem à tributis ſoli, Capitis, atque publicorum munerum habebant.* Haud diverſa ab his Illuſtris Spanhemius in illo orbe ſuo Romano paſſim, ſed fuſiùs tradit : per honores inſuper in Patria geſtos aditum ad Civitatem Romanam patuiſſe, in bello cum Legionibus Romanis militare, ibíque honoribus fungi licuiſſe. Hanc plenam verò à tributis immunitatem ſingularis beneficii locô nonnullis duntaxat ex-
De tra Italiam oppidis aut Coloniis conceſſam fuiſſe Cl. Caryophilus do-
therm. cet, ut adeò hac prærogativâ multis aliis illuſtrior longè Veldidena
Herc. Colonia fuerit, primi verò ordinis non fuiſſe mirum nulli videbi-
p. 29. tur, qui Aquilejam Coloniam haudquaquam nobiliorem percepe-
L. 39. 55. rit, teſte enim Livio : *Illud agitabant* (Patres) *utì Colonia Aquileja de-*
p. m. 633. *duceretur, nec ſatìs conſtabat, utrum Latinam, an Civium Romanorum deduci placeret, poſtremò Latinam potiùs Coloniam deducendam Patres cenſuêrunt.*

Poſt Auguſtum Auguſtæ Coloniæ nomen etiam *Veldidenæ* antiquum nomen à Tuſcis, ùt credimus, reliquum comparet; unde autem nomen hoc ſuum derivârit Veldidena, non facilè dixerim, niſi

Digitized by Google

niſi ab Oeno forte, cui adjacet fluvio, partem nominis hauſerit; ſæpiùs enim urbibus à fluviis ſua indita fuiſſe nomina compluribus exemplis idem, quem primùm laudavimus, Caryophilus oſtendit; p. 26.
nec obeſt huic derivationi, quod Oenum plures cum diphtongo ſcribant; cùm incertum ſit, utrum non meliùs cum Vocali ſcribatur ſimplici, quali illum Arrianus in Indicis & Tabula Theodoſiana, Edit.
& dein etiam Aribo Friſingenſis, Eginhardus, Continuator Reginonis, Heppidanus, Metellus Tegerenſis, & alii exarârunt: quin apud Gronov. f. 317.
antiquiſſimos noſtros (qui exteris Romanis, Græcíſque omnibus præferendi) *Enum* ſcriptum eſſe argumento mihi eſt, quòd mediô ævô plerumque hæc Vocalis *E* in *I* tranſierit, ſicut in quibuſdam Pauli Diaconi exemplaribus, utùt corruptis videre eſt, in quibus Enus noſter *Ine* & *Interim* fluvius &c. audit: Adſunt vel hodie quædam hujus rei monumenta, qui enim ante illud ævum Vennones & Breones populi, Terioli & Endidejum, ſeu Ennia, Brenta, & Celer fluvii, poſtea Vinnones, Briones, Tirolis, Innia (etiam Geographo Ravennati) Brinta & Ciler audiêrunt: Verùm unde unde demum fluxerit hoc nomen *Veldidenæ*, id tamen ex aliis Coloniarum nummis ac lapidibus certò deprehendi poſſe confido; hæc urbium captarum nomina à Romanis haud deleta, ſed potiùs alia adhuc à Coloniarum Conditoribus adjecta fuiſſe: imo etiam à Veteranis uni alterive ſuperadditum titulum mox commonſtrabo. Præmittendum igitur nobis eſt, quinam Veterani dicti, & cujus conditionis milites fuerint: Rem ſcitè ex Polybio, & LL. Rom. Illuſtriſſimus Baro Inſcr. t. 1.
Bimardus apud Cl. Muratorium hîs expreſſit: *Legitima militum ſtipendia viginti & quinque annis abſolvebantur - - - ejuſmodi annorum tempore elapſo Veterani dici incipiebant, & immunitatibus, privilegiíſque muniebantur milites &c.* diverſi iterum & hi, teſte Reineſio, generis aliqui: *Veteranus aliquando*, inquit, *pro vetere, militiæ bellis armato, ſueto & durato dicitur*, quod dum variis authoritatibus fulciiſſet, mox iterum pergit: *qui legitimis ſtipendiis confectis proximo ad capeſſendos militares Magiſtratus gradu conſiſtit, vel emeritùm capiens præmia exauthoratur, vel in provincias, Coloniáſque agros accepturus dimittitur:* De diverſo nonnihil ab his Emeritorum genere Hyginus verba facere videtur, dum ait: *finitis ergo ampliorum bellorum operibus augendæ Reipublicæ causâ Illuſtres Romanorum Viri urbes conſtituêrunt, quas aut Victoribus populi Romani Civibus, aut emeritis militibus aſſigna-*

f. 99. Inſcr. f. 52. p. m. 59.

aſſignavêrunt, & ab agrorum nova dedicatione culturæ Colonias appellaverunt, Victoribus autem aſſignatæ Coloniæ his, qui temporis cauſa arma acceperant; hunc enim fructum militum incremento Reſpublica populi Romani habuit: Erat tunc præmium terra & pro Emerito habebatur. Multis Legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agriculturæ requiem primo tyrocinii gradu pervenire, nam cum ſignis, & Aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur. Quod etiam ad Veldidenam factum Aquila Legionaria inter duo ſigna Cohortium in nummo teſtatur. De his, quibuſcunque demum Emeritis exemplum nobis, & quidem ſub Auguſto Dio Caſſius reliquit teſtatus:

L. 54. p. m. 589. *Finitô hoc bellô Auguſtus emeritos milites exautoravit, urbémque eos in Luſitania Emeritam nomine condere juſſit.* Coloniæ hujus *Emeritæ* nomen etiam Nummi & Lapides ſervârunt: Nec ſola Luſitania, verùm etiam Helvetia ejuſdem nominis Coloniam jactat in Lapide apud

ſ. CCXXVII. n. 12. Gruterum Cajo Lælio Impp. Nervæ & Trajani Legato poſito, ubi Aventicum hîs titulîs gloriatur:

COLONIA PIA FLAVIA CONSTANS EMERITA AVENTICVM HELVETIORVM FOEDERATA.

T. 2. ſ. MCCII. n. 6. Utì & in alia rurſum apud Cl. Muratorium Inſcriptione Julii Camilli:

COLONIA PIA FLAVIA CONSTANS EMERITA HELVETIOR.

Rer. Helv. l. 1. p. 77. Colonos igitur Veteranos, milites Emeritos huc pariter deductos fuiſſe Guillimanno adſtipulor, indéque Coloniæ huic Emeritæ titulum accreviſſe haud ambigo. Ex adductis igitur rationibus & exemplis abundè conſtat, Coloniis Emeritæ titulum ob deductos in illas emeritos milites adhæſiſſe, quæ omnia Veldidenæ etiam contigiſſe tacentibus licèt Scriptoribus univerſis nummus nobis teſtis eſſe locuples poteſt, ſicutì Aventico Lapides; cùm altùm aliàs de hac Colonia Helvetiorum ſub titulo *Emeritæ* Romani omnes Græcè & Latinè loquentes ſileant: Adeò nempe verum eſt, quod loci cujuſdam

Inſcript. c. 5. ſ. 400. dudum deſtructi exemplo docet Fabrettus, Lapides ad Hiſtoriam illuſtrandam mirum in modum conferre. In ultimo demum nummiſmatis noſtri vocabulo *Rhætorum* nempe, ne tyrones in re antiquaria

quaria habeant, ubi hæſitent, ſciendum eſt, quòd, etſi illud de Rhætis noſtris, tanquam de novis Colonis aliqui intelligere ex illo Taciti poſſint: *Conditor noſter Romulus tantùm ſapientiâ valuit, ut pleroſque populos eodem die hoſtes, dein Cives habuerit:* apud nos tamen, cùm maxima pars populoſæ hujus, & bellum retentaturæ gentis abducta fuerit, id non teneat, quin neque apud alias, etiam interdum penitus exciſas, gentes: alia igitur ſubſit cauſa neceſſe eſt, quæ devictorum, & quandoque deletorum etiam populorum nomina in eorundem Coloniis reſuſcitavit, quam tamen ignorare nos ultrò fatemur, niſi dicere forſitan conveniat, id à Romanis evitandæ Confuſionis Geographicæ gratiâ factitatum, cùm ſi antiquis locis aut expugnatis, aut deletis, aut recenter conditis nova impoſuiſſent nomina, ea, ubi ſita fuerint, intelligi non potuiſſet, niſi unà mentio antiquorum fuiſſet addita, antiquas igitur retinere placuit nuncupationes tam in urbibus, quàm populis, ùt ex Strabone diſcimus, qui de more quidem hoc ſatis perſpicuè, nihil verò de ratione ejuſdem nobis tradidit: *Romani rerum potiti cùm Colonias in varia loca emitterent, nomina tamen eorum, qui priùs ibi habitârunt, conſervârunt.* Occurrunt hujus Inſtituti apud Authores iterata teſtimonia, qualia ſunt apud Plinium: *Auguſta Salaſſorum* ab Octaviano teſte trophæo domitorum, licèt hi in Coloniam deducti non fuerint, *nam agri eorum pars optima Cohortibus Prætorianis data*, *Urbem Auguſtam Prætoriam tenet*, *Auguſtam Rauracorum.* In quos iterùm Coloniam vi Lapidis apud Gruterum L. Munatius Plancus ſub hoc Principe deduxit, utì nobis Ptolomæus, Tabula, Itinerarium fidem facit: *Auguſtam Taurinorum* verò communi rurſum conſenſu ab Auguſto devictorum, Plinius affert: Auguſtam denique *Tricaſtinorum* ex Tabula quidem & Notitia primùm novimus; hujus tamen populi jam Livius in itinere Hannibalis meminit. Infinitus jam forem, ſi urbium populorúmque in Lapidibus Colonias recenſere Auguſtas mihi incumberet; ſuperſunt enim apud Gruterum præter jam dictos Aventici titulos Auguſta Helvetiorum CXII. 3. & CLI. 11. Faliſcorum CCLXXXVIII. 1. Lingonum DCXVI. 1. Morinorum LXXX. 6. & Treverorum CXI. 9. & CCXXV. 4. Quapropter ulterioribus, ùt in re clara, abſtineo, contentus aliqua de hoc nummo cum ratione & authoritate dixiſſe: Neque invitus aliorum Conjecturas, ſi fortiores ſint, excipiam; cùm probè gnarus ſim, in antiquis iſtis

Dio l. 53.

439. n. 5.

l. 3. c. 17.

l. 21. c. 31.

R meliora

meliora in dies in lucem publicam emergere: Propterea etiam nummum aliquem in Colonicis Mediobarbi Tiberio C. A. R. inſcriptum, templúmque referentem *Colòniam Auguſtam Rhætorum* interpretari nolui, eo quòd etiam illam *Rauracorum* exhibere poſſit; Etſi probè ſciam, Juliam Conjugem Aquilejæ Tiberio filium peperiſſe, qui nuntius per compendium ab Aquileja Veldidenam delatus, non novô adulationis exemplô, Imperatori forte ex Bellis Germanicis brevì Veldidenam venturo, & æternitati Auguſti templum quatuor Columnarum excitare potuit, nummúsque percuti, qui memoriam adulationis ſervaret.

f. 70.

Suet.

****

CAPUT XXVIII.

Sub aliis inſuper Imperatoribus Coloniam & Municipium fuiſſe ex Inſcriptione quadam colligi poſſe videtur.

VEldidenam noſtram Coloniam fuiſſe & quidem ab Auguſto deductam cum titulo proin Auguſtæ atque Emeritæ nummus primùm explicatus affirmare videtur, nunc Coloniam & Municipium Lapis poſteriorum Principum ætate erectus, & à Boiſſardo nobis ſervatus dabit, quem ex hujus MSto nobis V. Cl. Bernardus Montefalconius his conſignat:

Antiq. explic. ſuppl. T. f. 67.

M. IVLIO PVDENTI
FLAMINI DIALI
AVG. RHAET. MVN. PAT.
ET L. CINCIO. M. F. SOSIBIO
QVAEST. AVXIL.
FLAVIA. L.
PAVLA MODESTINA
CONIVX CONIVGI

B. M. P.

B. M. P.
ET IVLIO MODESTINO M. F.
ET LIVILLAE BALBAE VERNAE
F.

Refert hoc Marmor præter modò deſcriptum tenorem etiam in fronte Protomes binas, Flaminis nempe, & hujus quidem barbati, unáque Conjugis ſuæ: Barbata igitur hæc facies ſicuti ætatem virilem hujus Municipii Patroni, ita ſimul ætatem, ſaltem aliquam Lapidis poſiti indicat, ſi enim Xiphilino fides, Romanis ante Hadrianum mos non fuit barbam tondendi: *hæc vetus conſuetudo* (radendi mentum) inquit, *Civium Romanorum ac Principum fuit, Adrianus enim primò barbam nutrivit.* Flaminis porro noſtri cognomen quô Pudens audit, aliqua certè ab aliis ejuſdem familiæ deſumpta ſuppeditat, cùm nobiliſſimos ejuſdem Viros ab anno nati Domini 161. uſque ad annum 218. in Faſtis Conſularibus ac marmoribus deprehenderim; Occurrit enim apud Relandum ad annum Chriſti 161. N. VALERIVS PVDENS II. VIR CVRAT. Inter Conſules verò ad annum 165. L. ARRIVS PVDENS. Et iterùm anno proximè ſequenti SERVILIVS PVDENS COS. cum L. Fufidio Pollione apud Gruterum circa eundem annum ſub Severo & Baſſiano: VALERIVS PVDENS. LEG. AVG. PR. PR. in Batavia repertus, item Neapoli optimus Vir CN. GAIVS PVDENS. Sub Severo ad annum Domini 218. pro ſalute M. Aur. Antonini, Eliogabali nempe, & Juliæ Auguſtæ aram cum baſi Romæ poſuit: IVLIVS PVDENS SEVERIANVS: ut L. APPEVM PVDENTEM FLAMINEM FLAVIALEM PATRONVM SASS. taceam, ſub quo ultimo verbo nobile municipium Sarſinam Cellarius intelligit, cujus in Lapidibus apud Gruterum, Cluverium, Reineſium & Cl. Muratorium, mentio: cujúſque L. Appejus Pudens hic inſtar noſtri M. Julii Pudentis Patronum egit, eadem, aut certè non multùm antecedenti tempeſtate; cùm poſt Veſpaſianum, aut etiam filios multo adhuc tempore Flaviales eorundem honori invigilaverint:

In vita Traj. p. m. 344.

Faſt. Conſ. p. 32.

f. 454.

f. 7.

f. 359.

p. 594.

Poſt allatam non improbabiliter Lapidis poſiti ætatem, etiam officium, quod Pudens Veldidenæ geſſit, conſiderandum nobis eſt,

& primò quidem Flamen Dialis dicitur ſeu Jovis, cujus nominis
p. 123. originem Sextus Pompejus Feſtus non uno in loco explicat, offi-
149. 313. cium verò ſaltem Romæ, Gellius deſcribit, quò Lectorem remitti-
l.10.c.15. mus, cùm in his moras trahere nobis non liceat, neque huc res iſta
p. 337. 162. pertineat, niſi quòd ad exemplum urbis Dominæ ac Matris ſuæ Romæ Coloniæ omnes tanquam ſimulacra urbis parva ſeſe componere allaborârint, atque ita ſuos quoque Flamines Diales habuerint, ut-
f. 198. pote qui adſtipulante quoque Reineſio Coloniarum Politias conſtituebant: Supereſt hujus rei duplex apud Gruterum teſtimonium, dum M. LICINIVS COR. II. VIR COLONIÆ DAC SARMIZ. ET FLAMEN DIALIS. ac: M. MVNATIVS M. F. FLAMEN DIALIS MVNIC. COLONIÆ APVLI exhibetur. Conceſſit nimirum & iſtam, quæ Romæ inter Principes fuit, dignitatem prudens Patrum Conſilium magnæ Matris filiabus, Co-
ad Colon. loniis ſuis: *optimè enim intelligebant Romani rerum Domini* (verba
p. 30. ſunt Cl. V. Ev. Ottonis) *ea, quæ ſibi ſimilia ſunt, facilè ſimul coire, ac juris morúmque convenientiam maximum devictæ gentis vinculum eſſe: quare in ambitione Colonorum non ſolùm connivebant, ſed ritus etiam, Linguam, Ceremonias, leges, & integram fere Metropolis ſuæ formam jugiter eos referre jubebant, quo hæc Majeſtatis particula velut in ſpeculo oſtenſa provinciis longè à ſe diſſitis reverentia incuteretur.* Et ſanè, ſi Veldidenam Coloniam Romanorum non ſciviſſe antea, ex hoc lapide ſcirem, cùm Coloniis duntaxat hos Flamines Diales Principes Romæ ante Martialem & Quirinalem etiam, Sacerdotes concedere potuerit, utì tum ratione tum exemplo oſtenſum eſt. Neque etiam vox in Lapide MVNICIP. nos impedit, quò minùs Coloniam tum ex nummo apud Mediobarbum adſtruamus, qualis MV-
l. 3. c. 3. NICIP. CALAGVRIS IVLIA. Hæc enim teſte Plinio etiam
f. CCCC-LXXXIV Colonia fuit: Neque Lapides refragantur, nam Lipſius teſte Gru-
3. tero extra Romam hunc vidit

T. VENNONIO
T. F. STELL.
ABVTIANO PATRONO. ET
MVNICIPI COL. AVG. LAVR.

Et

Et Flaminem Dialem MVNICIP. COLONIÆ APVLI primùm ex Reineſio dedimus. Splendidiſſima Tacito Auguſta Vindelicorum Colonia eſt, & tamen iterùm ibidem in Lapide legimus: In Monum. Aug. n. X.

MVNICIPI. AEL. AVG.

Nam quamvis diverſum omnino fuerit, eſſe Municipium & Coloniam, ac in Lapidibus, quos modo adduximus, aliiſque non rarò conjunctum utrumque ſit, id tamen uno eodémque tempore, minimè in ſenſu proprio, aut ſtricto ùt loquimur, ſed generali potiùs accipiendum eſſe cautè monuit Illuſtriſſimus Maffejus; præclariſque exemplis tot hactenus Authorum lapſus emendavit, cujus etiam verba perlubenter transſcripſiſſem, ſi breviter id fieri, aut ſingulare quid pro Veldidena erui potuiſſet; Ver. Ill. p. 85. Cæterùm cùm Cl. Muratorius dubius hæreat, quænam Colonia in noſtra hac Inſcriptione deſignetur, hinc Eruditis diſputandum relinquit, addens, eſſe *qui Auguſtam Vindelicorum eo nomine donatam putent.* Et fuère enim verò, qui cum Hoffmanno diſertîs verbîs ſcripſère *Auguſta Rhætorum vel Vindelicorum.* Hos tamen omnes, & quotquot eorum mentis eſſe poſſunt, capite ſuperiùs 19. compluribûs edocuimus, Lapidem omnino nullum in toto agro Auguſtano, imo tota, ùt credo, Vindelicia adeſſe, qui *Coloniæ* vel *Auguſtæ Rhætorum* oſtentaret vocabula, & quemadmodùm nec unicum Lapidem, ita nec Auctorem unum oſtendi poſſe ſcimus, qui *Rhætorum Coloniam* vel *Auguſtam* compellaret, cùm ſemper *Vindelicorum* audierit; apud Ptolomæum nempe & Sextum Ruffum in Tabula Peutingeriana, & utriuſque Imperii Notitia, ac demum ſexies in ſolo Antonini Itinerario. Quòd Tacitus ſplendidiſſimam Rhætiæ provinciæ Coloniam dixerit, háncque cum Velſero & aliis Cluverius *unam* ſolùm *Coloniam* ideò crediderit, eò quòd nomen ejus nullum proprium indicârit: Falluntur planè omnes, cùm Coloniam Rhætiæ noſtræ non obſcurè unam alterámve ſaltem vindicaverimus: Cellarius quidem Vindeliciam ſingularem non fuiſſe Provinciam, ſed cum Rhætia ſemper conjunctam, aut provinciam ex Rhætia propria & Vindelicia conſtitutam, atque ita Tacitum locutum autumavit, id tamen ſingulari capite infirmare ſtuduimus, num rite judicent Eruditi: quamvìs etiam ipſe innuere videatur Cellarius, verba Taciti ad omnem Geographiæ rigorem p. 412. & 422.

exacta non eſſe, quod idem & nos alibi jam, allata etiam ratione, cur hæreamus, attigimus; quapropter ſecurior videtur illa, quam in explicandis hiſce authoris verbis interpretationem Abbas Pichonius attulit: *putatur eſſe Auguſta*, inquit, *quam vulgò Vindelicorum appellant:* & rurſus: *vocat ſplendidiſſimam Coloniam*, *quia & aliæ in Rhætia Coloniæ Romanorum:* licèt nondum docuerit Vir hic doctus, quomodò *Auguſta Vindelicorum*, *Rhætiæ Colonia* dici poſſit; Sed demus hanc Tacito & Vindelicis Coloniam, ut noſtram Rhætis obtineamus; Ipſus enim cum Velſero ſentio, ſi de Colonia ſermo ſit, id de Auguſta & Principe illius nimirum Populi intelligendum. Atque hinc etſi nomen Veldidenæ in noſtra expreſſum non ſit, Lapidem tamen aliam non loqui, iiſdem cum Velſero rationibus perſuadeor, nomen enim & proprium urbis, & primum nunc uſurpâſſe, nunc dimiſiſſe aſſumpto Coloniæ & gentis elogio, atque hôc ipſo demum antiquato iterùm primum reſumpſiſſe clariſſimo de Climberro Auſciorum exemplo monſtrabo.

In Tac. de Germ. ad uſum Delph. T. 4. p. 137.

Et de primo quidem ac proprio hujus nomine ita nos Mela inſtruit: *Aquitanorum clariſſimi ſunt Auſci*, *Celtarum Ædui*, *Belgarum Treviri: urbeſque opulentiſſimæ in Treviris Auguſta*, *in Æduis Auguſtodunum*, *in Auſcis Climberrum.* Ptolomæus autem non jam proprium hoc nomen *Climberrum*, ſed *Auguſtam Auſciorum* poſuit, ita enim in Celto-Galatiæ ſitu habet: *ſub iis* (ſtabulis) *Auſcii* (populi) *& Civitas Auguſta.* Itinerarium verò Antonini antiquato *Auguſtæ* nomine primum iterum, nempe *Climberrum* reſumpſit:

l. 3. c. 2. — l. 2. c. 7.

ITER AB AGINNO LVGD.

LACTVRA	M. P. XV.
CLIMBERRVM	M. P. XV.
BELSINO	M. P. XV.
LVGDVNVM	M. P. XIII.

Addunt ad hunc Antonini locum Valleſius in Notitia Galliæ, Cellarius in Orbe Antiquo & Weſſelingius ad Itinerarium: *eadem eſt atque Auguſta Auſciorum Ptolomæi.* Duplex igitur nomen hæc urbs habuit, *Climberrum* nempe apud Melam, *Auguſta Auſciorum* apud Ptolomæum, & apud Antoninum (qui omnium conſenſu poſterior eſt) demum iterum *Climberrum:* Rationem hujus mutationis tam

L. 2. c. 2. p. 146. p. 462.

tam ex Cellario, quàm Fabretto intelligere poſſumus, dignis ſanè, qui audiantur: Cellarius primum nomen in *Auguſtam* mutatum, ùt l. c. in pluribus aliis, Auguſti Cæſaris benignitate *pro quo tandem, ùt in Itinerario eſt, exoleta beneficiorum memoria priſcum nomen reſumptum* eſſe, credit: Alter temporariæ adulationis hunc morem fuiſſe dixit, Inſcr. f. 106. addens - - *Idque in nummis, præſertim Coloniarum ſit palam, in quibus aſſumptam, ut tempori ſervirent, denominationem brevi dimiſſam atque evanidam animadvertimus in Neroniana Patrenſi, Flavia Corintho, Septimiis Laodicea, Neſibi, & Tyro, Aurelia Antoniniana Alexandrina aliiſque.*

****

CAPUT XXIX.

Theodoſii adhuc tempore Veldidenam Urbem Rhætiæ principem fuiſſe conjecturis non omnino ſpernendis probatur.

NIſi Conſenſu Scriptorum omnis exempta nobis dubitatio foret, Hetruſcos duce Rhæto in Alpes noſtras immigraſſe, dubitare meritò quis poſſet, num res ita ſe habeant, cùm vix ullæ gentis tam Illuſtris reliquiæ (alibi nunc tam largo proventu in apricum bonâ prorſus fortunâ protractæ) apud nos aut è terra eruantur hodie, aut erutæ ſuperſint, vel ſuperfuiſſe unquam legitimîs teſtimoniîs conſtet: Laborat planè per ſexcentos omnino annos Annalium fides, cùm nemo, quis genti præfuerit, aut urbes more & ritu Hetruſcorum condiderit, in tabulas retulerit; quem tamen ritum Hetruſcum præter alios à Romanis dein ſolerter cuſtoditum fuiſſe, communi conſenſu traditum eſt. Quis igitur in tam obfirmato omnium ſilentio majora urbis Principis documenta requiret? tam obſtinatum quoque rerum Hetruſcarum in Rhætia geſtarum apud Romanos omnes ſilentium eſt, ut neque bellum quidem à Druſo Tiberióque in Rhætia geſtum in uberrimo Hiſtoriæ Romanæ parente Livio, imò (quod Viri docti adnotârunt) neque in MStis Codi-

Codicibus, niſi nuda de his Epitomatoris ſeu veriùs corrupta & hoc à librario mentio, ſit reliqua: periêre Plinii viginti illa bellorum Germaniæ volumina, omnéſque, quæ in Sanctuario Cæſaris reſpici ſunt ſolitæ, teſte Siculo Flacco agrorum diviſorum & aſſignatorum formæ, quarum diviſionum (utique etiam Veldidenæ factarum) commentarios Princeps in Sanctuario habuit, periêre. Atque cum his totum Auguſtum Rationarium. Nemo Itinera Hadriani per Rhætiam perſcripſit, & ubi longiores moras traxerit, & unà ubinam maxima Exercitûs illius Rhætici (quem nobis bina primæ magnitudinis & rariora ſervârunt nummiſmata, in quibus Imperator Eques, in aliis ſtans pedes in ſuggeſtu Cohortes alloquitur) pars ſedem ſibi legerit, ut quemnam locum principem præſidiô ampliorî munierit, reſciri poſſet, atque utinam ſaltem in extructa ab hoc Principe, Hadriano nimirum, Tiburtina Villa aliquis inſcripta ibi & Provinciarum & locorum celeberrima nomina nobis deſcripta ſervâſſet, certè inter ea & Rhætiam à Vindelicia diſtinctam & Veldidenam Rhætiæ principem legeremus. Malè habita quoque ſunt multa in Codice Theodoſiano Loca Geographica, & depravata admodùm Librariorum culpâ: quod niſi eſſet, vix dubitarem, Veldidenæ mentionem ibi quoque reperiendam fore; ſi enim Leges in omni vicinia Patavii, Vincentiæ, Veronæ, Brixiæque latæ ſpectantur, ſique magnum eorum numerum Aquilejæ publicatum intelligimus, unde tam facilis per compendium in Itinerario via Veldidenam fuit: imò ſi omnino Tridenti aut Bauzani, ex emendata hujus Codicis Geographia, latæ fuiſſe perhibentur *Lex* 1. *nempe de principio agent in rebus I. L.* 9. *de privil. eorum, quæ in Sacro Palat.* utì & *L.* 11. *de erog. milit. an.* ubi malè *Triverini*, locô *Tridenti* & L. 3. de Palatinis Sacr. largit. ubi iterùm malè pro *Bauzani Bauxare* deſcriptum fuit, licèt hæc ipſa vox Bauzanum primùm Sæculo octavo in Paulo Diacono occurrat, atque adeò & hoc ipſum corruptum appareat, Codicis autem ævo ſub legitimo *Pontis Druſi* nomine in illa Peutingeriana Tabula adhuc ſpectetur; Quis prudenter ſuſpicari non poſſit, an non fortaſſis, cùm Veldidena mediô ævô non extiterit ampliùs, imò jam etiam tum nomen in præfata Tabula mutârit, dum in hac *Vetonina* audit, ſicque à Librariis aut non inventum ampliùs (quod & mihi in Anonymo Ravennate contigit) aut non intellectum, hæc ipſa, *Veldidena* noſtra in una alteráve vice in *Veronæ* nomen migrârit; cùm

De Concit. agr. p. 6.

Spart. p. 31.

cùm ex eodem ipſo Codice conſtet, hoc *Veronæ* nomen non ſemper *Veronam* loqui, ſed pariter corruptum pro alia urbe poſitum fuiſſe: Gratianus certè aliam, quàm per Veldidenam viam in Tabula & Itinerario ſignatam, tenere non potuit, dum latis, quas diximus, Tridenti & Bauzani Legibus, Rheni accolas pertranſiens, Suevos teſte Auſonio, & Alemannos compeſcuit; verùm & Valentinianus Junior Mediolanô Aquilejam profectus, ibique ad anni finem ſubſtitiſſe memoratur, licèt ſimul etiam hoc tempore Veronæ fuiſſe ob imputatam huic loco *L.* 14. *de luſtrat. Conlat.* videri poſſit: mihi tamen potiùs *Veldidenæ* hanc latam fuiſſe ex eo probabile fit, quòd non aliam ob rationem Aquilejæ ſubſtiterit, quàm quòd Juthungi hoc tempore Rhætias fuerint populati, contra quos teſte S. Ambroſio Hunnus adſcitus fuit, in hanc igitur & Veldidenam ab Aquileja excurriſſe hac occaſione Valentinianum, an omnino inanis conjectura eſt? quâ Veldidenam adhuc ſuperſtitem arguamus. Verùm incerta & hæc documenta ſunt, certioribus omnibus velutì fatali quadam rerum humanarum Lege ſublatis. Ad alia igitur confugiendum nobis erat adminicula: Et ſanè, niſi Itinerarium illud Antonini fuiſſet, etiam nomen cum dignitatis ſuæ, termini nempe ab urbibus clariſſimis, prærogativa periiſſet: Non enim (ſicutì reliqua duo Rhætorum oppida Plinii Feltria & Tridentum communia cum ſuis Populis Feltrinis & Tridentinis nomina habuerunt) Veldidena nomen ſuum à Populis ſuis Breunenſibus ſive Brennenſibus derivavit, ſed veroſimiliùs inſtar multarum aliarum à flumine proximo Oeno illud accepiſſe credi poteſt, quem antiquitùs etiam *Enum* audiiſſe diximus. Hinc quia ſolos nominavit populos Plinius, Veldidenam nominare potuit, niſi citra temeritatem fortaſſis dicere malimus, Plinium in Autographo ſuo, cuivis horum trium populorum urbem Principem adſcripſiſſe, quam Librarii deinde ineptiſſimè hunc Authorem detruncantes omiſerunt. Quòd autem Strabo & Tacitus altùm de Veldidena ſileant, haud miror; quippe jam dudum ante nos Vir doctus M. Hopperus in præfatione ad Strabonem obſervavit, Plinium ac Tacitum de Rhæticis rebus jejunè omnia tractâſſe, Strabonem verò Alpinas gentes haud vidiſſe: Minus ergò inſolitum cuique videbitur quòd de Veldidena ſiluerit. Verùm de hac & cæteri ſilent Geographi, Mela, Solinus, aliique: Ptolomæus etſi fortè non nobis, quibuſdam tamen certè dubius videbitur; qui

Chronol. Cod. Theod. f. CV. ad a. 379.

Ep. 27.

p. m. 6.

S planè

planè ſi non corruptus, ſaltem admodùm obſcurus eſt: periculoſæ igitur plenum opus aleæ tractandum ſuſcepimus, cùm opis omnino nihil à præcipuis ſperare potuerimus.

Aliunde proin accerſenda nobis erant ſubſidia, atque inprimìs quidem ex Itinerario docuimus, mentionem Veldidenæ ter cum dignitatis non exiguæ nota, nempe ùt termino trium Itinerum à nobiliſſimis urbibus occurrere, quod nonniſi locis præcipuis commune; tum in Tabula eandem exhibuimus, addita ratione, cur Characteres nobilitatis translati videantur. Ex Notitia Imperii illam ipſam Auguſtæ, ſplendidiſſimæ Vindelicorum Coloniæ parem, non rejiciendìs omnino fundamentìs ſuperſtruximus Coloniam: Talem in quacunque provincia ac Regione fuiſſe, & præcipuè in hac neceſſariam diximus, & ab Auguſti jam tempore, variis rationibus firmavimus. His prærogativis uſque ad Theodoſii tempora, imò ultrà, gaviſam dubitabunt aliqui, ſi ex Ammiano Marcellino ad annum Domini 356. intelligent; Imperatorem Conſtantium, cùm Suevi Rhætias incurſarent, ab Urbe profectum, per Tridentum iter in Illyricum feſtinâſſe, indéque à Suevis Veldidenam jam tum fuiſſe tentatam aut deletam ſuſpicabuntur. Verùm Alpeſtrem noſtram Rhætiam non incurſâſſe Suevos, ex vicinia arguimus, non malè forſan ſub Suevis Alemannos intelligentes, cùm idem Marcellinus Rauracos montes, in quibus Alemanni, confines Limitibus Rhæticis dicat, atque hinc neque tum eorundem furori ceſſiſſe autumamus, dum *Juthungi, Alemannorum pars Italicis conterminans tractibus, Rhætias turbulentè vaſtabant, adeò, ut etiam oppidorum tentarent obſidia præter ſolitum.* Nam & ſecunda Rhætia illô adhuc ævô Italiæ adnumerata eſt, ùt ex Libello provinciarum conſtat, Galliæque aliàs, & tum etiam viciniores Alemannos novimus, ut adeò ex illa parte infeſtos fuiſſe credibilius ſit, quà nimirùm vicini fuêre; cùm his debellatis Conſtantius aditus Rhæticos communierit, qui ad nos non pertinent, neque tum: *ubi Alemannos diſperſos per Rhætias Theodoſius ea tempeſtate Magiſter Equitum aggreſſus, pluribus cæſis, quoſcunque cepit, ad Italiam juſſu Principis miſit.* Nam ſi Velſero teſte Clades haud dubiè ad Nicrum illata eſt, nulli Alemannorum in noſtra diſperſi vagabantur vicinia, ſed Rhætia illa ſecunda, quam Vindelicam dicimus. His igitur dubitationibus longè remotis illud aſſerere non dubitamus, nobis non videri locum aliquem regionis principem

L. 16. ed. Lindenbr. p. 78.

L. 22.

Ao. 370. l. 28.

cipem ab hoſtibus everſum credi poſſe, ſi viæ illius Regionis adhuc cultæ appareant, háſque ab Imperatoribus tritas conſtet; ubi enim commorari, & ad repellendum collimitia tum jam vehementer incurſantium hoſtium vim parare neceſſaria hi Principes potuiſſent, ſi nobiliora, & majorî præſidiô firmata loca jam fuiſſent diruta: Vias autem ſub Juliano adhuc cultas fuiſſe bini Lapides milliares in Archiducali Ambracenſi area adhuc ſuperſtites dicunt: Gratianum huc iter feciſſe, Chronologia & Interpretes Codicis Theodoſiani affirmant, déque ipſo Theodoſio & Valentiniano Juniore ratio & rerum geſtarum ordo ſuadere videntur. Lapides quidem milliares de hoc nullos habemus, ſed cùm de Juliano adſint, qui anno Salutis 363. periit, non credimus Theodoſio paulò pòſt in Imperio ſuccedente aut refectas fuiſſe, aut modicô hoc temporis intervallô adeò labefactatas, ut reſtaurari neceſſariò debuiſſent: Neque ſi periiſſet Veldidena, hujus in Tabula, Itinerario aut Notitia mentio exſtaret: Nam hujus ætatis Tabulam eſſe Peutingerianam nemo ignorat, qui ideò etiam Theodoſianam communiter appellari noverit: Quòd verò hæc alio nomine indigitet Veldidenam, (ſi forſan plura non geſſit nomina) potiùs inſciti Librarii culpa eſt, utpote qui medium ævum ſuum plurimis corruptis nominibus detegit, quô jam periiſſe Veldidenam mox docebimus. Notitia, non alterius pariter, conſenſu omnium, ætatis, alio quoque nomine Veldidenam referre nobis viſa eſt: niſi enim hoc admittamus, neque Limitaneæ Principi, Auguſtæ Vindelicorum nempe, alibi præſidium aliquod, quàm in *Caſtris Auguſtanis* his ipſis, aſſignare poſſumus; quæ ratio etiam doctiſſimum Pancirollum, quantùm nobis videtur, permovit, ut ſub *Auguſtanis* hanc urbem principem diſertîs verbîs intelligeret, exprimerétque.

Et quamquàm Itinerarii, quod Antonini nomen præſefert, initia atque originem antiquiſſimam Viri docti cenſeant, Criticorum tamen noſtri temporis teſte Caryophilo Princeps, vir emunctæ naris, Petrus Weſſelingius in præfatione ad illud ſcitè notavit, *quòd plura Sæculi quarti indicia ibi paſſim extent, atque emineant:* rite utique hæc omnia ad Theodoſiana tempora conferenda ſunt, circa quæ proin neque nomen urbis, quartùm repetitô ejus vocabulô, certius, neque dignitas ullibi major, aut iterùm certior, quàm in hoc ipſo ſupereſt, probationes cùm ad nauſeam jam triverimus, repetere ſu-

De therm. Herc. p. 40.

pervacaneum ducimus: Nominis verò, & quidem hujus poſtremi, quale in Itinerario ſcilicet ſignatum eſt, omni fere ævo reliquias poſtea indicabimus, quod proin dignitate primum ab Auguſti ævo ex nummo & tempore iterùm ac dignitate ad Theodoſii tempora ultimum ex Itinerario didicimus.

CAPUT XXX.

Contrariæ Eruditorum ſententiæ refelluntur, Curiam, Tridentum, aut Druſomagum. Caput Rhætiæ I. opinantium.

DUm iter noſtrum jamjam confeciſſe opinabamur, viam nobis ad Veldidenam Viri tres Litteratiſſimi obſtruunt, Velſerus, Cluverius & Frenshemius: primus etſi aliàs iteratò Coloniam duntaxat unicam Provinciæ totius ex utraque gente conflatæ Caput & urbem principem ſolam Auguſtam adſtruat, in Rhætia prima tamen Caput alterum ſtatuit Curiam: *Primæ Tribunal Curiæ fuiſſe & nomen indicio eſt, & quòd ea urbs perpetuò ejus provinciæ Caput habita: nam quòd quidam Conſtantii demum ætate conditam exiſtimant, infirmîs admodùm ſuſpicionibus perſuaſi ſunt:* Verùm reſponſio in promptu eſt, urbes Principes in Directionibus Itinerarii aut Capita aut terminos fuiſſe ex hujus Itinerarii rationibus luce meridiana eſſe clarius: Dein Curiam ante Conſtantini ætatem non conſtructam fuiſſe cum aliis compluribus ipſi Scriptores Rhætici præeunte Tſchudio, ortum ejus ætati Conſtantii conſignant, ùt Cl. Beretta adnotat, cui Cl. quoque Weſſelingius ex eodem Tſchudio adſtipulatur: *inter Scriptores antiquos nullum eſſe, qui Curiæ mentionem fecerit, præter unum Antoninum.* Dein commodum hoc Exercitibus iter (quod Equiti duntaxat pervium, ipſe Cl. Scheuchzerus & experientia docet) quis dixerit? quis in toto, imò duplici Itinere Romano, quod nobis Itinerarium & Tabula ſignat, unicum milliarem Lapidem, aut marmor aliud oſtendere poteſt? quorum tamen milliariorum ſexdecim

Rer. Aug. l.6.f.129.

Chorogr. Ital. med. æv.f.LIV.

In Itin. Anton. p. 277.

decim omnino in Itineribus noſtris Tyrolenſibus proſtant; ut illos taceam, quos in hoc ipſo itinere Auguſtâ Veronam, in vicino nobis hujus urbis territorio, Illuſtriſſimus Maffejus collegit; Neque Romanorum Scriptorum quiſquam ante Itinerarium vel Tabulam Curiæ meminit: Ipſe Ammianus Marcellinus, qui in hac vicinia diſertîs verbis moratum, ſe teſtatur, locum aliquem Curiæ vel à longè ſimilem haud deſcribit: quod etiam jam Stumpfius ſolers aliàs Indagator notavit; Ergò longiorem moram trahi non oportet hac in re in Antonini Itinerario, quod ſecutis temporibus pro re nata urbibus poſterioribus potuit eſſe auctum, ùt in Cap. 4to dicebamus: Deinde quis nummorum, urnarum & æris diverſi Reliquias, aut monumenta alia commonſtrat? aut quis ex ipſis Scriptoribus Rhæticis hac de re contendit acriùs? Nemo prudens enim Caput Provinciæ in illa Regionis parte ſuſpicatur, quæ urbibus, oppidíſque nobilibus atque Itineribus Romanorum publicis infrequentior eſt; ſed in illa potiùs, noſtra nimirum, quæ his & antiquiſſimîs quidem referta, & quadruplici Romano Itinere celebris fuit. Quapropter motus his rationibus Geographiæ Antiquæ Conſtituendæ Triumvir Cellarius ita concludit: *Marcus Velſerus Curiam Caput Rhætiæ primæ argumentô ex nomine petitô, quod tribunal ſonat, adſeverat; at plura itinera per Rhætiam diriguntur Veldidenam, à Lauriaco, à Ponte Oeni inferiore, ab Aquileja: nullum, quod ſciam, Curiam, ut vel eo nomine Veldidena præferri poſſit, quam nobilem quondam fuiſſe (nunc enim vicus Wilten eſt) ex vicinia Inſpruck, quæ ex ruinis illius enata eſt, elucet.* Verùm alterum jam Antagoniſtam poſt Velſerum, Cluverium nempè audiamus, qui Tridentum Caput Rhætiæ ſtatuit, ratione ne una quidem addita, niſi quod Itinerarium potuiſſet afferre, in quo terminus Itineris militaris per Vallem Euganeam ab Opitergio duntaxat fuit ſic:

l. 15. p. 40.

p. 428.

AB OPITERGIO TRIDENTO	M. P. CX. ſic.
AD CEPASIAS	M. P. XXVIII.
FELTRIA	M. P. XXVIII.
AVSVGO	M. P. XXX.

Sed quemadmodum Opitergium nec Aquilejæ nec Laureaco, forte nec Oenipontibus ſimile unquam fuit, ſic ratio pro nobis militat

Itinerarii, ter Veldidenam terminum, imò occurſum triplicem Itinerum reſpiciens. Nec Pincius, nec Marianus Scriptores Tridentini hanc prærogativam pro urbe ſua ſatìs aliàs ſplendida, atque tum à Theodorico Gothorum Rege, tum à Ducibus Longobardorum Tridentinis ſervata, munita, atque exculta, neque Authores ulli alii ambiunt, quos omnes deſuper ex illo Romano & medio etiam ævo conſului, etſi aliàs antiquitatum monumentis (quæ utinam aliquando orbi litterato innoteſcerent, certe vix alibi harum rerum meſſis foret beatior) admodùm dives ſit: Accedit, quòd in utriuſque Imperii Notitia ne mentio quidem fiat urbis hujus aliàs tam nobilis, illud autem, ſi Caput provinciæ fuiſſet, nemo tam facile admitteret, cùm ſine milite forſitan urbem principem nullus probaret, crederétve: ſi autem præſidiô quodam firmata fuiſſet, illud certè, quale ibi fuerit (quemadmodùm ubivis id præſtat) etiam Tridenti deſcripſit Notitia. Addo, quòd Antoninorum ævô non Rhætiæ ampliùs, ſed primam Venetiæ Civitatem fecerit Ptolomæus:
L. 3. *Venetiæ Civitates hæ ſunt*, inquit, *Tridentum*, *Bellunum*, *Vincentia* &c.
Geogr. riténe, an perperam, noſtri modò Inſtituti non eſt, pluribus trutinare.

Tertius demum, qui omnium maximè veroſimiliorem tueri
Ad epit. ſententiam videri poſſet, Frenſhemius eſt: Is in Supplementis Li-
l. 136. p. vianis cùm Druſi belli Rhætici Ducem ſciret, Druſomagum Rhætiæ
m. 471. Caput dixit: *Coloniæ vincula*, inquit, *domitarum gentium in Rhætia Druſomagus, Auguſta in Vindelicis excitatæ:* Ritè aliàs hic Vir doctus binas, & non unam (Rhæto-Vindelicos) gentem intelligit, nam &
p. 470. paulo ante jam dixerat: *Vindelici cum Rhætis ſe conjunxerant.* Probè igitur etiam utrique genti urbem aliquam principem & Caput aſſignat; Et quamquàm Cellarius in orbe antiquo de Druſomago altùm cum Baudrano, Rhenano, ejúſque Commentatore Ottone ſileat, Lazius Auguſtam Vindelicûm, Irenicus in exegeſi ſua, & Lycoſtenes ad Ptolomæum, Campodunum cum Hoffmanno intelligat, idémque ipſum Theſaurus Linguæ Latinæ à Ferrario citatus contineat: Ferrarius verò ipſe Memmingam Inſcriptionis antiquæ argumentô contendat: Velſerus denique non multùm fortaſſis à Ferrario remotus Druſomagum in Charta Vindeliciæ ad Hilaram ſive Ilerum hodiernum, collocet; verùm oppidum duntaxat minus ſub
f. 52. dicto ſæpiùs Druſomago ea motus ratione credidit, quòd princeps provin-

provinciæ Civitas Auguſti honori ceſſerit; minoribus autem oppidis privata victoriæ monumenta Nerones, Druſus nimirum & Tiberius fixerint: Omnes hi tamen, ne Velſero quidem excepto, plus minúſve mihi peccâſſe videntur; Lazius verò ex his quàm maxime; qua fide enim Auguſtam Vindelicam (utpote Auguſtam Rhætiæ Veldidenam certè non intelligens) Druſomagum eſſe aſſerere poteſt? ſi Ptolomæus ipſe, qui ſolus Druſomagi meminit, locum hunc ab Auguſta apertè diſtinguit, atque in Rhætia collocat? Eundem errârunt errorem, qui hoc oppidum Kempten voluêre, nam hoc iterùm Campodunum eſt in Vindelicia, noſtrum verò in Rhætia Ptolomæus poſuit. Inſcriptionem Memminganam, utpote in Auguſtano Agro ſitam, cùm non viderit Velſerus, valde ſubvereor, ne quis forte Ferrario impoſuerit; Ego ſanè hujus oppidi nomen, aut ſimile quid Memmingæ repertum fuiſſe in nullo Inſcriptionum Antiquarum Collectore hactenus reperi, quod tamen ſcire meâ non parum intererat, cùm ad Rhætiam pertinere ex dicendis arbiter: Neque Velſerus denique, ùt dixi, excuſandus omnino eſt, quòd Druſomago locum in Auguſtano agro fecerit, niſi quòd more ſuo Rhætiam cum Vindelicia confundat, eaſdémque utriuſque rationes fuiſſe ſibi certò perſuaſerit, quas tamen Ptolomæus diſertiſſimîs ſejunxit verbîs: Standum igitur iiſdem firmiter reor, quotieſcunque conveniens oppido cuidam in ſua, quam dixit, provincia locus aſſignari poteſt: Atque id moviſſe Celebrem Geographum Gerardum Mercatorem credo, quòd in tabulis Ptolomæi Druſomagum ſaltem ad Vinnones ſeu Vennones in Valle hodie Venuſta collocârit: Eandem quoque viam peritiſſimi duo in Geographicis Duces Cellarius & Cluverius trivêre: prior in ſua de Druſi expeditionibus diſſertatione ita decernit: ***monumentum ex illo bello poſteriori*** VII. p.
etiam ævô ſuperfuit Pons Druſi, ùt in Theodoſiana Tabula vocatur inter 557.
Sublabionem & Tridentum ſitus, qui videtur Ptolomæi Druſomagus eſſe, quam in Rhætia quidem, ad fines verò Vindeliciæ collocavit. Confirmatior adhuc Cluverius in Vindelicia ſua, ***reliqua***, inquit, ***ejuſdem Itinerarii*** (Auguſtâ Veronam) ***Matrejum, Vipitenum, Sublabio, Pons Druſi, qui Ptolomæo Druſomagus, jam extra Vindeliciæ noſtræ limites poſita, Rhætorum quia fuère loca, nihil ad præſentem commentationem pertinere puto.*** Et certè ſi Druſomagus Pons Druſi ſeu hodiernum Bulſanum eſt, quod alibi planum faciam, tunc ſitus ejuſdem, ſitui à Ptolo-

Ptolomæo indicato longè convenientior eſt, quàm ſingulis locis aliis, ſupra allatis; nam in deſcriptione Rhætiæ juxta *Caput Rheni fluvii* Civitates quaſdam, & *poſt has*, id eſt, nonnihil remotiùs, alias iterum, in quibus Druſomagus, idem Geographus enarrat: à Capite autem Rheni quælibet ex priùs deſcriptis remotior eſt, quàm Druſomagus, ut nihil dicam, ſi forte locô *Rheni Oeni* legendum eſſet, quod in corruptis Ptolomæi Exemplaribus nil novi foret; cùm in quibuſdam Taciti & Pauli Diaconi, eadem correctio adhibenda fuerit in verbis: *In Regione Brionum in Rheno flumine*, Briones enim indubitatò ad Oenum pertinent: quod etiam Velſerus circa hunc locum corruptum, alíumque huic ſimilem jam advertit.

Excuſſo igitur Druſomagi ſitu nunc Frenshemio reſpondemus, rite quidem illum, hunc locum Rhætiæ tribuiſſe, probamúſque Cluverii & Cellarii ſententias eò confidentiùs, eò quòd teſte Illuſtriſ-
Inſcr. t.1. f.76. ſimo Bimardo apud Muratorium *Caturigomagus* nihil aliud ſit, quam Civitas Caturigum, ita etiam Druſomagus aliud eſſe nil poſſit, *quàm Civitas Druſi*, etiam *Pons Druſi* dicta, quàm ille fortaſſis ad confluentes ibidem Talferæ & Hiſarci Atheſi fluvio impoſuit, ubi in his ipſis Alpibus cum Rhætis confligens Victor evaſit: in cujus rei monumentum non ſecundariô, ùt credit Velſerus, ſed primariô titulô Civitas dein condita fuit. Verùm quamquàm locus hic antiquiſſimus & planè nobilis ſit, cum Veldidena tamen eundem comparare nondum auſim; nullum enim adeſt in Nummis, Lapidibus, vel Authoribus Coloniæ Romanæ, dignitatis urbium præcipuæ veſtigium, nullus Auguſtæ titulus; in ſola quoque Peutingeri tabula & apud Ptolomæum occurrit, nullibi autem in Itinerario, & ne quidem ſemel, ne dicam, tertiùm ùt Caput Directionis: in utriuſque demum Imperii Notitia nullum locum, ac proin neque milites obtinet, quæ omnia de urbe principe dici minimè poſſunt. Manet igitur illibatus hic Veldidenæ honor, quem illi Viri Litteratiſſimi Cellarius & Maſcovius dudum ante me vindicârunt.

CA-

CAPUT XXXI.

Demum ab Attila deſtructam eſſe Veldidenam exemplô aliorum in Rhætia locorum credibile fit.

SI ergo, quod veriſimilius nobis viſum eſt, Theodoſiorum adhuc tempore Veldidena integra dignitate perſtitit, indagandum nunc erit, quô circiter annô poſt Theodoſium deſtructa fuerit. Si ſequi Aventinum placeat, annum habemus Domini quingenteſimum octavum. Hoc enim Theodone Bojus urbes & oppida, quotquot Romanorum in Norico & Rhætia fuêre, atque inter hæc Veldidenam communi clade afflixit: Sed exploſa hæc dudum omnia à Velſero, Brunnero, atque reliqua emunctioris naris Hiſtoricorum etiam Boicarum Corona, aliqua tamen, monente ibi Velſero ſubeſſe interdum poterant: quibus plura, imo maxima & longè alia adjecerit Aventinus. Veldidenam enim ſtatim poſt medium Sæculi V. funditus everſam fuiſſe conjectura mihi, Aventino verò ad ſexti ſtatim initium expugnatam eſſe, pronuntiata ſententia eſt: diſcrepamus in hoc, quòd ille Bojos, nos Hunnos everſores ſtatuamus: peſſundatam inter alia Sabionam per illos fingit, per hos id Calamitatis illatum ritè ſcimus; malim igitur hoc etiam de aliis credere urbibus ac oppidis, eodem ſcilicet turbine ſubverſa pleraque fuiſſe: Tridentum equidem à Theodorico Gothorum Rege Italiam invadente exciſum, poſtea verò ipſo permittente reſtauratum teſte Cl. Orlendio in orbe ſacro ac profano, Platina in vita Gelaſii Papæ credidit, Pincius verò aliud de hoc nil refert, quàm *urbem muris cinxiſſe*: alii Viri docti longè certiùs Caſtellum feris gentibus objectum *Verrucam* (hodie *dos di Trent*) exſtrui juſſiſſe autumant: Obſcurus Caſſiodorii locus *Civitatem* vult conſtrui, ejuſdem Conſtitutionis titulus verò in editione ſaltem mea Genevenſi de anno 1676. tantùm *muros Civitatis*, contextus reliquus *territorii parvitatem* innuit, non exempta denique *domus divina* opus non leve loquitur.

Rer.Boic. l. 3. f. 97.

p. 2. l. 2. c. 14. f. 365. f. 12. Var. III. 48. Var. V. 9. Var. V. 9.

Huic nodo ſolvendo dum Oedipum quæro, hariolari & ipſus aliquid auſim, & dicere, non videri Tridentum à Theodorico, in Tyrannum Odoacrem non in ſuos futuros Cives miſſo, ſed paulò ante ejus adventum ab Attila exciſum fuiſſe; reſtauravit enim potiùs urbes, quàm perdidit Theodoricus, vir retinens moris Romani, ſi quiſquam alius. Crederem igitur potiùs tum muros urbis dirutæ erexiſſe, tum urbi reſtitutæ contra barbaros certiùs in poſterum præſidium in Caſtello proximo exſtrui curâſſe, non enim alium circa hæc tempora Tridento (quod utique priùs utpote nobilis Romanorum teſte Lapide Colonia, muros habuit) infeſtum novimus, quàm Attilam, qui compendio viarum per Opitergium à ſe pariter, aſſe-
f. m. 124. rente C. Cælio Calano Dalmata, deletum rectà in Itinerario Antonini viâ illuc deferri ſaltem per ſuos potuit: Nam licèt Velſerus ob diverſas Authorum ſententias dubius hæreat, utrum Attila Italiam ſuperatis Norici, Rhætiæque aſperis montibus in Illyricum primò & dein in forum Julium delatus, invaſerit, quod Callimacho & Olao viſum, qui militem viarum anguſtiis, tædiiſque irritatum omnia pro-
In Monument. f. 123. Hungariæ. triviſſe credunt, præplacet tamen mihi Cl. Bælii in ſuo Juvenco Dalmata ſententia, quòd nimirum proficiſcente per fauces Alpium Panoniarum exercitu, Copiarum pars altera in Noricum & Rhætiam, altera in Illyricum, non minùs prædæ ac populationis cauſâ quàm ùt vires Romanorum dividerent, irruperit, in Carnis demum protrito Romanorum præſidio, reliquo corpori adſerta. Duplex igitur ab Aquileja in Rhætiam teſte Itinerario via patuit, & quidem brevis utraque, una ab Aquileja Opitergium, ab Opitergio Tridentum: altera per compendium & Vallem hodie Puſteriſſam Veldidenam. Prima ab Aquileja Opitergium in tabula Peutingeriana ſic deſcribitur, ita tamen, ut iter hoc relegi debeat, cùm ab urbe Aquilejam deductum in Tabula ſit:

OPITERGIO XL.
CONCORDIA XXX.
AQVILEIA.

Reliquam ab Opitergio Tridentum viam Capite præcedenti vidimus, ſicutì & alteram ab Aquileja per compendium Veldidenam Capite V.to; hi igitur in Rhætiam irruentes Hunni à Tridento per Pontem

Pontem Druſi ſeu Bauzanum haud abſimili furore (non à Theodone, ùt vult Aventinus) protrito Romanorum ſi quod ibidem fuit præſidio, Teriolos haud dubiè unâ ruinâ aſcenderant, quam Coloniam Romanorum, Præfectíque Legionis III. devehendarum ſpecierum & Tribuni gentis ſedem fuiſſe paulò ſuperiùs Capite XXVI. conjecturâ non improbabili adduximus. Teriolos autem hac tempeſtate periiſſe inde moveor, quòd poſt ducentos circiter ab Attila annos jam urbs, quam Aribo ejus Civis aut vicinus, Majam vocat, forte ex ruinis etiam Teriolenſibus, in altera Paſſeris fluvii ripa creverit, quin ea urbs tum nova Ariboni dicatur, quod florente adhuc in dextra fluminis ripa Teriolorum Colonia imperceptibile foret: Inde verò reduces Sabionam protriviſſe hos ipſos Hunnos, (& non Romanum ibi Præſidium uti & profugos ex Norico Rhæticóque Romanos milites à Theodone deletos ùt iterum vult Aventinus) tam proprium Brixinenſe, quàm alii teſtantur, ita quidem, ut teſte Cl. P. Bollando in vita S. Ingenuini Sabionenſis Epiſcopi tantùm apud Eruditos controverſia ſit, an Sabiona, poſtquàm ab Hunnis & Attila everſa eſt, unquam reſtaurata fuerit, num verò Cluſium oppidum, ad pedem montis ſuffixum, eidem ſucceſſerit. Quid reliquis per utramque Itinerarii viam diſperſis Romanis manſionibus contigerit, cogitatione potiùs quàm deſcriptione aſſequi poſſumus; aliqua certè loca ita periêrunt, ut quorundam ſitus hodie ſit dubius, qualia ſunt Littamum & Sebatum, alia inſuper etiam nomen (etſi de ſitu forte conſtet) amiſêre, & ſunt: Pons Druſi, Aguntum, Vipitenum: quorum bina, ſaltem aliqua ex parte ſextô primùm, Sebatum verò nunquam ampliùs, & cætera decimô tertiô demum ſæculô aliîs longè nominibûs prodiêrunt.

T. 1. Febr. à f. 659. §. 32.

Et quamquàm certîs hæc ejus ævi teſtimoniîs affirmare non poſſim, haud mitiùs tamen cum tota Rhætia noſtra egiſſe Attilam ex eo convincor, quòd in adverſos ſibi crudeliſſimè animadverterit, quare cùm probè haud dubiè noverit, quòd Briones ſeu Breones noſtri (ſub quo nomine tum latuiſſe omnes Tyrolenſes reor) Aëtio adverſus illum auxilio in Galliis fuerint, hinc genti noſtræ univerſim infenſiſſimum, obviam ſeſe vindicandi, illámque delendi occaſionem arripuiſſe non ex vano auguror: cum Aëtio autem Breones adverſus Attilam ſtetiſſe teſtis nobis locuples Jornandes & Freculphus eſt, dum ajunt: *His enim* (Aëtio & Romanis) *adfuêre Auxiliares*

De reb. Get. c. 36. p. 664. ed. Grot.

Chron. T. 2. l. 5. c. 14. *liares Franci, Sarmatæ, Armoritiani, Litiani, Burgundiones, Saxones, Riparioli, Ibriones, quondam milites Romani, tunc verò jam in numero auxiliariorum exquiſiti, aliæque nonnullæ Celticæ, vel Germanicæ Nationes.* Et quamquàm aliàs, ùt diximus ſub Brionum nomine (ita enim legendum Velſerus ad hunc locum, & poſt eum alii monuêrunt) Rer. Aug. f. 175. Brenni Incolas, accoláſque, Oeníque præprimìs, Viri docti communi calculô intelligant, hic tamen, cùm gentium fortiſſimarum latè patentium enumeratio fiat, totius provinciæ noſtræ robur hoc nomine veniſſe credendum eſt. Tandem vim & atrocitatem Hunnorum neque Veldidenæ peperciſſe, etſi nullius teſtimoniô conſtet (niſi fortè iterum Aventini Theodonem ſequi velimus) binis tamen conjecturîs hiſce ſuffulcior, quòd ejus nomen ſæculo mox inſequenti quinto D. Gregorio Turonenſi non ampliùs cognitum fuiſſe videatur: Guidoni verò Ravennati Sæculi VII. Geographo omnino omiſſum fuerit: Prior enim, dum de loco B. Laurentii reliquiis & nomini Conſecrato, *quod per incuriam longinqui temporis* (probabilius ab Attilæ everſione) *valde detectum erat* renovando mentionem faceret, & prodigium de tigno breviori, quod Divi hujus beneficio creverit, multisque extiterit ſalubre, adducto etiam Venantii Fortunati de hoc prodigio Carmine narrâſſet, mox àddit: *Acta ſunt autem hæc apud Brionas Italiæ Caſtrum:* cujus loci & Presbyteri paupertatem & exiguitatem ſimul incuſat. Caput verò Brionum ad Oenum in Breonio ſeu urbem Breunenſium ex Plinio Veldidenam fuiſſe novimus, urbem Rhætiæ I. principem utì & Rhætiam ipſam Italiæ tum præcipuè accenſam non ſemel nos diximus. Templum huic Divo erectum hodie adhuc cernimus, atque jam tum ſtetiſſe ex Tabulario antiquiſſimi ibidem Collegii Præmonſtratenſis didicimus, cùm circa medium Sæculi duodecimi pervetuſtum ibi aſceterii ædificium unà cum hujus Divi templo illis traderetur: ita enim in Diplomate Reginbertus Brixinenſium Epiſcopus Anno 1140. exarato, & à me inſpecto loquitur, *quòd nimirum urgente Charitate Chriſti &c. ac neceſſitate Paſtoralis officii, Beati Laurentii Eccleſiam, ſitam in villa, quæ dicitur Wilthina, uſque ad tempora noſtra minùs correctam, minúſque cultam colere & corrigere ſategerit:* Addit Reginbertus: *Inſuper & nos dignitatem & poſſeſſionem prædictæ Eccleſiæ ampliare cupientes, Baptiſmalem Eccleſiam in eadem villa ſitam contradimus & delegamus ad Eccleſiam B. Laurentii Martyris.* Per quæ verba

Marginal notes: De gloria Mart. l. 1. c. 42. — L. 9. Carm. XIV.

ba illis quoque reſponſum eſt, qui forte præter antiquiſſimum templum Parochiale de aliis ibidem Sacris ædibus nihil ritè nobis conſtare contenderent. Per Caſtrum verò, non arcem aliquam, ùt imperiti ſomniant, ſed amplum oppidum intellexiſſe Turonenſium Præſulem Ducangius notat, & Cellarius ex ejuſdem Gregorii l. 3. c. 19. Divionenſis Caſtri deſcriptione etiam reliqua dimetitur, atque hæc ipſa ad Veldidenam quoque non ineptè olim applicanda verba pro exemplo affert: *Eſt Caſtrum firmiſſimîs murîs in media planitie & ſatìs jucundè compoſitum.* Gloſſ. hoc vocab. f. 967. Orb. antiq. p. 1. p. 234.

Si igitur ævô adhuc illô urbs princeps fuiſſet, utique nominis ejuſdem pariter meminiſſet hic Divus, nec Caſtrum hoc ſolùm à populis incolis, accolíſque, ſed propriô compellâſſet vocabulô, ùt alibi in aliis præſtitit. Geographus demum Ravennas aliorum in Rhætia noſtra non meminit locorum, quàm quæ hîſce expreſſit verbîs: *Item deſuper non longè ab Alpibus ſunt Civitates, id eſt Sirmio, Garda, Ligeris, Trinſto, Inia, Tridentem.* Manet ergo ſuum Conjecturæ pretium, infenſum Brionibus Attilam, Aquilejâ per Compendium inſtar torrentis parte copiarum irruentem, urbi principi haudquaquam peperciſſe: Dixi Conjecturæ; certis enim teſtimoniis, ùt loquitur Strabo *hæc non affirmaverim, de hujus enim generis rebus ipſa ſatìs eſt Conjectura:* quæ & mihi ſatìs omnino hactenus fuerat & fuiſſet ſemper, niſi Viri quidam, etiam doctiſſimi, aliter opinati fuiſſent, dum non ex clade Attilæ, ſed propter natam ſenſim auctámque urbem Oenipontanam decreviſſe Veldidenam perſcripſerunt, imò ex ejuſdem incrementa ſumpſiſſe ruderibus. De qua re paucîs ut hîc agam, eò magis neceſſarium duco; cùm videam plures etiam graves Authores id erroneè ſenſiſſe hactenus; neque ullus omnino, quantùm ſcio, rem ſolidè tractârit. Sciendum igitur eſt, Oenipontum ex ruinis Wilthinenſibus minimè creſcere potuiſſe, hoc enim oppidum remotum omnino, & ultra Oenum ad pedem pagi Höttingenſis olim ſitum, atque arctis circumſcriptum fuiſſe limitibus, & vix plures cepiſſe hoc ſpatium domos, quàm ſingulas una ſerie junctas, & ſic unicam tantùm plateam, vel hodie adhuc patet; pagus autem dictus, in vicinis Collibus eminens Höttinga, antiquior eſt plerorumque conſenſu, & *Præconis* etiam *Höttingenſis* tanquam teſtis in Inſtrumentis perantiquis fit mentio, nunquam *Oenipontani*, neque ullibi in Diplomatibus aliis hujus fori trans Oenum

Edit. Gronov. p. 785.

l. 4. p. m. 354.

reperitur mentio ante annum 1180. Sola enim cis Oenum, ubi modò urbs eſt, Eccleſia S. Jacobi eo in loco, ubi modò eſt, conſtructa fuiſſe fertur temporibus Caroli M. quantùm ex traditionibus duntaxat accepi cum titulo: *Sanct Jacob in der Aw*, ſeu templum in Augia, ùt illó ævô mos loquendi invaluit, nihilque aliud ædificiorum illo tempore in hac ripa conſtructum fuiſſe per hoc etiam fit probabile, quòd non procul ad perpetuam rei memoriam in foro publico ex Lapide, quem nos Quadrum vulgò dicimus, ſella conſpiciatur antiquiſſima, & juſtô abhinc ſpatiô ex eodem Lapidis genere coni novem; In hac enim ſella Paſtorum principem conſediſſe narrant, dum reliqui paſtorculi gregem hiſce in viretis cuſtodientes conis luderent. Niſi fortè eadem ſella (ut alii credunt) ſedes fuerit Malli ſeu Judicii publici, vulgò Ding= ſive Geding=Stuhl. Utcunque res hæc ſe habeat, manſit certè ſolitudo, ac nomen Templi D. Jacobi in der Au uſque ad annum Salutis 1180. ubi primùm à Berchtoldis Patre & Filio Marchionibus de Andechs, & Ducibus de Meran erectum eſt ibi forum, id eſt, oppidum ſeu Caſtellum, qualia nos Flecken, ſive Marckt & Marckt=Flecken appellamus: En! Verba Diplomatis autographi, quod in Archivio Wilthinenſi aſſervatur: *Berchtoldus Marchio de Andechs, & filius ejus itidem Berchtoldus Dux de Meran Henrico Præpoſito Wilthinenſis Cænobii juxta æſtimationem loci, forum translatum continentis, tantundem prædii Eccleſiæ contulit in concambio manſum in vico Ombras, talentum ex telonio fori, Jurisdictionem in tres domos, & ut nulli Forenſium alibi molere, niſi apud Wilthinenſes liceat &c.* aliáque nonnulla privilegia, quæ hîc referre haud neceſſarium ducimus: hoc Forum, Civitatis dein Jura & mœnia ab Ottone ultimo Meraniæ Duce anno 1239. recepit, ùt iterùm Autographum à me in Tabulario urbis Oenipontanæ inſpectum docet, murique ejus cum foſſa ambitum planè amplum non occupant: Oenipontem enim ampliorem potiùs ac ſpectabilem ſuburbia reddidêre, quorum tamen pleraque ædificia ætatem duorum Sæculorum vix ferunt, ùt certîs teſtimoniîs ſcio: His & magnificis templis noſtris pleríſque quoad ſtructuram recentioribus materiam præbuêre vicinæ Lapicidinæ, & marmoris venæ variæ, quarum quotidie plures deteguntur: Nobiliora in urbe ædificia conſtans Principum præſentia à Sæculo XV. conſtruxit, & præprimis etiam Emporium ſeu prima olim Statio mercium Venetarum in Germaniam transvehen-

vehendarum Oeniponti conſtituta, quæ pars Commercii Alexandrini divitem pariter hanc urbem, atque conſtruendis tot Arcubus & Turri artificioſiſſimæ parem reddidit: quos ſumptus tamen hodie difficulter ferret: Sed jam redeundum iterum ex urbe Veldidenam, ac pro coronide perenníque rerum memoria integer Divi Gregorii Turonenſis locus cum integris pariter verſiculis teſtis fortè huc delati (nam ejus per Tyrolim iter in ſuis Carminibus & proſa, à Paulo Diacono quoque exſcriptum, ac repetitum adhuc ſupereſt) Venantii Fortunati nimirum afferendus eſt: prior autem rem Veldidenæ geſtam per hæc verba expreſſit; *Templum erat in quodam loco B. Laurentii & reliquiis & nomine conſecratum, quod per incuriam longinqui temporis valde detectum erat, quod cùm renovare loci Incolæ vellent, ſylvas adeunt, inciſa, lævigatáque ligna trabes efficiunt, impoſitáſque plauſtris ad locum exhibent. Quibus per humum ad ordiendum extenſis, una brevior eſt reperta, ſtatímque Sacerdotis animum, qui hæc inſiſtebat, dolor maximus attigit, & flens valde, quid ageret, quò ſe verteret ignorabat, tunc intuens roborem breviorem, ait: ô Laurenti beatiſſime, appoſitus igni glorificate, ſemper pauperes fovens ac reficiens: Cogita paupertatem meam, quia non eſt exiguitati noſtræ facultas, qualiter hîc alia exhibeatur: Illico cunctis attonitis trabs crevit in tanto ſpatio longitudinis, ut neceſſe eſſet partem magnam incidi. De qua induſtria plebis beneficia perdere nefas putans, credens eam manu Martyris tactam ac prolongatam partem, quæ ſuperfuerat, fruſtatim decerpens diverſas infirmitates ſæpè ſubmovit, quod Fortunatus Presbyter hîs verbîs proſecutus eſt:*

Laurenti meritò flammis vitalibus uſte
Qui ferventi fide Victor ab igne redis
Dum tibi templa novant breviori robore plebes
Creverúntque trabes, crevit & alma fides.
Stipite contracto tua ſe mercede tetendit
Quantùm parva priùs, poſtea cæſa fuit.
Creſcere plus meruit ſucciſa ſecuribus arbor,
Et didicit ſiccâ longior eſſe comâ
Unde reciſa fuit, populis fert inde ſalutem
Si venit intrepidus, lumina cæcus habet:

Multô

Multò plures exinde ſcripſit verſiculos, quos ego prætermiſi, hos tantùm pro teſtimonio veri ſcribens: Acta ſunt autem hæc apud Briones Italiæ Caſtrum nam vidi ego hominem, qui graviter dentium dolore laborans accepta de hoc ligno à Sacerdote particula ſtatim, ùt dentem attigit, dolore protinus caruit:

L. IX. n. XIV. de Baſil. S. Laur. Verſus autem integri Venantii Fortunati, quos citat Sanctus Pater, ſunt hi;

Laurenti meritò flammis vitalibus uſte
Qui fervente fide Victor ab igne redis
Vir Dilecte Deo, terreno in corpore quondam,
Tunc quoque ſydereus jam tibi ſenſus erat.
Qui potuiſti oculos tactu revocare ſepultos,
Rurſus & in vacua fronte referre diem.
Luminis extinctas iterùm accendiſſe lucernas
Credimus hæc ſignô te faciente Crucis.
Addita nunc etiam populis miracula præſtas
Et fidei tribuis indubitanter opem.
Dum tibi templa novant, breviori robore plebes
Creverúntque trabes, crevit & alma fides.
Stipite Contracto tua ſe mercede tetendit,
Quantùm parva priùs, poſtea cæſa fuit.
Creſcere plùs meruit ſucciſa ſecuribus arbor,
Ut didicit ſiccâ longior eſſe comâ.
Unde reciſa fuit, populis fert inde ſalutem,
Si venit Intrepidus, lumina cæcus habet
Tu Levita Sacer, pœnâ purgate fideli,
Unde priùs flammas, hinc modò lumen habes,
* *Viſita.* * *Viſa ita temporibus Venerandi Antiſtitis acta*
Sed tamen æterno ſunt memoranda die.

Videtur hoc de cæco prodigium Venantius eâ ex cauſâ Carminibus celebrâſſe; cùm & ipſe à vehementi oculorum dolore per ſtudia contracto ope S. Martini Epiſcopi fuerit liberatus, ad cujus Sepulchrum ſe Tarviſio per Tyrolim iter faciens Turonum in Galliam contulit. Quid autem Sæculis dein ſequentibus ſeptimo & octavo cum Veldidena actum, an deſerta omnino, atque ex ejus (utique perexiguæ jam, ſi ita ſit) reliquiis monaſterium ab Haymone Gigante ex-

ſtructum

ſtructum fuerit, cùm meris traditionibus conſtent, ſuo relinquendum loco cenſui, præcipuè cùm ad res Romanas jam diu non pertineant, rurſúmque, quomodò vivente adhuc S. P. Norberto priores Canonici ſed minùs Regulares Clerici (ùt loquitur in Diplomate ſuo Reginbertus Epiſcopus Brixinenſis) *eradicati*, & Canonici Præmonſtratenſes *implantati* Anno 1138. fuerint tanquam de re juſtum opus aliud commerita, conſultò abſtineo, cùm id Viri in hoc Collegio Eximii, & omni diſciplinarum genere præſtantes adhibitô Tabulariô inſtructiſſimô longè feliciùs pro ſummo Hiſtoriæ Patriæ bono perficere poſſint, atque utinam brevì perficiant, omnibûs votîs deſidero.

CAPUT XXXII.

Quænam hodie ex tantis ruinis ſuperſint.

NOſtrorum haudquaquam iniquitas temporum, aut priorum ruditas ea nos Calamitate obruit, ut non benè multa ex ipſo telluris ac fundorum Wilthinenſium ſinu deprompta affatim ſuppeditet. Juvat cuncta ordinatim depromere. Et inprimìs quidem ampliſſimum, quod videmus Aſceterium cum Auguſto templo, Sacra item æde Parochiali, ac Turri antiquiſſima, totóque Wilthinenſi pago cum ampliſſimo agro, ex Veldidenæ noſtræ reliquiis creviſſe conſtans etiam Doctorum traditio eſt: Ingentes quoque hinc inde in agris & vicinia tota adhuc muri latent, quales etiam & duriſſimos quidem operarii ante biennium ſolô ſatìs profundo, unà cum oſſium humanorum reliquiis, ungula ferrea, & Capite animalis vetuſtiſſimi temporis documento, (cùm varia animalia ad rogum mactari Græcis, Celtis, atque Romanis ipſis in more teſtante Kirchmanno poſitum fuerit) invenêrunt, dum locus pro Hypogæo ad tumulandos in templo D. Virginis mortuos pararetur: In agris pariter ad Viam Regiam Monaſterio oppoſitam illis in locis, ubi muri latent, citiùs ſegetes flaveſcunt, formâ ſuâ veru, ſeu craticulam exhibentes, hinc jocus à proximo D. Laurentii templo traductus, a- l. 3. c. 4. p. 215.

 grum

grum Craticulam S. Laurentii, ad quam ille pertinet, referre: Muros præterea per majus etiam ſpatium extenſos, quales mœnium eſſe ſolent, cum turris quadratæ fundamentis, alióſque complures adhuc in fundo hærentes amplum illud ſpatium per complures centenos paſſus extenſum in agris illis, tegularum, Lapidúmque fruſtulis vel hodie refertiſſimis exhibet, qui antiquiſſimæ Nobilium Sedi *Straſsfrid* dictæ adjacent, & in quibus haud ita pridem tot nummos atque binas etiam fibulas Illuſtriſſimus ac Excellentiſſimus Poſſeſſor erutas ſervat; Quin idoneô edoctus ſum teſtimonió totam, ſi quid ſubruatur, viciniam, etſi Patrum adhuc ævo ſylveſcens viretum fruticibus plenum fuerit, muros ſubterraneos detegere. Et cùm paulo ante fibularum injecta fuerit mentio, binas (veſtiarias hîc omnes intelligo) pariter ibi Illuſtriſſimus ibidem Vir, & primam ex plumbo illo antiquiſſimo duriſſimóque reperit: aliam ex ære cum viredine illa prædura, ſplendida, ferè immortali, quæ certa antiquitatis nota eſſe ſolet, unà cum acu ex multis circulis prodeunte, atque iterùm duplicem diverſam ex ære cum viredine illa fibulam Cœnobium quoque Wilthinenſe cuſtodit haud ita pridem in urnis repertam: prima cum acu ductili tribus aduncis ordine ſuo unguibus, quibus veſtes admordeat teneatque armata: fibulam aliam ipſemet ego inter Cineres eleganti in urna olim Veldidenæ reperta, nunc in arce Ambracenſi aſſervata 4. Maji 1736. produxi, atque iterùm ſingularem, qualem quidem nullus, quos legi, Antiquarius vidit; in ſtatuis tamen Romanis ſæpiùs occurrit, ſpina nimirum è medio prodeunte, quæ veſtimenta poſſit figere: unde autem hæ fibulæ provenerint, Kirchmannus nos docet, dum ait: *Rogô extinctô Reliquiæ vel oſſa legebantur:* Ideò pronum eſt capere, conſumptîs igne veſtibus fibulas ſuperfuiſſe in Rogo, cúmque cineribus oſſibuſque reliquis unà ſubin urnis incluſas fuiſſe: Verùm nec fibulas duntaxat, ſed & acus mulierum ſive Virorum in his Vetoninæ Campis tibi offero, omnes ex ære, certo antiquitatis teſtimonio, omnes virore illo haud imitabili decoras: binis acumen deeſt, ita variegatis globulis ſeu clavis, ùt tantùm binæ in his ſibi ſimiles, reliquæ tres diverſæ ſint elegantiæ: ſexta autem loco globuli foramen habet, quales multæ ex hodiernis aut plebeis, aut argenteis, quæ globô carent. Et quamquàm non obvia ſint iſthæc, necdum tamen omnem penum noſtram exhauriunt: nam etiam cultros afferimus æneos, ſeu

p. 230. de fun. Rom.

ſeu cultrorum laminas eadem viredine tinctas; duo ex his palmi Romani dimidium, tertius tres omnino partes longitudine æquat, omnéſque inſtar acinacis paulùm incurvantur. Præter fibulas, acus, & cultros etiam urnarum omnis generis ac magnitudinis minimè ſpernenda copia eruitur: & id quidem à binis jam aut ultro ſæculis, adeò ut elegantem unam ac vitream alteram cum cineribus & oſſiculis, in quibus, ùt diximus fibulam æream nemini antea notatam deprehendimus, in arcem Ambracenſem Archiducum adhuc patrum noſtrorum tempore ab Aſceterio tranſmiſſas non ex vano ſuſpicemur. Neque caſu ampliùs inveniuntur hæ urnæ hodie, ſed certus omnino locus ſuppetit, unde plures erui poſſe novimus. Nam detexit ante biennium menſis Aprilis unica dies novem omnino intra ſpatium duntaxat, unius ædificii modici capax, compertúmque mihi etiam aliunde eſt, urnas in vicinia illa quamplurimas alio quoque tampore fuiſſe detectas: Spectavi enim attonitus die 10. Maji 1740. agellum integrum ruderibûs urnarum plenum in vicinia Wilthinenſi ad arcem Sonnenburgicam ab emphiteuta detectarum, dum novalia eſſet facturus: ſexdecim fuiſſe majores in fruſtra diffractas intellexi: ſex parvulas integras reperimus, quarum una mihi dono oblata ceſſit, diligenter hactenus aſſervata: deprehendimus in his pugiones binos ex ære, non ſatìs tamen integros, acum Crinalem curvam, & alteram rectam cum nodulo elegantiſſima illa viredine tinctam aliáque æris fruſtula rogi ignibus conflata ac confuſa: Nec dubium complures adhucdum ibi latitare: Servat has quoque ſæpiùs dilaudatum Wilthinenſe Cœnobium: Nec iſtas duntaxat, ſed alias complures variæ magnitudinis; dimenſus ſum etenim ex his unam ante complures jam annos è terræ viſceribus prorutam palmum Romanum cum dimidio in profunditate, in diametro binos excedentem: ultra duos pariter palmos aſcendit Ambracenſis utraque, ſeptémque, & fere ſingulæ integræ partim infra partim ſupra, medium palmum aſſurgunt: Novem illæ nuper admodùm repertæ, ſed fere in fruſta redactæ inter has omnes prope mediæ ſunt dimenſionis, & magnitudinis, ùt de fruſtis ferè innumeris inter quæ una phialam refert, taceam: Majores Cineribus plerumque, & æris etiam interdum ramentis, oſſiculíſque refertæ ſunt omnes, non ſemper mediæ nec minimæ formæ, ut adeò definire haud queam, an excipiendis liquoribus, an condendis etiam forte

Plin. l. 7. c. 16. ætate minorum poſt genitos dentes, (nam hominem priùs, quàm dente nato cremari mos gentium non eſt) cineribus & oſſiculis deſtinatæ fuerint. Nunc quia varia ex ære antiquitatum, atque indubia ſigna (quorum plura olim ex ære monumenta in arcem toties dictam Ambracenſem translata fuiſſe traditione non vana didici: quæ utinam Scriptis ſignata, & non cum illis ipſis memoriâ ſaltem ſuâ ſepulta fuiſſent, qui iſthæc olim digitô monſtrare poterant, & monſtrâſſe dicuntur) attulimus, etiam Inſcriptiones & Lapides à nobis requirentur. Sed aut altùm adhuc tumulatos, aut temporum hominúmque injuriâ periiſſe credibile eſt; Quotquot enim vidi, & vidi per omnem propemodùm Tyrolim, ferè ad quinquaginta præter milliares, omnes duntaxat à Maximiliani I. Imp. temporibus detecti ſuperſunt. Et quia hos partim à tanto Principe æſtimari, partim deſcribi atque inſeri eruditis operibus à Viris doctis Appiano, Aventino, Pighio, &c. intellexêre Cives noſtri, tum demum in pretio eſſe atque aſſervari cœpêre hæc Veterum monumenta, & Geographiæ reſtaurandæ ſubſidia.

Per tot proin ante Maximilianum primum Sæcula quid non periit? aut quid tam iteratus gentium barbararum monumenta omnia odio Romani nominis devaſtantium per hanc regionem velutì per januam Italiam petentium tranſitus aut rabies reliquit intactum? Poſt has Antiquitatum reliquias, quæ non ſemper occurrunt, illas nunc dabimus, quas ferè quotidie manibus terimus, immenſam nempe nummorum vim & varietatem, in qua deſcribenda Cl. Viri Liebknechtii Conſilium præprimìs ſequor, qui ſingula, ubicunque demum nummi eruuntur, loca rite adnotare nos juſſit. Circa Oenipontum igitur ac Veldidenenſem Viciniam data ad hoc opera Vir nobilis ac doctus Guilielmus Putſchius de Hackingen & Gerenſtain Ferdinando I. à Conſiliis, & Excelſo Superioris Auſtriæ Regimini à Secretis (quemadmodùm in ſuo, quod congeſſit, Chronico Wilthinenſi manuſcripto ad annum Domini 1568. pluribus indicat) viginti octo diverſi generis ex argento ac ære nummos ab Auguſto ad Gratianum uſque reperit, quos tum ille, tum Burglechnerus, in ſuo, quem de ſæpiùs memorata Wilthina ſumma exaravit induſtria, manuſcripto Codice, tum in vaſto de rebus Tyrolenſibus opere iterum repetiit. Nec ceſſavit in his ſi non indagandis, ſaltem conſervandis, ſi quæ reperta ſunt nummiſmatis, poſterorum induſtria,

Digitized by Google

duſtria, quæ identidem in Celebratiſſimum Gazophylazium Ambracenſe translata fuêre, ùt idoneis Authoribus didicimus: Neque hodie eorundem nos Copia deficit, quamplurimos enim hinc inde ab annis proximis non multùm diverſi æris, temporis & moduli, ſed quod caput eſt, diverſiſſimîs etiam locîs erutos ipſus coram inſpexi; Inſignem quoque eorum cumulum vel in ſola vicinia diſperſim, ac ſucceſſu temporis repertorum antiquiſſimum Wilthinenſe Collegium adſervat, neque ſpernendus eſt numerus quem paulatim ex agris, quos trecentis ferè ab Aſceterio hoc, paſſibus amplos poſſidet, Illuſtriſſimus & Excellentiſſimus Vir quidam nobilî ſanè curâ colligit. Ex quibus omnibus, ut rariora quædam commemorem, retulit mihi peritus quiſpiam, legitimum Othonem æreum, nummum rariſſimum ad foſſas urbis noſtræ fuiſſe repertum, qui in theſaurum dein Regis Boruſſiæ, delatus, omnî pretiô major eſt viſus. Gordianum Græcum maximi moduli, utique rarum, vicinus Aſceterio campus detexit: Auguſtum verò ex ære elegantem (qualem etiam Begerus inter rariora exhibet nummiſmata cum Laurea in reverſa, ùt vocant, ſoliſque Litteris S. C.) ante annum nobis Campi Ambracenſes ſuppeditârunt. Vol. 3. f. 88. Aureum quoque nummum, cujus imago me fugit, Campi Arzlenſes horâ diſſiti: alium hortus in Suburbio Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi cujuſdam Dynaſtæ, & nuper admodùm Cæmeterium quoque, dum in majus ſpatium extenderetur complures, atque rurſus diverſos ad viciniam Oenanam, alios demum Via Regia Auguſtam verſus quingentis circiter ab urbe noſtra paſſibus, uti & mons S. Blaſii horâ plùs minùs remotus integrâ in lucem produxit, ut illos taceam, quos in ampliſſimis & ferè unius horæ ambitum complexis Wilthinenſium Campis inter arandum annîs omnino ſingulîs, ſingulos etiam & ſparſim ſors liberaliter offert. Neque noſtro primùm ævo tam docta meſſis obtigit; quippe jam ante ſeſqui circiter ſæculum Pragæ 1605. Eruditiſſimus Igelius noſter in notis chartæ ſuæ Tyrolenſi adjectis ſtatim poſt initium de Veldidena aſſerit: *in iis agris, qui circa monaſterium ſunt, coloni antiqui numiſmata & Lateres, vetuſtæ illius Romanorum manſionis Veldidenæ manifeſta indicia, terrâ etiam hodie interdum eruunt. Ex cujus ruinis monaſterium illud procul dubio eſt conſtructum.* Germanica Monacenſis de anno 1622. ſic habet: Alte Münzen und Stain &c. Quibus omnino ritè perpenſis illud puto, quod hîc intendo, haud difficulter me evincere,

 nempe:

nempe: ſi in ſpatio horarum circiter trium, imò quatuor aut quinque, non verò in remotioribus ab hoc ſpatio locis, nummos Romanos ab Auguſti ad Heraclii ævum pleróſque omnes non collectos, non uno in loco caſu repertos, ſed ſparſim quaſi diſſeminatos à ſecundo & tertio, quod jam excurrit, ſæculo veluti fortuitò modò hîc, modò ibi oblatos modò ſingulos ùt plerumque, atque raró (imo vix unquam) plures aut plurimos: variæ autem figuræ atque ætatis, majoris, minoríſque moduli conſtanter repertos, etſi pro temporum vice olim, & fortè nunc non ubivis dignè habitos, æſtimatóſque quis ritè conſideret, evidenti utique ratione evinci, locum olim ambitu ſuo ampliſſimum, Romanorum frequentiâ nobilem, & dignitate cæteris præſtantiorem fuiſſe.

****

CAPUT XXXIII.

Cur plura requiri non poſſint.

QUamquàm confectum jamjam, quoad ſcriptionem ſaltem, meum de Veldidena negotium mihi tacitus gratulari auderem, paulatim manum de tabula retrahere cogitans, fuêre tamen nonnulli, qui allatas Veldidenæ reliquias aſpernati longè plura & ampliora à me requirerent: dubitantes, quodſi Coloniam Romanorum Veldidenam ſtatuere ſit animus, nôſſe nos oportere, has ſimulacra quædam parva urbis Dominæ Capitolium, Circos, Theatra, Amphitheatra, thermas, templa, arcus, Palatia, aquæductus olim magnificè oſtentâſſe: quemadmodùm & Coloniæ aliæ per orbem Romanum ubique hodiedum exhibeant, præcipuè verò Inſcriptionum omnis generis vim innumeram ſe meritò exigere: Verùm enimverò etſi hæc & ſimilia olim Veldidenæ extitiſſe forſan non inviti concedamus, id tamen aliorum, etiam Celeberrimorum, locorum exemplo manifeſtum reddemus, nihil frequentiùs hodie eſſe, quàm quòd plerorúmque diſparuerint diſpareántque veſtigia: & Inſcriptiones vel noſtris etiam temporibus licèt cultioribus, peſſimè nihilominùs habeantur. Inprimis autem perlubenter ab his reſcire vellem,

vellem, num id, quod à me petiêrunt, ab omnibus, qui antiquas Colonias detegunt, communi ſibi jure vendicent; tunc enim, ùt etiam à Laureaco (quæ indubia hodie Eruditis Colonia, Noricíque Ripenſis Princeps, & certa Metropolis Geographica eſt habita) iſthæc repetant velim: nihil ego planè horum, quæ exigunt, in illis, qui de Laureaco ſcribunt, Authoribus deprehendi, nihil omnino in marmorum Collectoribus. Verùm ſingula examinemus; Capitolium nempe, Circos, theatra, thermas, templa, & ſi quæ ſunt alia Romanæ potentiæ oſtenta, deſiderant? Aſt jam ante duo & dimidium ſæculum Joannes Jucundus Veronenſis de his rebus in urbe Domina liberaliter conqueſtus jam eſt: *horum aliqua ita evulſa eſſe, ut non modò eorum pars nulla videatur, ſed nec, ubi fuerit, cognoſcatur; aliqua verò non ſine maximo animi dolore tempeſtate hac noſtra deſtrui vidimus. Sunt, qui affirment, magnos calcis cumulos ex ſolis Epigrammatum fragmentis fuiſſe congeſtos.* Eadem piacula Laurentius Pignorius, aliíque jam dudum deteſtati ſunt. Quod autem theatra attinet, fortè jam Hetruſcorum tempore ac more Veldidenæ lateritia eſſe potuêrunt, & hinc eò faciliùs deſtrui, ac proin nemo ſanæ mentis eorum à nobis reliquias poſtulabit. Atque utinam Diocletiani furor aut medii ævi ruditas non peſſundediſſet completa in his ædificiis Acta Proconſulum, fortè non una S. Martyris in Amphitheatro dein Romano Veldidena lucta ſervata fuiſſet. Quid jam templis, thermis, Circis & ædificiis aliis contigerit, pronum eſt aſſequi, ſi enim Romæ talia perière, quid his utpote ignobilioribus nec tam firmis Operibus factum ſit? Credidit inſuper non raro religioſa nimis Chriſtianorum ſollicitudo, è re Catholica eſſe, hæc Ethnicorum monumenta funditus deſtrui, extirparíque, quod præcipuè etiam lapidibus factitatum certus affirmare auſim, in quibus Deorum, Dearumve aliquis vel plures inſcripti fuerant, ut omnis imbecillibus relabendi occaſio tolleretur: Plura quoque à barbaris odio Romani nominis perdita ſunt, multa non raro in contemptum Veterum facta: Urbs Vejæ celeberrima olim Colonia, adeò deleta fuit, ut Fabrettus poſtquàm in Lapide ibidem reperto multa detexiſſet, illud tamen ſingulare mox adjecerit, quòd ſitum ejus detexerit, hîſce verbîs gloriatus: *minima tamen, ùt dixi, hæc omnia in ea Inſcriptione Vejentana ſunt habenda, ſi illud præcipuum conſideremus, quòd, ſi qua controverſia de ſitu Vejentanæ urbis remanebat, ea omnino ſublata*

In præf. Muratorii ad Inſcript.

Inſcr. c. 3. f. 228.

ſublata eſt ex loco, unde lapis effoſſus eſt. Et planè quod de Vejis ce-
l. 4. eleg. 11. cinit Propertius, etiam nos de Veldidena repetimus:

> *Nunc intra muros paſtoris buccina lenti*
> *Cantat, & in veſtris oſſibus arva metunt.*

l. 1. c. 20. idémque quod de his Florus, & nos dicamus: *Hæc tum Vejentes fuêre, nunc fuiſſe quis meminit? quæ reliquiæ? quódve veſtigium? laborat annalium fides, ut Vejos fuiſſe credamus.*

Hiſce remotis longè minùs quoad Lapides laboro, poſtquàm
Ver. Ill. ex Illuſtriſſimo Maffejo didici, quòd in Veronenſi Urbe, ampliſſima
l. 5. p. 89. & omnî ævô ſplendidiſſima, pauciſſimi horum excidium effugerint;
Quomodò igitur Veldidenæ in urbe funditùs everſa, & nunquam ampliùs reſtaurata ſervari potuiſſent? Cur autem Lapides ferè omnes
In præfat. pereant, perieríntque, ſi cauſam quis petat, hanc â Cl. Muratorio
Inſcr. t. 1. audire non renuat: *quia,* inquit, *indocti homines nihili facientes veneranda Antiquitatis fruſta, aut à majoribus ſuis collecta, aut in effoſſionibus ſibi oblata, nullô negotiô ipſa diſtrahunt, dilacerant, atque in omnem uſum præcipuè ædificiorum ſine ullo diſcrimine diſperdunt: alia deferuntur ad marmorarios, atque ſtatuarios, inhumanos videlicet antiquitatis lanios, qui expunctis omnibus vetuſtatis notis eadem ad nova quæque opera, prout utilitas poſcit, reformant, ſeu potiùs deformant: denique non levis earum pars ad calcarias translata, atque igne ſoluta Calcem marmorariis & Cæmentariis artificibus utilem præbet: Dominico Vantellio Mutinenſi à me ſupra laudato teſtabatur quidam Lapicida Ravennas, ſe ſupra quadraginta marmora titulis antiquorum dicata in calcem redegiſſe, & ſanè pleróſque Lapides à Scriptoribus Ravennatibus jamdudum ad Notitiam noſtram deductos nunc ibi fruſtra requiras: in libris quidem eædem Inſcriptiones vigent, at in marmoribus periêre: Id quoque in aliis urbibus factum deprehendi, atque ego ipſe id Mutinæ animadverti, ubi complura marmora, in libris veterum memorata, nunc deſiderantur.* Verum ſcripſiſſe Muratorium innumera prô dolor! exempla docent, oſtendit enim ipſemet hic Vir Clariſſimus, Mutinæ Lapidem Porphyreticum Inſcriptione Græca nobilem, quô ad terendos Colores Pictor utebatur: Latinam in menſa Tabernæ publicæ Romæ Fabrettus, ibidémque utì & alibi complura ſic ſcripta in templorum pavimentis marmora ferè omnes Inſcriptionum Collectores. Neque immunis ab his erroribus Patria noſtra eſt: In urbe quadam noſtra-

te

te celebri, nobiliſſima de Auguſto Inſcriptio murô potiſſimam partem obtegebatur, ego autem, ne lateret diutiùs, eruditi amici precibûs impetravi: In antiquiſſima Templi Cathedralis Tridentini fabrica Columnam non procul infra Chorum, ubi ad S. Maxentiam deſcenſus fuit, forte fortunâ contemplatus Tabulam ſeſquipedalem defuiſſe Architecto adverti, quam ex media Inſcriptione aliquid de Hadriano Cæſare continentis exciſam eidem Columnæ, ſed inverſam inſeruit: Nalſii medio inter Bulſanum & Meraniam itinere ad firmandum campanilis pedem Inſcriptionem ferè deletam, inverſam alteram, & dimidia parte corruptam pro ſedili ante templum Parochiale Malſii in Valle Venuſta à Latere poſitam, manum denique Anaglypham in fruſto marmoris inter alios muri Lapides Leontii, & aram ethnicam ex vano ſcandali timore de induſtria ibidem læſam, & firmandæ ſcalæ admotam, muríſque junctam deprehendi. Quin certò ſpondere illiberabilibus exemplis edoctus poſſum, quòd ſi etiam Lapides quidam eruditi Calamitatem temporis evadant, & feliciter in luminis auras protrahantur, niſi ſtatim Eruditi manus ſuas auxiliatrices porrigant, vel à Magiſtratibus prohibitio, aut interdum etiam præmium accedat, eoſdem vel hodie certè perituros eſſe: Poſſem equidem binos, qui Veldidenæ fuêrunt, utì & alios in Oenipontano agro quondam inventos, jámque olim in Ambracenſem translatos aream inſcriptos Lapides afferre, ſed cùm potiùs ad Viam Regiam, quàm ad Veldidenam pertineant, his modò ſuperſedeo, quamvìs certum mihi aliàs ſit, ex nulla re magìs demonſtrari Veldidenæ inter urbes Rhætiæ principatum, niſi ex viarum Regiarum occurſu, *quas ad celeritatem mittendi Litteras* (ùt etiam cum Cl. Everardo Ottone in libro illo ſingulari ac præſtanti de tutela viarum publicarum loquar) *exequendi mandata*, *compeſcendi ſeditiones*, & *maximè facilitatem ducendi Exercitus Romani - - - pro Majeſtate Imperii evexêrunt*, eáque re omnibus gentibus palmam præripuêrunt: Has autem ad Veldidenam vias, Rhæticas nempe, ab Auguſto fuiſſe perfectas luculentus nobis teſtis Strabo eſt, de confectis olim Rhæticis gentibus ſermonem faciens: *Eæ nunc partim exciſæ ſunt*, inquit, *partim domitæ, ut iter ſupra montes, per illos, quod olim erat anguſtum, & ſuperatu difficile, multis nunc locis pateat, tutúmque ſit ab injuria hominum, & expeditum, quod ipſum* (Auguſti) *opere eſt confectum, nam Auguſtus Cæſar Latronum excidio viarum ſtructuram adjecit, quantam omnino*

Edit. Traject. 1731. 8. p. 317.

c. l. 4.

omnino

omnino licuit perfici. Quod autem pene fidem ſuperat, teſtes hujus rei circa Veldidenam, & quidem omni exceptione majores adhucdum in hodiernum proſtant diem Auguſtæum ævum citra controverſiam loquentes; Lapides nempe milliares, & quidem ſine Inſcriptionibus omnino quatuor: nam teſte Illuſtriſſimo Maffejo *ante Auguſtum milliarem Epigraphem babemus nullam, nec Plutarchus, qui Columnas à C. Graccbo κατὰ μίλιον diſpoſitas, aut Strabo, qui in via Egnatia erectas memorant, de Inſcriptione addita quidquam innuunt:* quotquot autem inſcriptas habemus non Præſidum aut Conſulum, ſed ad viarum aggeres (qui non Auguſti, ſed poſteriorum Imperatorum) *vetuſtis nomen Cæſareum nitet Columnis:* Canebat Sidonius, imò idem etiam paulo ante Illuſtriſſimus Vir monuit: *ſe etiam in iis, quarum aliquas Auguſto inſcriptas vidiſſet, quaſque ibi, ubi viderit, commemorat, numerales tamen notas in iis haud obſervâſſe &c. addens: cùm numerabilibus notis careant ſingulæ, conjicere poſſumus, id moris ſub Auguſto nondum invaluiſſe, uniuſcujuſque milliarii terminum lapide conſignare: Conſuevêrunt jam quidem à Punico bello Romani, ùt Polybius docet, ſed quod à proxima vel primaria Regionis urbe millia paſſuum numerarentur, inſculpere argui videtur ex his Auguſti Cippis vetuſtiori ætate non conſueviſſe.* Unus adhuc ex his quatuor illiteratis, ùt ita compellem, lapidibus quingentis à Cœnobio Wilthinenſi paſſibus Orientem & Arcem Ambracenſem verſus progreſſis in agro occurrit Auguſtæô ævô, vel paulò ante erectus: terræ adhuc dimidium immergitur, nulla Inſcriptione notatus, niſi hôc ipſô eſſet nobilior: imò vel ſolus hic lapis dignitatem in antiquiſſimis etiam Litteris retinuit, conſului ea de re Tabularium Wilthinenſe, & in Diplomate Reginberti Epiſcopi Brixinenſis ad annum Domini 1141. tanquam terminum bis illum invenio ita nominatum: *à Lapide Milſtain in Campo Omeras*, & in Litteris emphiteuticis Jacobi Præſulis: **Auf dem Amraer-Feld bey dem Meilſtain:**

Antiqq. Gall. ep. 7. ad Garellium Eq. p. 37.

In Propert.

Ex quo etiam Lapide Auguſtæum ſi quis ævum Veldidenæ conciliare contendat, non invitus ſum: nemo enim cultas ab Auguſto Regionis cujuſdam vias ſine urbibus, aut manſionibus, quò dirigebantur itinera, vel fingere ſibi unquam poterit: atque hos ſaltem Lapides in Itinerum ab Aquileja, Auguſta Vindelicorum, Laureaco, & Oenipontibus concurſu (qui Veldidenæ contigit) in vim probationis

tionis ejuſdem præcellentiæ interim acceptabit adverſarius noſter, donec ſors & dies alia proferant.

Cui equidem rei meliùs haud conſuli poſſet, quàm ſi juſſu Principis Lapides aut ſculpti aut ſcripti tum inventi, tum forte inveniendi in locum aliquem publicum conveherentur, & ibidem affixi in communem utilitatem Litterariam omnibus, præcipuè in Lapidaria proficere volentibus, paterent: excipio tamen ab his milliares, qui ad demonſtrandas antiquas Romanorum vias ſuô relinquendi forent loco, ſi in hoc ipſo deprehenſi fuiſſent. Incredibile enim eſt, quantus cum tempore apparatus colligi poſſet: Exemplum hac in re Illuſtriſſimum ſanè & Ducem ſeſe præbuit Marchio Veronenſis Scipio Maffejus, utpote qui in urbe Patria ſtupendum erexit theatrum, in quo ſpectandas propoſuit Inſcriptiones Græcas CX. Romanas Diis ſacras & vota iis ſoluta LX. Imperatorias XXX. cum compluribus aliis ad Conſulatus, aliáque in toga & ſago officia & artes pertinentibus, ſuáſque in Claſſes diſtinctis: Sepulchrales autem innumeras, Chriſtianas multas & admodùm ſingulares; Etruſcas XXV. neque Arabicæ, Ægyptiæ aut Hebraicæ deſiderantur, aut Tabulæ ſcalptro artificioſo elaboratæ. Et quamvìs tanta unquam Copia ſperari minimè queat, plurima tamen adhuc ſupereſſent, quæ magnam utilitatem ac lucem afferrent Tyrolenſium Antiquitatibus, ut nihil de recentioris ævi monumentis dicam, quæ ſine ingenti rei Genealogicæ damno negligi haudquaquam poſſunt; Interim tamen notabili non ita pridem numero periêrunt, cui rei planè cavendum eſſet in poſterum.

CAPUT XXXIV.

Quomodò ex antiquo Veldidenæ nomine paulatim hodiernum Wilten prodierit.

MUltiplici edoctus ſum experientiâ & vario in eruendis locorum Tyrolenſium nominibus tentamine didici, trinas vias eſſe, unde illorum immutatio, ac derivatio ferè deprehen-

di & monſtrari poſſit, demendô, immutandô, & addendô: Demendô quidem id fieri univerſim expertus ſum, integra enim hodie rarò, qualia Romanorum tempore fuêre, comparent nomina; Uſus Germanorum hoc tulit monoſyllabis, aut breviſſimis verbis utentium, quod poſtea magis etiam Tyrolenſibus exemplis monſtrabitur; Immutando nil aliud ferè contigiſſe ſcitur, quàm Sæculo circiter ſexto Vocales E. in I. vel viciſſim I. in E. & Littera V. in W. ac D. in T. addita Barbara pronunciatione ac declinatione migrâſſe, quod pariter variîs documentîs manifeſtum reddetur. His non rarò immutatis, ferè ſemper autem truncatis ſeu abbreviatis vocabulis interdum Litteræ S. vel T. vel utraque fuit addita, ut ſonum vocis exaſperarent antiqui Germani noſtri, quod mox videbimus, ubi ex Archivio Wilthinenſi varias id genus nuncupationes proferemus: quas tamen minimè inſolitas, allatis compluribus ſic immutatis locorum per totam provinciam nominibus ad oculum demonſtrabimus. His addemus vel conjecturam immutati jam in tabula Peutingeriana antiqui nominis, vel ratione erroris: Inveni igitur in Wilthinenſis Aſceterii tabulario Litteras ſine Conſule, non tamen die, ad annos tamen ùt credo, fundationis ac confirmationis, nempe ab anno 1136. ad 1140. quàm proximè accedentes Henrici Saxoniæ Ducis locum nominatum: *Wiletis*, in Bulla Innocentii II. P. M. 2. Kal. Maji Anno 1138. data: *Willitenſis Eccleſia.* In Litteris Reginberti Epiſcopi Judiciariam poteſtatem conferentibus de Anno 1140. *Wilthinenſis.* In Inſtrumento Withmari militis de Matray de Anno 1249. *Wilitinenſis:* In Diplomate Immunitatis à Vectigalibus Alberti Tyrolenſis de Anno 1299. *Wilthina*, utì & Ottonis & Henrici Tyrolenſium de anno 1308. comparet. Henricus item Tyrolenſium Dux ac Bohemiæ Rex Anno 1334. *Wilenthinam* vocat, Ludovicus Bavarus Imp. in Litteris de Advocati munere Anno 1344. in ſe recepto illam *Willentin*, Albertus Auſtriacus Anno Domini 1387. *Wiltein*, Leopoldus Auſtriacus Anno 1396. *Willetein*, Alexander VI. P. M. Anno 1410. *Wyllentin*, & demum Rudolphus II. Imp. *Wilthan* compellat. Ex quo nomine ultimo cùm loca vicina eſſent Patrum adhuc ævo, arbuſculis, fruticibus ac dumis obſita, primúmque annis Sæculi elapſi diverſis in ſpatiis cultior ad ſegetem & campos redditus (utì Neurant, vocabulum novale, loquitur) nomen Wiltau prodiit: In Inſtrumentis tamen publicis, quantùm ſcio, nullus hujus

jus vocabuli aut perrarus uſus fuerat. Jam rationem quoque hujus mutationis afferamus: Conſtat enim antiquiſſimis Celtarum ſeu Germanorum ferè monoſyllaba in uſu fuiſſe vocabula, hinc etiam Romana, quæ nobis in hac provincia ſuperſunt, nomina (ut cum Vegetio loquar) abbreviata, qualia ſunt *Atheſis*, *Aetſch*, *ad Lacum Latſch*, *Mallum*, *Mals*, *Teriolis*, *Tyrol*, *Pons Druſi* ſeu *Bauzanum* Diaconi, *Bozen*, *Vallis Anania Vall de Non*, *Vallis Euganea Vallſugan*, *Endidejum Enn*, & *Terminum Tramin*, *Theodorici Veronam*, *Dietrichsbern*, *Brixentæ*, *Brixen*, *Sabionæ Seben*, & hæc in Regione Atheſis. In via Aquilejenſi *Lonzium* Lienz, *Sebatum Sebs*, & dein *Scba*. In Valle Oenana *apud Brutes* Bruz, *Statio* Stanz, *Humiſte Ymbſt*, *Strata Strat*, *ad Torrentem Tarrentz*, *Fluriminga Flaurling*, *Scarbia* & *Scarabantia Scharnitz*, & demum *Veldidena*, *Vildidena*, *Vildena*, *Vildina*, *Wilthina* ſeu *Wilthin* & *Wilthen*. Sciendum eſt etenim ſæculô circiter jam ſextô in multis etiam per Tyrolim nomenclaturis Litteras E. in I. & I. in E. migrâſſe: Exempla aliqua duntaxat afferamus; Geographus Ravennas ita habet: *Item deſuper non longè ab Alpibus ſunt Civitates, id eſt, Sirmio, Garda, Ligeris, Trinctto, Inia, Tredentem.* Vides: *Ligeris, Inia, & Tredentem Legerthall, Enn, & Tridentem:* Tridentum nimirum, quô vocabulô ultimô corruptè etiam uſus eſt Annalium Caroli M. apud Leibnizium Conditor, dum *Tredentinam Vallem* dixit: unde natum ex *Teriolis Tyrol*, ex *Brennonibus* noſtris *Briones*, ex *Vennonibus Vinnones* & *Vinſchgau*, ex *Celere* fluvio *Ciler*, *Lyco Lechus*, *Brenta Brinta*, ex *Eno* demum *Inn*, ſeu *Igne* & *Interim*, ùt aliqua Exemplaria Pauli Diaconi, & Chartæ Geographicæ medii ævi ſcribunt, paulatim prodiêre: Atque hæ demum nominis Veldidenæ mutationes fuêre, quantùm quidem in tanta rerum antiquarum caligine hariolari licuit: Quænam autem urbis tantæ fata, ſuccedentibus ſibi invicem tot annorum, imò Sæculorum periodis, atque Imperiorum mutationibus fuerint ſilentibus Scriptorum univerſis, quis, amabo, definiet? Illud miror potiùs, quàm capio, quòd in Tabula, ſatis equidem, ùt omnes fatentur, corrupta, aliud diverſúmque ab Itinerario Veldidenæ nomen reperiatur: *Vetonina* ibi ſcribitur, an errore Librariorum? an ſicut in aliis Rhætiæ locis videre eſt, uti ſunt in prima ac

Geogr. l. 4. §. 30. p. 785.

f. 136.

f. 172. ſecunda Rhætia, (in Notitia utriuſque Imperii) *Auguſtanis*, *Febianis*, *Quintanis*, *Batavis*, *Pinianis*. In quibus omnibus, uti & aliis hujuſcemodi Authores plerique Pancirollo Duce *Caſtra* intelligunt: In p. 370. Itinerario quoque in Itinere Germanico *Veteribus*, in Britannico *Ve-* p. 467. *teris*, & inſuper in Tacito *Loca vetera* nomen eſt, & adhuc aliquo- Ann. 1. ties in eodem Authore ſenſum ipſe mox explicat Hiſtoricus: *Et fuit* 45. 2. *interim effugium Legionibus in Caſtra, quibus Veterum nomen eſt:* Quidſi Hiſt. IV. igitur & nobis ſomniare liceret: Vetonina nihil aliud fuiſſe, quàm 18. 3. *Caſtra vetera Antonina* ab Antoninorum quodam? quidſi à Caracalla, qui vias & pontes noſtros, teſte milliario Lapide olim ante Cœ- Circa annum Domini 240. nobium, viæ militaris indice reſtituit? *& circa Rhætiam non paucos barbaros peremit.* Alemannos fuiſſe ex eodem fonte hauſimus, eò quòd Antoninum hunc Alemannicum dictum aſſerat; niſi dicere Spart. in Carac. mavelis, poſt everſam ab Attila urbem nomen Veldidenæ paulatim quoque exſpirâſſe apud Scriptores exteros; id quod ferè ex S. Gre- p. 262. gorio Turonenſi colligendum eſt, cum præcipuè florentibus Longobardorum rebus in Rhætia noſtra non Veldidena ampliùs, ſed Tridentum ob vicinum in Italia Regnum ſedes eorundem Ducibus lecta fuerit: Tota enim, quod jam diximus, Tabula illa Peutingeriana ſequiori ævô ſcripta eſt, quô plerique Litterarum rudes arma tantùm tractârunt, nec Viros illis Litteratos fuiſſe ex eo conſtat, cùm in Hiſtoricis ſolum Paulum Diaconum, & Venerabilem Secundum Tridentinum enumerent. Errâſſe igitur potiùs in Veldidenæ nomine remotis adeò temporibus credendus eſt Librarius, cùm etiam in aliis ibidem Locis Geographicis barbara nomenclatura ſæpiùs peccaverit, ùt frequenter in hoc opere monuimus.

CAPUT ULTIMUM.

Concluſio Operis.

TAndem vela nobis contrahenda, atque invictæ Lectorum patientiæ grates peragendæ ſunt: Iſta denique, nec plura de Veldidena noſtra ex omni antiquitatis, & ſedula Authorum luſtra-

luſtratione potuimus in lucem protrudere, optantes unicè, ut nobis cum Cl. Montefalconio eadem contigiſſet felicitas, quòd nimirum *ex Antiquitatibus multarum rerum Notitia, quam apud Scriptores fruſtra quæſieris, invenerimus:* Num verum omnino dixerimus in tanta rerum noſtrarum caligine, imo num dicere ſemper potuerimus, haud moramur, nec pro certis aſſerta noſtra venditamus, ſed prudenti cujuſvis hæc omnia relinquimus judicio. Ego obſequor Fabretto: *monenti, ut in rebus tam antiquis, ſi quæ ſimilia veri ſint, pro veris accipiantur:* & Reineſio: *non exiſtimo, à quoquam reprehendi jure poſſe, ſi de re obſcura dicam, quod veriſimile eſt, dum ſic aliis acutioribus ad verum inveniendum fiam manuductor.* Quòd verò omnes interdum apices longiori indagatione ſcrutati ſimus, cenſuram utique timeremus, niſi ab hac idem Reineſius nos abſolveret ſatis criticè in hæc verba locutus: (putant, quòd) *Non docuerim alios magnum quid, perdito biſce minutiis die, at in ipſis parvis, parvarúmque rerum cogitationibus veritate delectari generoſæ mentis eſt, & pendent ab iſtis utcunque parvis viſis magna judicia eorum, qui veræ Eruditionis fines latiſſimos eſſe intelligunt, contra quàm ſentiunt Trivialis Litteraturæ oſtentatores, ab incude ſcholaſtica adbuc calentes.* Neceſſaria hæc ſanè fuêre, *nam vetus Hiſtoria ex bis ſolùm fontibus bauritur* (ait Cl. Montefalconius) *diviniſque diſciplinis ornari peroptant, multóque magìs ii, qui rei Litterariæ promovendæ dant operam, nonniſi aſſidua Veterum Scriptorum Lectione poſſunt rem feliciter gerere.* Aſſumendus utique hic labor fuit, ut Civibus noſtris rationem redderemus, quantùm Antiquitatum noſtrarum reliquiæ decorem Patriæ concilient, quantúmque ex Veterum ſcriptis, ſi improbo labore his evolvendis incumbamus, erui poſſit: *non enim cum animis artes Cœli ex penetralibus cecidèrunt, ſed exquiſitæ & natæ ſunt in terris hic omnes, & cum proceſſu temporum paulatim meditatione conflatæ.* Si ſcopum attigimus, non nobis, ſed Patriæ hic honor cedit, verúmque eſſe illud Columellæ apparet:

(Inſcr. f. 62. — Inſcr. f. 195. — f. 147. — Arnob. l. 2. adv. gentes.)

Ipſa novas artes varia experientia rerum
Et labor oſtendit.

Dico ego *novas urbes:* imò antiquas, ſeu antiquiſſimas, Martyrum fortè aliquando in fidei exordio Sacro ſanguine reſperſas certante crudelitate Magiſtratuum gentilium cum invicta Conſtantia pugilum

lum Chriſtianorum. In his rudimenta doctrinæ ſalutiferæ docuiſſe S. Caſſianum, & fortè adhuc, ſaltem in earundem reliquiis, S. Valentinum credimus, & alibi pluribûs indagabimus. Cæterùm quod Velſerum Virum ſummum, Litteraturæ ſolidioris, & ſinceræ probitatis Exemplar impugnare ſimus auſi (quod tamen cum debita tanto Viro reverentia fieri à nobis ſedulò curavimus) nemo utique nobis vitio vertet, aliter enim ſpartam noſtram implere, aliter Patriæ noſtræ conſulere non potuimus, ita Itinerarii & Rei Romanæ
Ep. 33. ratio, ita Senecæ monitum juſſit; *Ego verò*, inquit, *utor viâ veterî, ſed ſi propiorem invenero, hanc muniam, qui ante nos iſta movêrunt non Domini noſtri, ſed Duces ſunt, patet omnibus ars, nondum eſt occupata: multum ex illa etiam futuris relictum eſt. Quæ enim invidia eſt* (ait in rem noſtram Caſſiodorius) *ſi inter ſarmenta ſterilia de vite veteri plantaria eligantur, quibus in ordinem complantatis uberioris vineæ ſucceſſiô propagetur?* Si enim ritè Velſeri dicta excepi, non plauſum volo ſed Patriæ meæ honorem: ſatìs mihi, ſi illi Conatus hic meus qualiſcunque probetur, ſi enim poſt Deum naſcimur Reipublicæ utique Patriæ naſcimur & rebus Patriis, ſi autem erràſſe me quis (quod proniſſimum in tantis tenebris) deprehenderit, rogo moneat, omnibus idem ſcopus eſt, veritas, dictante enim Lactantio: *audendum eſt, ut veritas pateat, ut multi ab errore liberentur.* Secus enim: *optimus eſt portus pœnitenti mutatio Conſilii:* Aut emendabo enim, quæ ſcripſi, aut ſi doctis vel Superioribus meis ſcripta hæc non probentur, manum de tabula ad nutum removebo: ſi autem non ingrata intellexero, plura fortè promam, quæ tenuis ſuppellex mea ad res Tyrolenſium Sacras profanáſque eruendas vel multo collecta Itinere Patrio, vel indefeſſo variis ex tabulariis ac manuſcriptis Codicibus ſudore congeſta aſſervat, quæ omnia, ſi ſuppetunt, adhibitîs ſemper Authorum probatiſſimorum ſenſis roboraturus ſum: Scio equidem probè, non omnibus omnia probari, & vel Æliano docente didici: *nunquam omnia omnibus pulchra, neque omnia omnibus videntur ſtudiô digna.* His tamen confidenter repono me pro viribus præſtitiſſe, quod in Patriæ decorem ceſſurum credidi, ſi ſpe excidam, propoſiti tamen laude non carebo: afferat omnis ille meliora, antequam vituperet quiſpiam aliena: Suus omnibus ſtudiis honor eſt, quin à me etiam ſemper habitus, æternúmque habendus: *Demus igitur alienis oblectationibus veniam* (ait Plinius Junior) *ut no-*

De amicit. in proleg. · *De vera. Cic. Phil. 12.* · *In præfat. l. 1. de animal.*

ſtris

ſtris impetremus: Demus, inquam ego, alienis ſtudiis & oblectationibus Litterariis honorem, ut noſtris impetremus veniam, quam ſcio Scriptis meis eſſe neceſſariam. His enim Conatibus Sacra & profana Hiſtoria ſolidè firmatur (quod Deo dante proximè in Actis S. Valentini Apoſtoli noſtri palàm faciemus), Chronologia, res Litteraria, & Antiquaria, ſana Criſis addiſcitur, Authores antiquiſſimi Sacri & profani faciliùs intelliguntur, ac feliciùs longè explicantur; Heterodoxi denique ipſi, qui aliàs magno damno noſtro in his ſtudiis plurimùm verſantur, hîs etiam adminiculîs fortiùs convincuntur, atque errores ſuos apertiùs dedocentur. Ita Litteras orthodoxas Superi beent, & omne ſtudium noſtrum promoveant, *atque ſi ex uſu & gloria Patriæ eſt, Deus mihi vires donet!*

Lipſ. ep. cent. miſc. V. 95.

FINIS.

Index rerum præcipuarum.

A.

ACus mulierum antiquæ. Pag. 154
Adler-Berg. 98
Adria, Hetruſcorum urbs. 116
Agathemerus. 78
Agathodæmon. 23. 25. 78
Alpes, quo tempore Tuſci eas occuparint, 90. 91. *cur tam ſero à Romanis fuerint laceſſitæ,* 94. *earum deſcriptio,* 89. 90. *elogium,* 96. *primi incolæ,* 111. *trophæum,* 68. 114. *gentes Alpinæ Velſero non differunt ab illis, qui campos ab Alpibus ad Danubium incolunt.* 43
Ambroſius. 79
Ananiæ Vallis Incolæ. 110
Antiquitatum reliquiæ plures adferuntur. 153. ſqq.
Antonini Itinerarium; cui Autori adjudicetur, 11. 12. *ætas ejus incerta,* 13. *ſeculi quarti indicia ibi paſſim extant,* 139. *quæ nomina forte habuerint autographa prima,* 13. *comprobat Veldidenæ nobilitatem.* 15. ſqq.
Appenninus, idem ac mons Brennerus, 100. *ejus etymologia traditur.* 103
Appianus. 57. 58
Aquileja, caput Directionis, 17. 35. 36. 38. *item Directionis terminus,* 39. *licet deſtructa, paulatim tamen reſtaurata fuit,* 22. *inter Romanorum Colonias fuit.* 31
Aſceterium Wiltbinenſe. 1
Aventinus, 24. *merito à Velſero confixus.* 42
Auguſta Vindelicorum, ne in unico quidem lapide Auguſta Rhætiæ vocatur, 78. *nec ab unico Autore antiquo,* 78. *nec in Notitia Imperii,* 79. *vocatur Ælia,* 67. *cur Auguſta compellata,* 71. *cur Vindelicorum nomen habeat additum,* 71. 72. *an Caput Rhætiæ,* 3. *eam Auguſti Coloniam fuiſſe, columnæ milliares Auguſti confirmant,* 74. *poſt Attilæ furorem reparata fuit,* 21. *cur Autor notitiæ eam Veldidenæ præpoſuerit,* 26. *non erat unica Rhætiæ Colonia,* 57. *ejus inſigne, nux pinea.* 63

B.

BAbenhauſen. 24
Barbam tondendi ante Hadrianum Romanis mos non fuit. 131
Baudranus. 7

Bauzanum. Pag. 136
Beretta. 87
Bergierius. 41
Bernenſes ſunt Plinio Brenni. 106
Bertoli. 18
Brennerus, mons, 6. 9. 74. 77. *antiquiſſimis jam Scriptoribus innotuit,* 99. *ſqq.* *dedit originem vocabulo Pyrenæi.* 103. 104
Brenni, 9. 34. 77. *quibus alii inſigniantur nominibus,* 105. *ſub Pæonum nomine apud Appianum probabiliter latent,* 107. *per totam Oenivallem fuerant diffuſi,* 109. *incolæ Veldidenæ.* 109
Breones non diſcrepant à Brennis. 107. 108. 144. 148
Breunenſes. 92
Brix. 112
Brixantes. 8

C.

Capitolinus. 79
Caſtellum, fœderis, 30. *inter Caſtella pertinebat Veldidena,* 30. *hæc & urbes non diruere ſoliti ſunt Romani.* 31
Catulus, Conſul, 89. *ejus fuga ad Atheſin.* 29
Caturigomagus, idem ac Civitas Caturigum. 114
Cellarius. 2. 16. 26. 87. 141
Celtæ, primi fuerant Alpium Incolæ, 111. *quidnam gentis Celtæ fuerint.* 111. 112
Cimbrorum irruptio in Italiam. 89. 94. 102
Civitates, quas Tuſci inſtaurarunt, num populos integros deſignent. 116
Climberrum, Ptolomæo urbs Auguſta Auſciorum. 134
Cluverius. 2. 8. 52
Colonia Latina, 126. *Coloniæ Romanorum,* 27. 28. 120. 121. *cujus indolis fuerint,* 32. *Rhætiæ plures erant.* 57
Columnæ milliares. 72. 73. 74
Conus nucis pineæ. 51. 63. 64
Cultri ænei antiqui. 154
Curia an Tribunal, 59. *Curia haud fuit Caput Rhætiæ I.* 140. 141

D.

Dacia. 82
Danubius, per Oenum indigitatur, 26. *ex Celtis naſcitur.* 112
Druſomagus, Caput Rhætiæ haud fuit. 142. 143. 144
Durus, id eſt mons Taurus. 97

E.

Emerita, titulus Veldidenæ Coloniæ. 128
Engadina Vallis. 118
Etſchländer. 110
Euſebius. 77

F.

Fabricius. 60. 61
Feltria, urbs celebris. 117. 137
Fibulæ antiquæ recenſentur. 154
Finalis, amnis Colonicus. 123
Florus, Livii Epitomator. 81
Föiningen, *pagus.* 24

G.

Galli, Germani, Illyricique pro unius

· nius gentis nationibus fuerunt habiti. Pag. 111
Germani vicatim ſolùm habitarunt. 118
Genaunes. 9
Gruterus. 67

H.

HAnſizius. 17
Heſperia Græcis ſemper Italia eſt. 103
Hetruriæ Scriptores recenſentur. 92
Hetruſcæ literæ. 92
Hetruſci, antiquiſſimus Italiæ populus, 90. 113. 114. duce Rhæto in Alpes immigrarunt. 135
Hilarius. 18
Hœttinga, pagus. 149
Horatius. 8. 30. 53. 96

I.

ILlyrici, qui populi. 111. 112
Iſarci. 9
Iſter in Pyrene naſcitur. 99
Italia univerſa culta fuit à Tuſcis. 115
Itinerarium Antonini, v. Antonini.

L.

LAcus Brigantinus. 56
Lambecius. 2. 10
Lapides plures recenſentur, 84. 85. 86. Lapides antiquitatis notæ in Veldidena cur perierint, 160. 161. Lapides milliares ſine inſcriptione hodiedum proſtant Veldidenæ. 162
Lapis Tridenti ſpectabilis. 57
Latina Colonia. 126
Lauginga. 24
Lauriacum, caput viarum, 17. everſa fuit ab Hunnis, 21. Colonia jam ab Auguſti ævo fuit, 28. 31. Norici urbs princeps. 35
Lazius. 52. 70
Lotterus. 20. 93
Lythoſtroton. 51

M.

MAffejus. 18. 20. 22. 68. 88. 91. 115
Maja, urbs. 147
Malela. 82
Maſcovius. 2
Monumenta antiquitatis à Velſero allata, 49. examinantur, 67. ſqq. quæ ad Auguſtum certo pertinent. 50
Monumentum in ære Perginæ repertum. 91
Municipium quo ſenſu accipiendum. 132. 133

N.

NAunes. 9
Noricum, ejus nomine comprehenſa fuit Tyrolis, 10. Noricum in nomen quando tranſierit Rhætiarum nomen. 80
Notitia utriusque Imperii, ejus antiquitas, 14. 22. comprobat Veldidenæ nobilitatem, 22. ſqq. quid contineat, 23. Interpres ejus Pancirollus. 23
Nummi à Velſero allati, 46. 47. 48. primus examinatur, 62. ſecundus, 62. tertius, 62. 63. 64. quartus, 64. quintus, 64. 65. ſextus, 65. ſeptimus. 65

Digitized by Google

Nummi circa Oenipontum reperti. Pag. 156
Nummus rariſſimus, Otho æreus, repertus. 157
Nux pinea. 51. 62. 63. 64. 65. 68

O.

OEnipons minime creſcere potuit ex ruinis Withinenſibus, 149. *ſpectabilis factus per ſuburbia.* 150
Oenus, per eum Danubii fons intelligendus, 26. *aliàs Enus ſcriptus,* 127. 137. *ejus prærogativa.* 99
Oppidi nomine urbs intelligenda. 117
Otto, Jacobus. 7. 24

P.

PÆones ſunt Brenni. 107
Pancirollus. 23. 63. 88
Parten-Kirch. 73
Paterculus. 76
Phæniana, ſic Phibiana vocantur Ptolomæo, 24. *quid ſub his latere poſſit.* 25
Phibiana. 23. 24. 25. 26
Plinius. 4. 12. 76. 96. 106. 119
Polybius. 90. 112
Pons Oeni, caput directionis, 17. *urbs olim ampliſſima,* 21. 35. *incertum, an Colonia.* 31. 35. 37
Procuratores monetæ. 63
Ptolomæus. 8. 72. 77. 83
Pudens, cognomen Flaminis, aliorumque, 131. *Pudentis officium in Veldidena.* 132
Puſtriſſa, vallis. 111
Pyrenæus, mons, p. 99. 101. 102. *Pyrenæi etymologia.* 103

R.

REliquiæ Veldidenæ. 154. ſqq.
Rhætia, continebatur hoc nomine Tyrolis, 7. *ejus incolæ,* 8. *eam vicit Auguſtus,* 32. *in eam deductæ Coloniæ,* 33. *ejus univerſæ princeps urbs Veldidena,* 40. *ejus diviſionem in Imam & IIdam ab Hadriano eſſe vult Velſerus,* 46. *ſed hoc non conceditur,* 81. ſqq. *ſignatius vero hac ſuper re indagatur,* 87. ſq. *ei ab Auguſto Coloniæ fuerunt inductæ,* 121. 122. *ejus Colonia ſplendidiſſima, quæ à Tacito intelligatur,* 56. *frumenti lectiſſimi fertilis,* 59. *quo tempore in Romanorum poteſtatem redacta,* 60. 61. *cum Vindelicia non eſt confundenda,* 75. ſqq. 92. *dudum ante Vindeliciam Romanis fuit cognita,* 89. ſqq. *Rhætiæ ſecundæ nomine quo tempore Vindelicia venerit,* 79. 80. 88. *Rhætiarum nomen quando tranſierit in Noricum.* 80
Rhæti in multos populos fuerunt diviſi, 52. *cum Vindelicis male à Velſero conjunguntur,* 53. 54. *intelliguntur per Briones,* 109. *gens Martia,* 121. *eorum proavi erant Chananæi,* 115. *de Rhætorum populis quid ſenſerint Romani,* 95. *Rhætorum gentis antiquiſſima origo.* 90
Rhætica lingua. 119
Rhætico, mons deſcribitur. 98. 118
Rhæticum vinum. 93. 105

Digitized by Google

Rhæticum bellum. Pag. 60. 61
Rhæticæ res in Livio perierunt. 27
Ripariolibriones, lectio eſt mendoſiſſima. 108
Romani, cur tam ſero Alpes laceſſere fuerint auſi, 94. *eorum ſtudium in dimenſione terræ,* 12. *eorum Coloniæ.* 27. 28. 32. 120
Rottwila. 25

S.

Salonæ, locus celebris. 38. 39
Schelſtratenus. 82
Sella antiquiſſima ex Lapide. 150
Seneca. 3. 27
Sirmium, celebris urbs. 36. 37
Siſcia, oppidum non incelebre. 39
Stoni. 8. 33. 55
Strabo. 7. 26. 33. 75. 89. 100. 105
Straſſfrid, antiqua Nobilium ſedes. 154
Strobyli. 69
Suetonius. 77

T.

Tabula Peutingeriana, præter eam aliæ fuerant, 14. *comprobat Veldidenæ Nobilitatem,* 18. *ſqq. vocatur ita ab Inventore,* 18. *quid ſit, definitur,* 19. *vix ante ſeculum ſextum eſt exarata.* 20
Tacitus. 32. 56. 76
Taurunum, urbs percelebris. 36. 37
Taurus, mons. 97. 118
Tauriſci. 97. 111
Templum S. Jacobi in der Au. 150
Teriolos Coloniam deduxit Auguſtus. 123
Thauren, *montes.* 112
Theatrorum reliquiæ in Veldidena diſparuerunt. 159
Tridentinæ Alpes. 30
Tridentum, haud rite ſtatuitur Caput Rhætiæ, 141. 142. *fuit Rhætiæ Colonia,* 57. *urbs binis turribus illuſtris in Tabula cur,* 22. *Coloniam illuc deduxit Auguſtus,* 123. *non à Theodorico ſed Attila fuit exciſum.* 146
Trophæum Alpium. 68. 114
Tuſci, antiquiſſimus Italiæ populus, 90. 109. *fuerunt Chananæi.* 115
Tyrolenſes latebant Attilæ tempore ſub nomine Brionum. 147
Tyrolis, ejus priora nomina, 9. *unde hoc nomen,* 10. *plures habuit Colonias.* 57

V.

Vallſugana. 9
Veldidena, ejus nobilitas ex Itinerario, 15. *ſqq. dicitur quoque Vetonina,* 20. 26. 136. *ejus nobilitas ex Tabula Peutingeriana,* 18. *ſqq. Caſtrum apud Brionas fuit,* 21. *ejus nobilitas ex Notitia utriusque Imperii,* 22. *ſqq. Auguſti ævo jam extitit,* 29. *erat unum ex Caſtellis in bello Rhætico expugnatis,* 30. *eam magnam fuiſſe, Auguſtæ titulus ſuadet,* 31. 34. *Colonia Romanorum facta,* 34. 124. *ex nummis id probatur,* 125. *ſqq. ejus nobilitas ex Directionum Capitibus,* 36. *ſqq.*

urbs

urbs univerſæ Rhætiæ princeps, 40. 41. ejus ſyſtema minus glorioſum protulit Velſerus, 42. quo tempore ſub Rhætiæ ſecundæ nomine venerit, 79. 80. 88. à Tuſcis fuit condita, 115. ſqq. ſcribitur quoque Veldidina, 118. unde ejus nomen fluxerit, 126. 127. 137. quare dicta ſit Colonia Emerita, 128. cur Colonia Rhætorum nuncupetur, 129. etiam ſub aliis, præter Auguſtum, Imperatoribus Colonia fuit, 130. ſqq. licet Colonia, nihilominus quoque municipium, 133. Theodoſii adhuc tempore urbs Rhætiæ princeps, 135. ſqq. quare de ea Strabo & Tacitus altum ſileant, 137. ab Attila demum eſt deſtructa, 145. ſqq. non decrevit propter natam auctamque urbem Oenipontanam, 149. varii generis reliquiæ ibi inveniuntur, 154. ſqq. interim variarum reliquiarum ibidem diſparuerunt veſtigia. 158

Velſerus, ejus ſententia de ſua Auguſta, 3. 5. 41. ſqq. amantiſſimus litterarum, 4. de Phebianis ſilet, 24. in Lapidibus plurimùm præſtitit, 67. minus recte diviſionem in Rhætiam I. & II. ab Hadriano derivat. 81. ſqq.

Venantius Fortunatus celebrat prodigium de cæco, Veldidenæ cur. 152

Vennones, 8. 9. devicti, ſed ad arma regreſſi. 34

Verona, an in hoc nomen migrarit Veldidena. 136. 137

Verruca. 145

Veterani. 57

Vetonina, probabiliter per hanc vocem indigitantur Caſtra vetera Antonina. 166

Vindelici à Rhætis ſunt diſtinguendi, 53. 75. ſqq. 110. ſqq. non ab Amazonibus originem ducunt, 54. auxilia Rhætis ſubmiſerunt, 55. quo tempore in Romanorum poteſtatem redacti, 60. 61. nulli fuerant Oeni accolæ. 109

Urbis nomine non utitur Plinius, ſed populi. 117. 118

Urnarum omnis generis magna copia. 155

W.

Weſſelingii ſententia de Itinerario Antonini. 11

Wilten ex antiquo Veldidenæ nomine prodiit. 164. ſqq.

Wiltbinenſe Aſceterium. 1

Z.

Zoſimus. 80. 88

Tabula

Tabula Erratorum.

Pag.	Lin.	Locô.	Lege.
[illegible]	16.	num	nunc.
—	21.	advoluta	advolutam.
4.	29.	hos	nos.
—	31.	ducendorum	dicendorum.
9.	2.	Porphyrius	Porphyrio.
10.	8.	aræ	arce.
—	19.	hos	nos.
11.	4.	aliquum	aliquid.
—	13.	quum	quò.
28.	25.	his	has.
—	33.	Ovilaris	Ovilabis.
30.	3.	& Patavinorum	ex Patavinorum.
31.	11.	adde poſt: *Principes*, ſed.	
35.	ult.	Coloniam	Colonia.
37.	8.	adde poſt: *Sardicam:*	
39.	3.	urbibibus	urbibus.
—	22.	ARIMINA	ARIMINO.
44.	31.	ne	næ.
52.	5.	ſermocinatū	ſermocinaturū.
—	8.	quod	quid.
53.	31.	ridêre	vidêre.
62.	18.	ambo	amabo.
67.	9.	dixiſſe	dixiſſem.
71.	6.	atqui	atque.
72.	1.	Aquinoctio	Æquinoctio.
74.	5.	Lung	Lueg.
76.	4.	& Vindelici	ET VINDELICI.
77.	13.	Rhætico atque Vindelico	RHÆTICO ATQUE VINDELICO.

Pag.	Lin.	Locô.	Lege.
85.	10.	RAETA	RAE✝A.
90.	15.	LXXXXVI.	DCXXXVI.
92.	16.	Belulenſes	Belunenſes.
100.	10.	nomen &	nomen; quorum.
—	24.	Inus	Jnus.
103.	2.	Sydius	Lydius.
111.	19.	præ	pro.
118.	35.	Mela	Melæ.
123.	11.	Clenomannis	Cenomannis.
—	20.	*adde in margine:* p. 113. & 121.	
—	30.	Ricelium	Ruelium.
129.	22.	Urbem Auguſtam Prætoriā tenet, Auguſtam Rauracorum.	*Urbs Auguſta Prætoria fuit.* Item Auguſta Rauracorum, in quos.
132.	22.	ſciviſſe	ſciviſſem.
134.	22.	(ſtabulis)	(Stabulis.)
136.	7.	Auguſtum	Auguſti.
—	25.	Principio	Principib.
137.	27.	adde poſt: *nominare*, non.	
147.	18.	Cluſium.	Cluſina.
148.	13.	quinto	ſexto.
155.	15.	tampore	tempore.
162.	14.	numerabilibus	numeralibus.
—	29.	Amraet	Amraßer.
165.	11.	Scha	Schabs.
167.	21.	adde poſt: *Monteſalconius)* & qui humanis.	

Errores reliquos plerumque leviuſculos, qui per Authoris abſentiam ferè ſemper irrepunt, & potiſſimùm interpunctiones, uti & majuſculas minuſculáſque Litteras (præcipuè poſt duo puncta) tangunt, duce ſenſu legitimo, & bona mente haud difficulter deprehendet, ac corriget Lector.

VA1 154 1276

Digitized by Google

C·VALERIO·C·F·PAP
MAXIMO
[illegible]
[illegible]·PRAEF
FLAMINI·ROM·ET·AVG
PRAEF·IVVENT·AVGVR
ADLECTO·[illegible]·LEG·III
ITALICAE·ITALI·SACRAE
[illegible]·[illegible]
[illegible]·DECVR·TRIB
[illegible]
CVRATORI·REI·P·MANT
[illegible]·PVBL·PRAEF·FABR
[illegible]·COLLEG
[illegible]

Digitized by Google